

**UCHWAŁA NR XIX/199/22
RADY GMINY KUŹNICA**

z dnia 28 stycznia 2022 r.

w sprawie przyjęcia programu opieki nad zabytkami Gminy Kuźnica na lata 2022 - 2025

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2021 r. poz. 1372 i 1834) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i o opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2021 r. poz. 710, 954 i 1595), po uzyskaniu pozytywnej opinii Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Rada Gminy Kuźnica uchwala co następuje:

§ 1. Przyjmuje się program opieki nad zabytkami gminy Kuźnica na lata 2022-2025 stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Kuźnica.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Podlaskiego.

Przewodniczący Rady Gminy
Kuźnica

mgr inż. Janusz Bilmin

**GMINNY PROGRAM
OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY KUŹNICA
NA LATA 2021 - 2024**

SPIS TREŚCI

1. Wstęp	3
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	4
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	5
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	19
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	22
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy	31
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy z uwzględnieniem zabytków o najwyższym znaczeniu	34
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	56
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	61
5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy	89
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego miasta. Analiza szans i zagrożeń	92
7. Założenia programowe gminnego programu opieki nad zabytkami	
7.1. Priorytety programu opieki	95
7.2. Kierunki działań programu opieki	96
7.3. Zadania programu opieki	97
8. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami	100
9. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami	102
10. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami	104
11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków	124

1. Wstęp

Celem opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Kuźnica na lata 2021-2024 jest określenie zasadniczych kierunków działań inicjowanych przez władze gminy w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego występującego w jej granicach administracyjnych, zgodnie z przepisami ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2021 r. poz. 954). Program został opracowany zgodnie z wytycznymi instrukcji „Gminny program opieki nad zabytkami – poradnik metodyczny”, przygotowanej przez Narodowy Instytut Dziedzictwa w Warszawie.

Istotnym zagadnieniem uzasadniającym powstanie programu jest zachowanie dziedzictwa kulturowego gminy, jak również jego promocja wśród mieszkańców oraz turystów. Funkcję tę można realizować między innymi poprzez edukację, począwszy od poziomu podstawowego oraz pobudzanie rozwoju turystyki. Działania te mogą przyczynić się do przyspieszenia rozwoju społeczno – gospodarczego gminy. Nieodzownym elementem tego typu działań jest budzenie w społeczeństwie świadomości istnienia zabytków i potrzeby ich rewitalizacji, jak również zwrócenie uwagi na istniejącą wspólnotę kulturową. Aby to osiągnąć należy pobudzić świadomość właścicieli, użytkowników i jednostki samorządu terytorialnego, skłonić te grupy do współdziałania, wzbudzić ich odpowiedzialność za właściwy stan zachowania obiektów historycznych oraz aktywny udział w zakresie opieki nad zabytkami.

Niniejszy program jest drugim dokumentem tego rodzaju opracowanym dla gminy Kuźnica. Postanowiono, że w programowanym okresie, tj. w latach 2021-2024 działania podejmowane w jego ramach, będą dotyczyły przede wszystkim działań określanych jako „miękkie”, tj. działań o charakterze nieinwestycyjnym. Celem ich jest przede wszystkim promocja gminy i jej dziedzictwa kulturowego, jak również edukacja dotycząca opieki nad zabytkami połączona z wydarzeniami o charakterze historycznym. Mają one stanowić podstawę do działań podejmowanych w kolejnych okresach programowych, gdy świadomość w zakresie ochrony zabytków będzie większa.

2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawą prawną obowiązku wykonania gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Kuźnica na lata 2021-2024 jest ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz. U. z 2021 r. poz. 954):

Art. 87. 1. Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.

2. Programy, o których mowa w ust. 1, mają na celu, w szczególności:

1. włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
2. uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
3. zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
4. wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
5. podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
6. określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
7. podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4. Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

5. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Obiekty zabytkowe – zabytki nieruchome i ruchome (w tym archeologiczne), podlegają na terytorium Polski ochronie prawnej na mocy wielu aktów prawnych:

3.1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku

Obiekty zabytkowe są objęte ochroną prawną określoną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela:

Art. 5. Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolność i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

Art. 6. Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.

3.2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Dla niniejszego programu zasadne jest przywołanie poniższych artykułów tej ustawy:

Art. 3. Użyte w ustawie określenia oznaczają:

1. zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
2. zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;
3. zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;
4. zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;

5. instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami - instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
6. prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
7. prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
8. roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
9. badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
10. badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
11. badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
12. historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
13. historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
14. krajobraz kulturowy - przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze;
15. otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Art. 4. Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 6 ust. 1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:
  - a) krajobrazami kulturowymi,
  - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
  - c) dziełami architektury i budownictwa,
  - d) dziełami budownictwa obronnego,
  - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
  - f) cmentarzami,
  - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
  - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 2) zabytki ruchome będące, w szczególności:
  - a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
  - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
  - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
  - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,

- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2019 r., poz. 1479),
  - f) instrumentami muzycznymi,
  - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
  - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
  - b) cmentarzyskami,
  - c) kurhanami,
  - d) relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.
2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Art. 7. Formami ochrony zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
  - 1 a) wpis na listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Art. 16 ust. 1. Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

Art. 17 ust. 1. Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

- 1) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;
- 2) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;

- 3) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;
4. składowania lub magazynowania odpadów.
2. W razie ograniczenia sposobu korzystania z nieruchomości na skutek ustanowienia zakazów i ograniczeń, o których mowa w ust. 1, stosuje się odpowiednio przepisy art. 131-134 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska.

Art. 18.

1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.
2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

Art. 19.

1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:
  - 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
  - 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
  - 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art. 20. Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

Art. 21. Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Art. 22 ust.1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1/ zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2/ inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3/ inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Art. 89. Organami ochrony zabytków są:

1. minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
2. wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Szczególnie ważną rolę ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami przypisuje właścicielowi lub posiadaczowi zabytku. Należy podkreślić, że dysponowanie zabytkiem powoduje – z jednej strony – obowiązki ciężące na właścicielu/użytkowniku, z drugiej jednak strony przysługują mu liczne prawa.

Art. 5. Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Art. 25.

1. Zagospodarowanie na cele użytkowe zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru wymaga posiadania przez jego właściciela lub posiadacza:

- 1) dokumentacji konserwatorskiej określającej stan zachowania zabytku nieruchomego i możliwości jego adaptacji, z uwzględnieniem historycznej funkcji i wartości tego zabytku;
- 2) uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu prac konserwatorskich przy zabytku nieruchomym, określającego zakres i sposób ich prowadzenia oraz wskazującego niezbędne do zastosowania materiały i technologie;
- 3) uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu zagospodarowania zabytku nieruchomego wraz z otoczeniem oraz dalszego korzystania z tego zabytku, z uwzględnieniem wyeksponowania jego wartości.

2. W celu spełnienia wymagań, o których mowa w ust. 1, wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany nieodpłatnie udostępnić do wglądu właścicielowi lub posiadaczowi zabytku nieruchomego posiadaną przez siebie dokumentację tego zabytku oraz umożliwić dokonywanie niezbędnych odpisów z tej dokumentacji.

Art. 26.

1. W umowie sprzedaży, zamiany, darowizny lub dzierżawy zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, stanowiącego własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, przy określaniu sposobu korzystania z tego zabytku należy nałożyć, jeżeli stan zachowania zabytku tego wymaga, na nabywcę lub dzierżawcę obowiązek przeprowadzenia w określonym terminie niezbędnych prac konserwatorskich przy tym zabytku.

2. Przepis ust. 1 stosuje się odpowiednio do decyzji o oddaniu w trwały zarząd zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru.

Art. 27. Na wniosek właściciela lub posiadacza zabytku wojewódzki konserwator zabytków przedstawia, w formie pisemnej, zalecenia konserwatorskie, określające sposób korzystania z zabytku, jego zabezpieczenia i wykonania prac konserwatorskich, a także zakres dopuszczalnych zmian, które mogą być wprowadzone w tym zabytku.

Art. 28.

Niezależnie od obowiązków wynikających z opieki nad zabytkami, określonych w art. 5, właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków o:

- 1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia;
- 2) zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia;
- 3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;
- 4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

W przypadku podejmowania uzgodnionych w organem ochrony zabytków działań przy obiektach zabytkowych, przy wyborze wykonawcy tych prac należy kierować się Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 sierpnia 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz.U. z 2019 r. poz. 1721).

Ponadto, cytowana ustawa nakłada na obywateli obowiązki wynikające z przypadkowych odkryć stanowisk archeologicznych.

Art. 32.

1. Kto, w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, odkrył przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, jest obowiązany:

- 1) wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot;
- 2) zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia;
- 3) niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

2. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1 pkt 3.

3. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany w terminie 5 dni od dnia przyjęcia zawiadomienia, o którym mowa w ust. 1 pkt 3 i ust. 2, dokonać oględzin odkrytego przedmiotu.

4. Jeżeli w terminie, określonym w ust. 3, wojewódzki konserwator zabytków nie dokona oględzin odkrytego przedmiotu, przerwane roboty mogą być kontynuowane.

5. Po dokonaniu oględzin odkrytego przedmiotu wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję:

- 1) pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot nie jest zabytkiem;
- 2) pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot jest zabytkiem, a kontynuacja robót nie doprowadzi do jego zniszczenia lub uszkodzenia;
- 3) nakazującą dalsze wstrzymanie robót i przeprowadzenie, na koszt osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej finansującej te roboty, badań archeologicznych w niezbędnym zakresie.

6. Roboty nie mogą być wstrzymane na okres dłuższy niż miesiąc od dnia doręczenia decyzji, o której mowa w ust. 5 pkt 3.

7. Jeżeli w trakcie badań archeologicznych zostanie odkryty zabytek posiadający wyjątkową wartość, wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o przedłużeniu okresu wstrzymania robót. Okres wstrzymania robót nie może być jednak dłuższy niż 6 miesięcy od dnia doręczenia decyzji, o której mowa w ust. 5 pkt 3.

8. Po zakończeniu badań archeologicznych, o których mowa w ust. 5 pkt 3, wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję pozwalającą na kontynuację przerwanych robót.

Art. 33

1. Kto przypadkowo znalazł przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, jest obowiązany, przy użyciu dostępnych środków, zabezpieczyć ten przedmiot i oznakować miejsce jego znalezienia oraz niezwłocznie zawiadomić o znalezieniu tego przedmiotu właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).
2. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1.
3. W terminie 3 dni od dnia przyjęcia zawiadomienia, o którym mowa w ust. 1 i 2, wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany dokonać oględzin znalezionego przedmiotu i miejsca jego znalezienia oraz, w razie potrzeby, zorganizować badania archeologiczne.

3.3. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym

Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów. W art. 7 ust. 1, pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2021. poz. 1834) zostały określone zadania własne gminy:

Art. 7 ust.1. Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy:

9. kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

3.4. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz.U. z 2021 r., poz. 1899) reguluje zasady zmiany własności obiektów zabytkowych.

Sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 13 ust. 4).

Sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów

niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 13 ust. 5).

Jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z tej nieruchomości można nałożyć, w razie potrzeby, na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w umowie (art. 29 ust 2).

W przypadku nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, w decyzji o ustanowieniu trwałego zarządu można nałożyć, w miarę potrzeby, na jednostkę organizacyjną obowiązek odbudowy lub remontu położonych na tej nieruchomości zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w decyzji (art. 45 ust. 2a).

Podziału nieruchomości dokonuje się na podstawie decyzji wójta, burmistrza albo prezydenta miasta zatwierdzającej podział. W odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków decyzję, o której mowa powyżej wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości (art. 96 ust 1 i 1a).

Gminie przysługuje prawo pierwokupu w przypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawa użytkowania wieczystego takiej nieruchomości (art. 109 ust. 1 pkt 4).

3.5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane

W ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2021 r., poz. 1986) uregulowane zostały zasady użytkowania oraz prowadzenia prac budowlanych w obiektach zabytkowych.

Art. 5, ust. 1 pkt 7 oraz ust. 2 tej ustawy wskazuje, że obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz utrzymać w należyтым stanie technicznym i estetycznym, nie dopuszczać do nadmiernego pogorszenia jego właściwości użytkowych i sprawności technicznej, w szczególności w zakresie związanym z wymaganiami ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

Katalog działań budowlanych w stosunku do których należy uzyskać pozwolenie budowlane, a które podlegają zgłoszeniu organowi budowlanemu określają art. 29, 29a, 30 i 31 ustawy Prawo budowlane. W stosunku do zamierzeń, które wymagają jedynie zgłoszenia zgodnie z art. 30 ust. 7 w/w ustawy właściwy organ może nałożyć w drodze decyzji obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych

obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 30, ust. 2:

W zgłoszeniu należy określić rodzaj, zakres i sposób wykonywania robót budowlanych oraz termin ich rozpoczęcia. Do zgłoszenia należy dołączyć oświadczenie, o którym mowa w art. 32 ust. 4 pkt 2, oraz, w zależności od potrzeb, odpowiednie szkice lub rysunki, a także pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami. W razie konieczności uzupełnienia zgłoszenia właściwy organ nakłada, w drodze postanowienia, na zgłaszającego obowiązek uzupełnienia, w określonym terminie, brakujących dokumentów, a w przypadku ich nieuzupełnienia – wnosi sprzeciw, w drodze decyzji.

Art. 39

1. Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

2. Pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków.

3. W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

4. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.

3.6. Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych

Zgodnie z ustawą z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (Dz.U. z 2021 r. poz. 1558) zwalnia się od podatku od nieruchomości grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji, zgodnie z

przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej (art. 7 ust. 1 pkt 6).

3.7. Inne akty prawne

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się także w innych obowiązujących ustawach, przede wszystkim:

- ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (j.t. Dz. U. z 2021 r., poz. 1986),
- ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (j.t. Dz. U. z 2021 r., poz. 1973 ze zm.),
- ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2020 r., poz. 194),
- ustawa z dnia 25 maja 2017 r. o restytucji narodowych dóbr kultury (Dz.U. z 2019 r. poz. 1591),
- ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2021 r. poz. 1535),
- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (Dz.U. z 2004 r., Nr 30, poz. 259),
- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz.U. z 2004 r., Nr 71, poz. 650),
- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz.U. z 2011 r., Nr 89, poz. 510),
- rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 3 lutego 2006 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie odznaki "Za opiekę nad zabytkami" (Dz. U. z 2006 r., Nr 24, poz. 181),
- obwieszczeniu Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 20 listopada 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 r., poz. 56),

- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r., Nr 212, poz. 2153).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w:

- ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2021 r., poz. 1641),
- ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2019 r., poz. 1479).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. z 2020 r., poz. 164).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

4.1.1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022

Art. 84 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego obowiązek sporządzenia *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*. Celem krajowego programu jest stworzenie warunków niezbędnych do sprawowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. W krajowym programie zostały określone cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposoby finansowania planowanych działań oraz harmonogram ich realizacji. Zadaniem głównym polityki państwa w dziedzinie ochrony zabytków jest stworzenie w najbliższej przyszłości mechanizmów, które dostosowałyby tę sferę do warunków gospodarki rynkowej. Planowane działania dotyczą sfery legislacyjnej, zmian organizacyjnych obejmujących konieczne rozszerzenie zakresu działań instytucji odpowiedzialnych za ochronę dziedzictwa kulturowego w Polsce oraz zmian w strategii i organizacji ochrony dóbr kultury.

Założenia do programu krajowego określiły cele i kierunki działań oraz zadania, które powinny być podjęte w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Cel szczegółowy 1. Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego

Kierunek działania 1.1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym. Zadania:

- szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami;
- budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym;
- merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach;
- konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

Kierunek działania 1.2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym. Zadania:

- wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich;
- ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich;

- wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego;
- powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

Cel szczegółowy 2. Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami

Kierunek działania 2.1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

Zadanie:

- upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).

Kierunek działania 2.2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego. Zadanie:

- podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.

Cel szczegółowy 3. Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego

Kierunek działania 3.1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości. Zadania:

- kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami;
- tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Kierunek 3.2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

Zadanie:

- program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

4.1.2. Narodowa strategia rozwoju kultury na lata 2004–2013 oraz uzupełnienia narodowej strategii rozwoju kultury na lata 2004–2020¹

Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego” na lata 2004-2013 jest elementem opracowanej w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego narodowej strategii rozwoju kultury na lata 2004–2013. W 2005 roku MKiDN przygotowało

---

¹ Do momentu zakończenia prac nad niniejszym programem nie został przyjęty analogiczny dokument, który miałby obowiązywać w kolejnych latach.

uzupełnienie narodowej strategii rozwoju kultury na lata 2004-2020. Narodowy Program Kultury określa politykę rządu wobec zabytków i dziedzictwa kulturowego. Celem strategicznym programu jest intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zabytków nieruchomych. Zawiera ona również ogólne wytyczne do konstruowania programu gminnego

Przyjęte zostały następujące priorytety:

1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe.

Działanie: 1.1. Wzmocnienie ośrodków dokumentacji zabytków oraz budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno-finansowych w sferze ochrony zabytków. W ramach działania zostaną zaproponowane zmiany instytucjonalne, prawne i funkcjonalne w sferze dokumentacji i ochrony zabytków oraz procesu oferowania zabytków na rynku.

Celami częściowymi działania 1.1 są:

- poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków,
- zrównoważone urynkowanie zabytków,
- wykształcenie zachęt dla przedsiębiorców i osób fizycznych do inwestowania w zabytki.

Działanie 1.2. Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne. W ramach działania formułowane będą projekty rewaloryzacji zabytków i ich adaptacji na cele społeczne. Projekty muszą odznaczać się znaczącym wpływem ekonomicznym na rozwój regionalny, w tym przyczyniać się do wzrostu dochodów i zwiększać ilość miejsc pracy. Program wymienia projekty:

- Program „Polskie regiony w europejskiej przestrzeni kulturowej”, którego głównym celem jest przygotowanie potencjalnych wnioskodawców do opracowania kompleksowych projektów do funduszy strukturalnych.
- Program „Promesa Ministra Kultury”, którego celem jest dofinansowanie wkładu własnego beneficjentów do projektów realizowanych w ramach funduszy strukturalnych i innych funduszy europejskich.

Działanie 1.3. Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych. Działanie będzie realizowane poprzez programowanie i wdrażanie kompleksowych programów dotyczących markowych produktów turystyki kulturowej w Polsce.

2. Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego.

Działanie: 2.1. Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego. Działanie będzie realizowane poprzez:

- podnoszenie wykształcenia kadr zatrudnionych w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego;
- podnoszenie zainteresowania społeczeństwa problematyką ochrony zabytków;
- powołanie zespołu naukowego zajmującego się badaniami naukowymi w sferze wpływu, zachowania i rewaloryzacji dziedzictwa kulturowego na rozwój społeczno-ekonomiczny regionów;
- promowanie zachowania dziedzictwa kulturowego wsi poprzez aktywizację społeczności wiejskich.

Działanie: 2.2. Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturalnego przed nielegalnym wywozem, wwozem i przewozem przez granice.

Dokumentem służącym wdrożeniu narodowej strategii rozwoju kultury w sferze materialnej spuścizny kulturowej Polski jest Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego”. Podstawą do sformułowania narodowego programu rozwoju kultury „Ochrona Zabytków i dziedzictwa kulturowego” jest uznanie sfery dziedzictwa za podstawę rozwoju kultury i upowszechniania kultury, a także za potencjał regionów, służący wzrostowi konkurencyjności regionów dla turystów, inwestorów i mieszkańców.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

4.2.1. Program rozwoju kultury województwa podlaskiego do roku 2020² oraz projekt programu opieki nad zabytkami województwa podlaskiego na lata 2008 – 2011

W zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, program rozwoju kultury województwa podlaskiego do roku 2020, uchwalony 21 kwietnia 2008 r. opiera się na założeniach projektowych programu opieki nad zabytkami województwa podlaskiego na lata 2008 – 2011 z przedłużeniem na lata następne. Jednym z celów strategicznych wojewódzkiego jest ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego. Podstawą tak sformułowanego celu jest uznanie sfery dziedzictwa za podstawę rozwoju i upowszechniania kultury a także za poważny potencjał

---

² Do momentu zakończenia prac nad niniejszym programem nie został przyjęty analogiczny dokument, który miałby obowiązywać w kolejnych latach.

naszego regionu, służący wzrostowi konkurencyjności wobec innych regionów w zakresie atrakcyjności turystyki, inwestycji oraz powstawaniu nowych miejsc pracy w sektorze turystyczno-usługowym. Upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym województwa podlaskiego sprzyja również integracji jego mieszkańców i poczucia więzi oraz dumy z tzw. „małej ojczyzny”. Należyta troska i szacunek dla dziedzictwa kultury tworzonego w przeszłości przez wiele narodów i grup etnicznych, zdaniem autorów programu umacnia pozytywny wizerunek naszego regionu jako przyjaznego i otwartego. W celu realizacji tak zakrojonego programu zaplanowano podjęcie następujących działań:

- 1.1. prowadzenie projektów badawczych związanych z dziedzictwem kulturowym w celu jego rozpoznania i udokumentowania,
- 1.2. prowadzenie inwentaryzacji i ewidencji wszystkich kategorii zabytków,
- 1.3. upowszechnianie wyników badań, wykorzystanie ich w procesach zarządzania kulturą oraz w gospodarce, inwestycjach, turystyce,
- 1.4. rewaloryzacja zabytków, powiązana z ochroną zabytkowego krajobrazu kulturowego, dbałością o porządkowanie i kształtowanie detalu architektonicznego oraz małej architektury, zgodna z miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego (ochrona i rewaloryzacja zabytkowego budownictwa drewnianego – jako podstawowego wyznacznika tożsamości kulturowej regionu, zabytkowej architektury murowanej, zabytkowych parków, cmentarzy, zabytkowych zespołów obronnych i in.),
- 1.5. rewaloryzacja przestrzeni publicznych zabytkowych układów urbanistycznych,
- 1.6. systemowe zabezpieczanie obiektów dziedzictwa kulturowego na wypadek zagrożeń,
- 1.7. ochrona tożsamości kulturowej regionu, jego wielokulturowości, ze szczególnym uwzględnieniem działań w zakresie edukacji regionalnej,
- 1.8. prowadzenie wielokierunkowych działań promocyjnych, szkoleniowych i edukacyjnych mających na celu uświadamianie społeczeństwa o roli, znaczeniu i konieczności zachowania dziedzictwa kulturowego,
- 1.9. tworzenie szlaków turystyczno-kulturowych obejmujących najciekawsze miejsca i obiekty zabytkowe w województwie.

4.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa podlaskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa podlaskiego został uchwalony przez Sejmik Województwa Podlaskiego uchwałą nr XXXVI/330/17 z dnia 22 maja 2017 r.

Wskazuje on obowiązujące cele polityki przestrzennej, zasady ich realizacji oraz kierunki działań polityki przestrzennej w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.

W sferze kulturowej obejmującej system ochrony dziedzictwa kulturowego przyjęto zasady kompleksowości działań ochronnych i rewaloryzacyjnych, łączenia ochrony środowiska kulturowego z ochroną środowiska przyrodniczego oraz promowania regionalnych walorów dziedzictwa kulturowego.

Podstawowe zasady polityki przestrzennej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego, zapisane w planie zagospodarowania przestrzennego województwa podlaskiego obejmują:

Zasady ogólne – wynikające zwłaszcza z procesu integracji europejskiej:

- a) szczególną ochronę tożsamości kulturowej regionu, przed zagrożeniem jej wytracenia w konfrontacji z europejskim, uniwersalnym modelem życia, w sferze kultury materialnej i jej unikalnej specyfiki etnicznej i religijnej,
- b) uwzględnianie potrzeb współczesnego społeczeństwa w procesie ochrony i kształtowania zasobów dziedzictwa kulturowego,
- c) harmonijne współistnienie zasobów dziedzictwa kulturowego z zasobami środowiska przyrodniczego – jako filaru rozwoju turystyki,
- d) tworzenie warunków kompleksowej ochrony obszarów o walorach zabytkowych i kulturowych, takich jak: strefy ochrony konserwatorskiej, parki kulturowe i obszary priorytetowego zabytkowego krajobrazu kulturowego,
- e) priorytet ochrony walorów dziedzictwa kulturowego o randze międzynarodowej i krajowej,
- f) wykorzystanie unikalnych zasobów dziedzictwa kulturowego w krajowej i międzynarodowej promocji województwa.

2) Zasady ochrony i tworzenia nowych wartości kulturowych w reprezentatywnych obszarach tożsamości kulturowej województwa podlaskiego:

- a) kształtowanie krajobrazu historyczno-kulturowo-przyrodniczego regionu poprzez ochronę unikatowych lub specyficznych walorów krajobrazowych jednostek osadniczych i ich otoczenia,
- b) kształtowanie form architektonicznych i gabarytów nowej zabudowy zharmonizowanych z walorami kulturowymi istniejącej,
- c) stosowanie materiałów, wystroju i kolorystyki obiektów budowlanych oraz zagospodarowania ich otoczenia, nawiązujących do tradycji lokalnych.

3) Zasady ochrony i rewaloryzacji obszarów zabytkowych:

- a) zachowanie historycznych założeń urbanistycznych, a w szczególności: rozplanowania przestrzeni publicznych (np. ulic, placów, skwerów itp.), osi kompozycyjnych i widokowych, rozmieszczenia dominant, gabarytów i sposobów zabudowy oraz form architektonicznych,
  - b) zapewnianie ekspozycji całych zespołów zabudowy i najwartościowszych jej elementów,
  - c) twórcze kontynuowanie tradycji konstrukcyjnych, materiałowych, wystroju i kolorystyki obiektów oraz zagospodarowania ich otoczenia,
  - d) lokalizowanie funkcji użytkowych niekolizyjnych z historycznymi funkcjami obszarów, zapewniających podstawy ekonomiczne utrzymania dobrego stanu technicznego zabudowy i zagospodarowania oraz atrakcyjność turystyczną,
  - e) eliminowanie funkcji użytkowych i obiektów kolizyjnych pod względem sanitarnym i estetycznym z walorami kulturowymi obszarów zabytkowych,
  - f) harmonijne wkomponowywanie nowej zabudowy w historyczną panoramę jednostek osadniczych,
  - g) poprawianie dostępności komunikacyjnej i systemów parkowania pojazdów oraz eliminacja uciążliwości ruchu drogowego, zwłaszcza tranzytowego towarowego;
  - h) poprawianie warunków ochrony przeciwpożarowej,
  - i) poprawianie standardu cywilizacyjnego zabudowy w zakresie wyposażenia w systemy kanalizacyjne i niskoemisyjne systemy energetyczne.
- 4) Zasady ochrony i utrzymania dobrego stanu technicznego obiektów zabytkowych, z priorytetem obiektów o randze krajowej i regionalnej:
- a) zapewnienie funkcji użytkowych stosownych do lokalizacji i form architektonicznych obiektów gwarantujących ich utrzymanie w dobrym stanie technicznym i racjonalne wykorzystanie dla potrzeb społecznych,
  - b) obowiązek uzgadniania z Podlaskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu oraz uzyskania pozwoleń dla projektów budowlanych dotyczących rewaloryzacji i modernizacji obiektów zabytkowych i ich otoczenia.
- 5) Zasady ochrony przed dewastacją obiektów archeologicznych i określenie warunków ich udostępnienia zwiedzającym oraz sposobów postępowania w przypadkach natrafienia na przedmioty mogące stanowić zabytki archeologiczne w trakcie prowadzenia robót ziemnych:
- a) zapewnienie sposobu zagospodarowania i eksponowania terenu stanowiska archeologicznego zabezpieczającego go przed dewastacją i degradacją,
  - b) obowiązek zawiadamiania stosownych służb archeologicznych o każdorazowym natrafieniu na przedmioty mogące być zabytkami archeologicznymi w trakcie prowadzenia robót ziemnych i przerwania ich do czasu przebadania stanowiska,

c) ustalanie dokładnej lokalizacji zabytków archeologicznych w planach miejscowych, w tym typu stanowiska archeologicznego i jego zasięgu oraz zasad i sposobów dopuszczalnego zagospodarowania,

d) wskazanie zabytków archeologicznych do bezwzględneho zachowania, tj. z bezwzględnym zakazem prowadzenia prac budowlanych, oraz zabytków archeologicznych, dla których dopuszcza się inne zagospodarowanie terenu po przeprowadzeniu badań archeologicznych.

6) Zasady tworzenia wartości kulturowych w nowych i rewaloryzowanych zespołach zabudowy, w szczególności poprzez:

a) kształtowanie przestrzeni publicznych o zindywidualizowanych formach urbanistycznych, w tym: ulic, placów, pasaży i ciągów pieszych, skwerów, zieleni parkowej i sportowo-rekreacyjnej,

b) interesujące formy architektoniczne aranżacji otoczenia przestrzeni publicznych,

c) wykorzystanie w kompozycjach urbanistycznych szczególnych cech środowiska przyrodniczego – stosownie do jego predyspozycji, dla potrzeb terenów sportoworekreacyjnych i turystycznych, a konfiguracji terenów dla kształtowania sposobu ich zagospodarowania i zabudowy,

d) rozmieszczanie akcentów i dominant przestrzennych, twórczo kontynuujących istniejące założenia urbanistyczne,

e) stosowanie zindywidualizowanych form architektonicznych poszczególnych obiektów lub ich grup, z zachowaniem harmonijnych gabarytów całościowych zespołów i sylwety przestrzennej jednostek osadniczych,

f) harmonizowania gabarytów zabudowy plombowej z gabarytami otaczającej (z wyjątkiem dominant przestrzennych i akcentów urbanistycznych wynikających z całościowych koncepcji urbanistycznych).

W omawianym dokumencie wskazano także kierunki działań dla ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego:

1) Integracja działań społeczno-gospodarczych dla opieki nad zabytkami, w tym:

a) opracowywanie i realizacja kompleksowych programów rewitalizacyjnych terenów z zasobami zabytkowymi, zwłaszcza historycznych miejskich, przemysłowych i powojaskowych, w tym, między innymi, wdrożenie projektów rewitalizacji: zabytkowego, XVI-wiecznego Rynku Miejskiego w Knyszynie, XVIII-wiecznego Ogrodu Branickich oraz zabytkowego parku Planty, centrów miast oraz innych obszarów zdegradowanych w Łomży i Suwałkach, centrum miasta w Grajewie wraz z zabytkowym dworcem PKP, starego rynku w Kolnie, centrum miasta Zambrowa,

- b) opracowywanie i realizację lokalnych strategii rozwoju obszarów wiejskich, wykorzystujących miejscowe tradycje i zasoby zabytkowe,
- c) przygotowywanie ofert na najlepsze zagospodarowanie i użytkowanie publicznych obiektów zabytkowych, służące zaangażowaniu sektora gospodarczego w opiekę nad zabytkami (m.in. na inkubatory przedsiębiorczości, instytucje otoczenia biznesu, centra usługowe, infrastrukturę turystyczną),
- d) wspieranie inicjatyw wykorzystujących obiekty zabytkowe do tradycyjnych form działalności gospodarczej, w tym rolnictwa ekologicznego i tradycyjnego przetwórstwa, oraz reaktywacja ginących zawodów,
- e) wspieranie rozwoju infrastruktury publicznej, zwłaszcza turystycznej, wykorzystującej miejscowe tradycje, w tym, między innymi, wdrożenia projektów: „Szlaku Wodnego im. Króla Stefana Batorego”, budowy infrastruktury turystycznej i zagospodarowania Szlaku Wodnego na odcinku miasta Nowogród, rekonstrukcji grodzisk jaćwieskich na ziemiach polskich,
- f) propagowanie zabudowy i zagospodarowania terenu nawiązujących do form tradycyjnych, zwłaszcza w obszarach kulturowych.

2) Konserwacja i adaptacja zabytków, obejmujące:

- a) wspieranie zagospodarowania terenów przemysłowych, powojkowych i zdegradowanych poprzez nadanie im nowych funkcji, z priorytetem obiektów zabytkowych i charakterystycznych krajobrazów kulturowych, poprzedzone opracowaniem programów rewitalizacji, między innymi w Białymstoku: kompleksu powojkowego „Węglówka” m.in. na cele Muzeum Pamięci Sybiru, obiektu byłej elektrowni na cele ekspozycyjne.
- b) wspieranie zagospodarowania, konserwacji i adaptacji (w tym rewitalizacji, rewaloryzacji i ekspozycji) obiektów zabytkowych wraz z otoczeniem, także archeologicznych, m.in. w formule partnerstwa publiczno-prywatnego oraz projektów trans-granicznych, w tym: remontu w Teatrze Dramatycznym im. Aleksandra Węgierki w Białymstoku, remontu dworku w Grabowie i stworzenie w nim centrum kultury i wypoczynku, konserwacji i remontu zabytku wpisanego do rejestru jako „Pozostałości Zespołu Pałacowego w Dowspudzie”,
- c) wspieranie kompleksowych programów konserwatorskich ochrony zabytków drewnianych znajdujących się w skansenach i w miejscach ich pierwotnej lokalizacji, w tym: projektu modernizacji i rozwoju infrastruktury dziedzictwa kulturowego dla potrzeb edukacji regionalnej w Muzeum Rolnictwa w Ciechanowcu, obejmującego między innymi: budowę centralnego magazynu zbiorów, modernizację obiektów ekspozycyjnych, restaurację budynków i budowli zabytkowych, rewitalizację parku przypałacowego,

d) przeciwdziałanie niszczeniu stanowisk archeologicznych, w tym zachowanie zabytków archeologicznych, dokumentowanie i opracowywanie wyników badań nieinwestorskich i ratowniczych,

e) wspieranie renowacji i konserwacji małej architektury, w tym sakralnej, oraz miejsc pamięci i martyrologii,

f) wspieranie budowy, odbudowy i renowacji infrastruktury kulturowej w miejscach o symbolicznym znaczeniu dla historii regionu oraz służących opiece nad zabytkami,

g) unowocześnianie infrastruktury technicznej oraz poprawę estetyki obiektów zabytkowych, w tym wdrożenie projektów: rewaloryzacji zabytków Muzeum w Tykocinie (synagogi i Domu Talmudycznego) oraz odbudowy kramnic, rewaloryzacji kompleksu pałacowo-parkowego Muzeum Wnętrz Pałacowych w Choroszczy.

3) Kształtowanie obszarów zabytkowych i krajobrazów kulturowych, poprzez:

a) wspieranie konserwacji, rewitalizacji, renowacji, rewaloryzacji i ekspozycji zabytkowych centrów miast i wsi, zabytkowych terenów zieleni, w tym cmentarzy, obszarów fortyfikacji i budowli obronnych, obiektów archeologicznych mających własną formę przestrzenną, w tym, między innymi, projektów rewitalizacji: miasta Zambrów (zespół koszar), Fortu II „Zarzecznego” Twierdzy Osowiec,

b) sukcesywną realizację iluminacji zabytków,

c) propagowanie wykorzystywania tradycyjnych form zabudowy i zagospodarowania terenu oraz detalu architektonicznego dla harmonijnego kształtowania krajobrazów,

d) wspieranie tradycyjnych form gospodarowania, w tym rolnictwa ekologicznego, tradycyjnych technik budownictwa, rzemiosła i przetwórstwa, zwłaszcza w obszarach priorytetowych krajobrazu kulturowego,

e) tworzenie parków kulturowych w celu ochrony kulturowych krajobrazów historycznych oraz wytyczanie szlaków kulturowo-historycznych w celu promowania walorów kulturowych województwa,

f) ustanawianie nowych parków krajobrazowych, obszarów chronionego krajobrazu, zespołów przyrodniczo-krajobrazowych, przede wszystkim na obszarach o zachowanych regionalnych cechach krajobrazu kulturowego, w tym: budowę arterii ekologiczno-historycznej „Natura i historia Doliny Narwi” w gminach Nowogród i Zbójna oraz Parku Kulturowego Korycin – Milewszczyzna,

g) rozwój systemu ścieżek edukacyjnych przyrodniczo-kulturowych, między innymi poprzez wspieranie realizacji projektów: przebudowy 35 km Carskiej Drogi przebiegającej przez BPN

na odcinku Strękowa Góra – Osowiec, jako edukacyjnej trasy przyrodniczo-krajobrazowej, budowy ścieżki rowerowej na odcinku Tykocin – Krypno – Knyszyn,

h) wspieranie poprawy standardów ochrony środowiska i bezpieczeństwa publicznego w centrach miast i wsi przez, między innymi, spowolnienie lub eliminację ruchu samochodowego, racjonalizację gospodarki odpadami, modernizację i rozbudowę sieci kanalizacyjnych, energetycznych, teleinformatycznych i „cichej” infrastruktury ulicznej.

4) Przechowywanie zbiorów zabytków, ich ekspozycja i udostępnianie. Zwiększenie możliwości gromadzenia zbiorów zabytków ruchomych i poprawa jakości ich przechowywania, ekspozycji i udostępniania może nastąpić w wyniku:

a) budowy i remontów obiektów przechowywania i udostępniania zbiorów, umożliwiających nowoczesne sposoby ich opracowywania i przechowywania, w tym: zaplecza magazynowego oraz powierzchni wystawienniczych etnograficzno-archeologicznych Muzeum Podlaskiego, nowoczesnego Muzeum Historycznego w Białymstoku, II etapu Muzeum Wigier, „Muzeum Hańczy” odbudowa młyna wodnego na Czarnej Hańczy w Turtulu, muzeum przyrodniczo-kulturowego BPN w Osowcu, Muzeum Kanału Augustowskiego,

b) modyfikacji i wdrażania elektronicznych technik udostępniania zbiorów,

c) poprawy bezpieczeństwa zbiorów i warunków ich przechowywania, przez wprowadzenie nowoczesnych technik ochrony i zabezpieczeń.

4.2.3. Strategia rozwoju województwa podlaskiego do 2030 roku

Strategia rozwoju województwa podlaskiego do 2030 roku została uchwalona przez Sejmik Województwa Podlaskiego uchwałą Nr XVIII/213/2020 z dnia 27 kwietnia 2020 r. W zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego zakłada ona realizację celu operacyjnego 2.3. Przestrzeń wysokiej jakości, w którym jednym z kierunków interwencji jest ochrona zasobów kulturowych, przyrodniczych i wartości krajobrazowych. Niestety, poza ogólną wzmianką, dokument nie rozwija tego tematu.

4.2.4. Strategia rozwoju powiatu sokólskiego na lata 2015-2022

Strategia rozwoju powiatu sokólskiego na lata 2015-2022 przyjęta została uchwałą Nr XVII/127/2016 Rady Powiatu Sokólskiego z dnia 19 lutego 2016 r. Omawiane opracowanie nie zajmuje się szczegółowo ochroną dziedzictwa kulturowego i obiektów zabytkowych na terenie powiatu. Autorzy wskazują jedynie w omówieniu ogólnej sytuacji, iż na terenie powiatu

istnieje szereg zabytkowych obiektów dziedzictwa kulturowego (architektonicznych, archeologicznych). Rada Powiatu Sokólskiego wspierała działania właścicieli zabytków dla zapewnienia ochrony, renowacji i konserwacji wartościowych elementów zabytkowych obiektów. W latach 2012-2013 Rada Powiatu Sokólskiego, na wniosek zainteresowanych podmiotów, udzieliła dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków znajdujących się na terenie powiatu sokólskiego.

W założeniach programowych omawianego dokumentu, jedną z przyjętych misji jest zapewnienie zrównoważonego rozwoju powiatu sokólskiego przez wspieranie przedsiębiorczości z zachowaniem walorów przyrodniczych i kulturowych. Jak wyjaśnili autorzy programu, motto misji zostało stworzone w celach promocyjnych. Jego zadaniem jest upowszechnienie misji wśród mieszkańców powiatu. Przyczynić się ma ono również do pozytywnej identyfikacji powiatu na zewnątrz. Poza przytoczoną wzmianką, omawiany program nie zajmuje się problematyką dziedzictwa kulturowego i zabytków.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

5.1.1. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Prawo stanowi, że w stosunku do obiektów budowlanych i obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, ale ujętych w ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Organ konserwatorski w postępowaniu prowadzonym na podstawie art. 39 ust. 3 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane wypowiada się w zakresie swojej właściwości na temat przedstawionego projektu budowlanego i wpływu zamierzenia inwestycyjnego na chronione właściwości obszaru/obiektu, które zakwalifikowały go do ewidencji zabytków, analizując konkretne rozwiązania projektowe. W stosunku do zamierzeń, które wymagają jedynie zgłoszenia zgodnie z art. 30 ust. 7 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane, właściwy organ może nałożyć w drodze decyzji obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytku. Uzgodnienia projektów budowlanych obiektów realizowanych w strefie A pełnej ochrony konserwatorskiej, w przypadku inwestycji dotyczącej obiektu lub obszaru, który nie jest ujęty w gminnej ewidencji zabytków, a przepisy planu miejscowego nadal nakładają obowiązek uzyskania uzgodnienia konserwatorskiego, wojewódzki konserwator zabytków może zająć stanowisko w drodze pisma urzędowego na wniosek inwestora, np. wg art. 32 ust 1 pkt 2 ustawy – Prawo budowlane.

Na terenie gminy Kuźnica obowiązują następujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego:

- uchwała nr XXXIX/192/97 Rady Gminy w Kuźnicy z dnia 22 grudnia 1997 r. w sprawie zmiany miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego gminy Kuźnica,
- uchwała nr XXXIX/193/97 Rady Gminy w Kuźnicy z dnia 22 grudnia 1997 r. w sprawie zmiany miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego gminy Kuźnica,

- uchwała Nr XXXIX/194/97 Rady Gminy w Kuźnicy z dnia 22 grudnia 1997 r. w sprawie zmiany miejscowego planu szczegółowego zagospodarowania przestrzennego terenów budownictwa mieszkaniowego.,
- uchwała nr XIX/100/00 Rady Gminy Kuźnica z dnia 22 sierpnia 2000 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów przejścia granicznego w Kuźnicy,
- uchwała nr X/50/03 Rady Gminy Kuźnica z dnia 3 lipca 2003 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego cz. obszarów wsi: Kuźnica, Chreptowce, Krugłany, Wołkusze, Popławce, Saczkowce, Nowodziel, Kol. Kowale,
- uchwała nr XX/98/08 Rady Gminy w Kuźnicy z dnia 13 października 2008 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terminalu przeładunkowego i terenów składowych w obrębie wsi Czuprynowo, gmina Kuźnica,
- uchwała nr XXVI/164/13 Rady Gminy Kuźnica z dnia 19 grudnia 2013 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów produkcyjno-składowych w obrębie wsi Czuprynowo, gmina Kuźnica.

5.1.2. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Kuźnica

Obowiązujące studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Kuźnica uchwalone zostało uchwałą Nr XI/69/99 Rady Gminy Kuźnica z 29 października 1999 r.

Studium wyznacza podstawowe kierunki ochrony dziedzictwa kulturowego (przytoczone za cytowanym opracowaniem):

a/ w zakresie ochrony obiektów o wartościach kulturowych

- ustalenia w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego odpowiedniego postępowania w celu ochrony zabytków i obiektów o wartościach kulturowych,
- ścisłej współpracy władz gminy ze służbą ochrony zabytków,
- kontrolowania stanu technicznego obiektów oraz udzielania pomocy ich właścicielom przy udziale Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w celu należytego utrzymania zabytków,
- dbanie o właściwe wykorzystanie funkcji obiektów, a przy zaniedbaniach właściciela przejęcie ich w drodze wykupu,
- w przypadku konieczności rozbiórki lub przeniesienia obiektu dokonywanie inwentaryzacji na zasadach określonych przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

b/ w zakresie ochrony stanowisk archeologicznych

- wprowadzenie odpowiednich ustaleń w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego dotyczących ochrony stanowisk archeologicznych,
- w przypadku wystąpienia konieczności przeznaczenia terenów ze stanowiskami archeologicznymi na ważne cele publiczne należy w planie miejscowym ustalić sposób postępowania uzgodniony w Wojewódzkim Konserwatorze Zabytków,
- w przypadku natrafienia na obiekty nieznanego pochodzenia podczas prowadzenia robót ziemnych należy powiadomić służby archeologiczne,
- stanowiska archeologiczne powinny być wyłączone z użytkowania i przejmowane na własność gminy.

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy z uwzględnieniem zabytków o najwyższym znaczeniu

5.2.1. Informacje o historii gminy³

Tereny obecnej gminy Kuźnica była zasiedlane już w epoce kamienia, o czym świadczą stanowiska archeologiczne odkryte w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski. Są one jednak nieliczne, podobnie jak te późniejsze, datowane na epokę brązu, wczesną epokę żelaza oraz okres wpływów rzymskich i okres wędrówek ludów. Nie oznacza to, że w pradziejach osadnictwo na omawianym terenie było nikłe, lecz stanowi odzwierciedlenie stanu archeologicznego rozpoznania terenu.

Głównym ośrodkiem osadniczym gminy jest Kuźnica i to jej rozwój miał największy wpływ na dzieje terenu obecnej gminy. W XV wieku rozpoczęto zasiedlanie puszczy z trzech kierunków: od wschodu, południa i zachodu. Traktat zawarty w 1422 r. nad jeziorem Melno koło Grudziądza uznał prawo książąt litewskich do tychże ziem. Teren dzisiejszej Kuźnicy i okolic w końcu XV wieku zasiedlony był przez ludność ruską i litewską znad Niemna. Uciążliwość, jaką stwarzała droga z miejsca zamieszkania do rewiru puszczy, stała się przyczyną zakładania stałych siedzib ludzkich w wybranych punktach puszczy. Rozwinięcie osadnictwa w górę rzeki Łosośny przyczyniło się do utworzenia w XV wieku nowej drogi, zwanej Wielką Drogą Królewską, przez Sokołdę, Czarną i Tykocin.

Kuźnica była majątkiem szlacheckim rodziny Mieleszków (Mieleszkowiczów), położonym w powiecie grodzieńskim, w dolinie rzeki Łosośny, dopływu Niemna. Jej właścicielem był Fedko Hawryłowicz Mieleszko, pisarz kancelarii litewskiej Aleksandra Jagiellończyka, dyplomata specjalizujący się w sprawach mołdawskich, cześnik gospodarski a potem horodniczy grodzieński. W 1505 r. Fedko Hawryłowicz Mieleszko uzyskał przywilej confirmacyjny, potwierdzający kilkanaście drobnych nadań i aktów kupna w powiecie grodzieńskim. W 1508 r. wzmiankowana jest w źródłach rudnia Kuźnica, która dała początek założonej przy niej osadzie, przekształconej później w miasteczko. Nazwa wskazuje na istnienie zakładu hutniczego wytapiającego żelazo z rudy darniowej, której zasoby występowały w okolicach Kuźnicy, Kowali, Saczkowiec i Kuścina. Od 1525 r. , po włączeniu Mazowsza do Korony

---

³ Opracowano na podstawie: Miasta polskie w tysiącleciu, tom I, Wrocław-Warszawa-Kraków 1965, dokumentacji obiektów zabytkowych oraz opracowania zamieszczonego na <http://kuznica.ug.gov.pl/historia-gminy-kuznica/> opartego na materiałach źródłowych (bez nazwiska autora opracowania).

nabrała znaczenia droga z Grodna przez Kuźnicę, Sokołdę do Knyszyna i Tykocina, co przyspieszyło proces osadniczy. W roku 1536 r. Jerzy Jackiewicz Zelepucha, namiestnik łabieński, molawicki, żorostawski i kwasowski, leśniczy grodzieński na polecenie królowej Bony założył miasteczko na lewym brzegu rzeki Łosośny naprzeciw położonego po drugiej stronie rzeki dworu Mieleszków. Jednocześnie nadał jego mieszkańcom prawo do szynkowania miodu, piwa i gorzałki oraz prawo do organizacji cotygodniowego targu. Przez miasto przebiegała wielka droga królewska z Litwy przez Grodno, Knyszyn, Łomżę do Korony. Kuźnica posiadała port rzeczny, którym spławiano do Niemna płody rolne i leśne. W 1541 r. bracia Michał, Olechno i Iwan Fedorowicz-Mieleszko sprzedali królowej Bonie młyn na rzece Łosośnie. Majątek Kuźnica nazywany był zamiennie Wojnowcami – od nazwy należącej do niego wsi. W 1545 r. król Zygmunt Stary ufundował w Kuźnicy pierwszy drewniany kościół rzymskokatolicki wzniesiony z drewna modrzewiowego. W 1546 r. nastąpiło potwierdzenie praw miejskich nadanych Kuźnicy przez królową Bonę. W 1556 r. w majątku Kuźnica istniała cerkiew pod wezwaniem „Św. Trójcy”. Cerkiew była dworska a budynek świątyni i dom popowski należał do Mieleszków. W 1577 r. zanotowano pierwszą wzmiankę o Żydach, jednakże w większej liczbie osiedlili się w miasteczku oraz okolicy w XVII wieku. W 1632 r. w Kuźnicy istniał przykahalek przyporządkowany gminie w Grodnie co sugeruje, już wówczas istnienie bożnicy, łaźni oraz cmentarza żydowskiego. Żydzi dzierżawili dwa młyny w kluczu kuźnickim, kapszczyznę oraz targowe w miasteczku i okolicznych wsiach. Ponadto posiadali przywilej na wolność pędzenia wódek, warzenia piwa i miodu. W miasteczku stanowili grupę stosunkowo zamożną, przywiązaną do swojej religii i tradycji.

W XVII i XVIII w. Kuźnica była osadą pełniącą rolę ośrodka targowego, administracyjnego i kultu religijnego. W miasteczku znajdowało się kilka karczm oraz niewielka liczba rzemieślników. Inwentarz informuje o wybieranym przez mieszczan wójcie. Mieszczan kuźnickich od mieszkańców włości odróżniało także: „zwolnienie od wszelkich ciężarów, podwód, dwornych tłok i robót”. Mieszczanie zobowiązani byli jedynie do opłacania czynszów z placów, włóki morgów miejskich, opłat targowych i od propinacji. Do ich obowiązków należała także naprawa stawów i grobel oraz parkanów w bażantarni królewskiej znajdującej się w pobliskich Podlipkach. Czynny był także port rzeczny.

Na początku XVIII w., w latach 1709-1711 okolice Kuźnicy, podobnie jak znaczna część Europy, zostały zdziesiątkowane przez epidemię dżumy której towarzyszyły bardzo ostre zimy i wiosenne powodzie. W większości miejscowości przy życiu pozostało mniej niż 30% mieszkańców, co negatywnie wpłynęło na rozwój tych terenów. Dopiero pod koniec XVIII w. można było zaobserwować znaczące ożywienie, szczególnie za sprawą działalności Antoniego

Tyzenhausa. Budowano wówczas browary, gorzelnie, cegielnie, tartaki, folusze, młyny, osuszano łąki, zmieniano nieużytki na pola uprawne, zakładano chmielniki. Dzierżawca, dbając o wygląd ekonomii zakładał ogrody, budował dwory ekonomiczne lub remontował stare zabudowania dworskie. Troszczył się nie tylko o miasta i dwory królewskie, ale dbał również o wsie ekonomiczne. Nastąpiła też znaczna zmiana położenia mieszczan, którzy zostali obciążeni ulicznymi powinnościami roboczymi na rzecz miasta i dworu kluczowego. Miasto Kuźnica administracyjnie należało wówczas do klucza kuźnickiego w Guberni Sokólskiej i Ekonomii Grodzieńskiej. Klucz kuźnicki obejmował: miasto Kuźnicę, wsie Kowale, Starowlany, Klinczany, Iwanowce.

Pod koniec XVIII w. parafia Kuźnica liczyła 2240 osób. Przy kościele funkcjonowała szkoła parafialna. Nadania królewskie dla administratora dóbr królewskich Heronima Wołłowicza zobowiązywały proboszczów do spełniania za darmo posług duchownych, utrzymywania organisty, szpitala dla chorych i ubogich oraz „bakałarza” do uczenia dzieci.

W 1721 r. w miejscu dawnej cerkwi unickiej rozpoczęto budowę klasztoru Bazylianów ufundowanego przez Micutów. W 1795 r. – kościół bazylianów kuźnickich p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego należał do dekanatu grodzieńskiego w diecezji metropolitalnej. Kuźnickie zgromadzenie podporządkowane było klasztorowi supraskiemu. W 1832 r. nastąpiła likwidacja klasztoru kuźnickiego na mocy ukazu cara Mikołaja I. W 1839 r. zabudowania poklasztorne przejęła cerkiew prawosławna. W 1945 r. na miejscu starej drewnianej cerkwi wzniesiono istniejącą do dziś nową murowaną cerkiew.

W latach 1795-1807 r., po III rozbiorze Polski Kuźnica jako miasto koronne wraz z okolicami należała do Prus Nowowschodnich. W wyniku rozbiorów stracił znaczenie trakt Kuźnica-Grodno. Władze niemieckie rozbudowały administrację, obejmując wszystkie dziedziny życia ludności, regulując rygorystycznie drobiazgowymi przepisami. Znacznie podwyższono podatki. W tym okresie w okolicy Kuźnicy osiedlały się rodziny niemieckie. Po wojnie francusko-pruskiej w 1807 r. z prowincji Prus Nowowschodnich na wschód od Narwi i Biebrzy powstał tzw. Obwód Białostocki, który Napoleon darował Rosji „na wieczną własność”. Obejmował on powiaty: drohiczyński, bielski, białostocki i sokólski. Kuźnica znalazła się w powiecie sokólskim tego obwodu i przeszła pod zabór rosyjski, w którym pozostała do roku 1915.

W 1832 r. został zlikwidowany zakon bazylianów w Kuźnicy, a kościół bazyliński przekształcono na cerkiew prawosławną. Do roku 1832 ludność prawosławna rekrutowała się

tylko z administracji i wojska. W 1839 r. nastąpiła kasacja ukazem carskim unii na terenie zaboru rosyjskiego, zabudowania poklasztorne przejęła cerkiew prawosławna.

W grudniu 1862 r. Kuźnica uzyskała połączenie kolejowe w kierunku Grodna i Białegostoku, w ramach odcinka linii kolejowej warszawsko-petersburskiej.

W czasie I wojny światowej, od sierpnia 1915 r. do kwietnia 1919 r. Kuźnica i okolice znajdowały się pod zarządem okupacyjnych władz niemieckich. W sierpniu 1919 r. na mocy uchwały sejmiku RP utworzono województwo białostockie, które skupiało powiaty byłej guberni: łomżyńskiej, suwalskiej i grodzieńskiej. Kuźnica znalazła się w obszarze województwa białostockiego. Niecały rok później, w lipcu 1920 r. do Kuźnicy wkroczyli Bolszewicy. W czasie dwumiesięcznej okupacji straciło życie wielu mieszkańców miasta i okolic. .

W 1921 r. w wyniku zniszczeń wojennych z okresu I wojny światowej oraz wojny bolszewickiej 1920 r. Kuźnica utraciła prawa miejskie. W roku 1921 mieszkało tutaj jedynie 1075 osób, w tym 450 Żydów.

II wojna światowa rozpoczęła się w Kuźnicy 17 września 1939 r. w postaci samolotów zrzucających ulotki nawołujące robotników oraz chłopów do przywitania Armii Czerwonej. 21 września 1939 r. wojska sowieckie wkroczyły do Kuźnicy rozpoczynając trwający do połowy 1941 r. okres okupacji radzieckiej.

23 czerwca 1941 r. do Kuźnicy wkroczyły wojska niemieckie, tereny zostały przyłączone do prowincji Prusy Wschodnie i rozpoczęła się okupacja niemiecka. 1 grudnia 1943 r. ustalono przebieg wschodniej granicy Polski po tzw. linii Curzona. Według tych ustaleń Kuźnica po II wojnie światowej znalazła się w granicach Państwa Polskiego.

W lipcu 1944 r. w wyniku przejścia frontu Kuźnica i okoliczne wsie uległy poważnym zniszczeniom. W nocy z 21 na 22 lipca 1944 r. Armia Czerwona zbombardowała kościół. W pożarze spłonął drewniany dach, całe wnętrze wraz z drewnianymi ołtarzami oraz jedna wieża kościelna. W czasie działań wojennych spłonęła także drewniana cerkiew prawosławna. W dniu 22 lipca 1944 r. radzieckie jednostki frontowe Armii Czerwonej z „marszu” opanowały Kuźnicę. Ostatecznie Kuźnica weszła w skład nowo tworzonego Państwa Polskiego uzależnionego od ZSSR. W wyniku nowej regulacji granicznej część trzech wschodnich gmin powiatu sokólskiego została odcięta od Polski.

W wyniku pierwszego wytyczenia granicy pomiędzy Polską a ZSRR gmina Kuźnica utraciła wsie: Nowodziel, Podlipki, Klinczany, Miszkieńki, Nowiki, Radziewicze, Iwanowce, Dojlidki, Kamionka, Dziemitekowo Małe, Murowszczyzna, Kopaniki, Korobczyce, Niemiejsze, Bakuny, Strubka, Gniewieńszczyzna, Bruzgi, Kulowce, Dubnica Mała, Łajgoble. Granica

przecinała też wsie Kowale, Czepiele, Kuścińce, Kuźnica, Saczkowce, Wołyńce. Mieszkańcy Nowodziel napisali podanie do Komitetu Wyzwolenia Narodowego w Sokółce o przyłączenie do Polski. Wieś Nowodziel, Tołcze, Szymaki i Klimówka wróciły w granice państwa polskiego w maju 1948 r.

9 grudnia 1972 r. Wojewódzka Rada Narodowa w Białymstoku uchwałą Nr XXI/72/72 utworzyła z dniem 1 stycznia 1972 r. gminę Kuźnica w powiecie sokólskim.

5.2.2. Budynki mieszkalne

O historii regionu i jego mieszkańców dobitnie świadczą zabytkowe budynki mieszkalne. W Kuźnicy i okolicznych wsiach, nawet częściej niż w innych miejscowościach regionu zabudowa mieszkaniowa w przeważającej części była drewniana, chociaż w centrum Kuźnicy pojawiała się zabudowa murowana. Budynki drewniane, z powodu swojej skromniejszej skali i mniej trwałego budulca, częściej ulegają destrukcji, zarówno tej spowodowanej upływem czasu, jak też eliminacji w procesie przekształcania i dostosowywania go do współczesnych potrzeb mieszkańców.

W Kuźnicy, przy ulicach Grodzieńskiej, pl. 1000-lecia Państwa Polskiego, Sokólskiej oraz znacznie liczniej w okolicznych wsiach zachowały się przykłady architektury drewnianej początku XX w. Są to parterowe domy wzniesione w tradycyjnym podlaskim stylu „trojaka”. Ich zachowanie jest niezwykle ważne dla tożsamości przestrzeni miejskiej. Jest to problematyczne, gdyż część z nich jest obecnie w średnim stanie zachowania lub nie jest użytkowana, co szybko prowadzi do degradacji. Brak też możliwości by wszystkim nadać nową funkcję. Część z nich mogłaby być wykorzystywana na potrzeby agroturystyki, jednak należy liczyć się z utratą znacznej części tych obiektów. Z tego powodu potrzebne są prace dokumentacyjne, które mogą być wykonywane w ramach działań organizacji pozarządowych, wolontariatu młodzieżowego lub seniorów, by zachować dla potomnych przynajmniej obrazy tego elementu dziedzictwa.

Dom drewniany we wsi Kowale

5.2.3. Obiekty sakralne

Do obiektów sakralnych zaliczane są wszelkie budowle służące kultowi religijnemu. Są to świątynie różnych wyznań, kaplice, w tym cmentarne oraz krzyże i kapliczki przydrożne. Głównymi zabytkowymi obiektami sakralnymi w krajobrazie kulturowym gminy Kuźnica kościół parafialny pw. św. Trójcy i św. Dominka w Klimówce i kościół parafialny pw. Opatrzności Bożej w Kuźnicy.

Kościół parafialny pw. św. Trójcy i św. Dominka w Klimówce

Kościół w Klimkówce powstał w miejscu wcześniejszej, drewnianej świątyni wzniesionej w 1656 r., która spłonęła około połowy XIX w. W miejscu spalonego kościoła w pierwszej połowie lat sześćdziesiątych XIX w. została wzniesiona murowana z kamienia kaplica, ufundowana przez właściciela dworu Tołoczki. Projekt przebudowy kaplicy na kościół, autorstwa Feliksa Michalskiego powstał w 1922 r. z inicjatywy ówczesnego proboszcza. Przebudowę zrealizowano w latach 1922-1928.

Kościół położony na niewielkim wyniesieniu w centrum wsi. Wzniesiony w stylu historyzującym, na planie rozczłonkowanej bryły – trzech przylegających do siebie prostokątów (kruchta, korpus i prezbiterium), prezbiterium zamknięte trójbocznie. Posadowiony na kamiennej podmurówce, murowany z cegły, oszkarpowany, otynkowany. Nad kruchtą czterokondygnacyjna wieża na planie kwadratu, przykryta hełmem wieżowym. Kruchta, nawa i prezbiterium przykryte dachami dwuspadowymi pod odrębnymi kalenicami. Ściany zamknięte gzymsem wieńczącym. Otwory okienne – łukiem pełnym. Wejście do kruchty umieszczone w portalu zamkniętym trójkątnym tympanonem. Dach kruchty osłonięty attykami ze spływami.

Kościół parafialny pw. Opatrzności Bożej w Kuźnicy

Kościół parafialny w Kuźnicy wzniesiono w czasie powstania styczniowego, w latach 1863-1864, wg projektu opracowanego jeszcze w okresie zaboru pruskiego – 1795-1807. Gruntowny remont kościoła został przeprowadzony w latach 1913-1914. Pokrycie dachu wykonano z blachy ocynkowanej a wieże zwieńczono mosiężnymi kulami z krzyżami. Świątynia została częściowo zniszczona i spalona w 24 lipcu 1944 r. podczas ofensywy Armii Czerwonej.

Kościół zlokalizowany w centrum Kuźnicy, wzniesiony w stylu historyzującym z wykorzystaniem elementów neogotyckich i neorenesansowych. Posadowiony na podmurówce z kamienia polnego, murowany z cegły, otynkowany. Rozplanowany na rzucie prostokąta, z wyodrębnionym, zamkniętym półkoliście prezbiterium z dostawionymi aneksami zakrystii i skarbczyka. Kruchta flankowana dwiema dwukondygnacyjnymi wieżami na planie kwadratu. Korpus i prezbiterium przykryte dachami dwuspadowymi pod odrębnymi kalenicami. Wieże zwieńczone hełmami o połaciach rombowych. Wejście w osi środkowej, w portalu zamkniętym łukiem pełnym, oś zamknięta trójkątną attyką. Dwie skrajne osie, tworzone przez wieże – zryzalitowane. Ściany korpusu czteroosiowe. Osie rozdzielone pilastrami. Otwory okienne i blendy zamknięte ostrołukowo z uszatyimi naczółkami

5.2.4. Założenia dworsko-parkowe

Założenia dworsko-parkowe wraz z folwarkami stanowią charakterystyczny element krajobrazu kulturowego dzisiejszej gminy Kuźnica. Wynika to z historycznych uwarunkowań zasiedlania tego terenu od XVI w., opartego o majątki bojarskie. Do współczesności przetrwało niewiele z nich, często ochroną konserwatorską objęte są jedynie obszary dawnych kompozycji parkowych, współcześnie niezachowanych lub zachowanych reliktywno (Auls, Chreptowce, Czuprynowo, Kuścin, Łosośna Mała, Łosośna Wielka, Sterpejki, Tołoczki Małe i Tołoczki Wielkie).

Na terenie gminy znajdują się dwa wybitne obiekty z tej kategorii – pałac wraz z założeniem parkowym w Pawłowiczach oraz drewniany dwór w Łosośnej Małej.

Pałac w Pawłowiczach, elewacja frontowa

Pałac w Pawłowiczach wzniesiony został w 1610 r., przez Pawła Wołłowicza, podskarbiego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Na początku XVIII w. majątek wraz z dworem był własnością Stanisława Łapy i w ciągu tego stulecia zmieniał dwukrotnie właścicieli. Przebudowany w czwartej ćwierci XVIII na pałac w stylu klasycystycznym. W XIX w. kilkakrotnie zmieniał właścicieli. Od 1900 r. do okresu międzywojennego był własnością Elżbiety Kułakowskiej. Częściowo zniszczony w czasie II wojny światowej i całkowicie zdewastowany w latach 1944-1958. Po odbudowie był siedzibą szkoły podstawowej, zamkniętej w 2008 r.

Pałac na planie wydłużonego prostokąta, wzniesiony w stylu klasycystycznym, murowany, dwukondygnacyjny, z użytkowym poddaszem, otynkowany, przykryty dachem

czterospadowym z poderwanymi połaciami. Fasada ogrodowa w pierwszej kondygnacji siedmioosiowa. Otwór drzwiowy umieszczony w ryzalitowanej trzeciej osi. W drugiej kondygnacji dziewięcioosiowa. Osie od czwartej do szóstej ryzalitowane z otworem drzwiowym drzwi balkonowych w piątej osi. Kondygnacje rozdzielone prostym gzymsem kordonowym. Pierwsza kondygnacja – boniowana, druga zamknięta fryzem z tryglifów i rozet oraz profilowanym gzymsem wieńczącym. Wszystkie otwory zamknięte płasko, w pierwszej kondygnacji – niezdobione, w drugiej – z poziomymi naczólkami. Ryzalit zwieńczony tympanonem przykrytym trójkątnym daszkiem. Ściana szczytowa rozwiązana analogicznie, dwuosiowa w obu kondygnacjach.

Pałac w Pawłowiczach, elewacja ogrodowa

Pawłowicze, oficyna południowa

W skład zespołu poza pałacem wchodzi dwie oficyny. Północna jest zachowana w formie ruiny, zaś południowa jest w dobrym stanie, remontowana. Została wzniesiona w czwartej ćwierci XVIII w. podczas przebudowy wcześniejszego dworu na pałac klasycystyczny.

Oficina wzniesiona w stylu klasycystycznym, rozplanowana na rzucie wydłużonego prostokąta, murowana z cegły, jednokondygnacyjna, otynkowana, przykryta czterospadowym dachem z poderwanymi połaciami. Elewacja frontowa pięcioosiowa, boniowana, ze zryzalitowaną trzecią osią. W osiach otwory okienne zamknięte płasko. Nad otworem okiennym w trzeciej osi poziomy naczółek. Ściana szczytowa rozwiązana analogicznie, dwuosiowa, z otworem drzwiowym w pierwszej osi.

Drewniany dwór w Łosośnej Małej stanowi rzadki przykład zachowanej osiemnastowiecznej siedziby ziemiańskiej, jest wartościowym elementem dziedzictwa kulturowego i świadectwem historii regionalnej.

Dwór wzniesiony w 1772 r., własność rodu Sopoćków. W 1878 r. właścicielem dworu został Aleksander Iliaszenka, który około 1884 r. przebudował go na dom letniskowy. Przebudowa dotyczyła głównie wnętrza dworu. Nową, osmiokolumnową formę otrzymał ganek, zaś elewacje zostały otynkowane. W 1902 r. dwór przeszedł w ręce rodziny Syrokomla-Bilminowie. W 1926 r. ganek uległ kolejnej przebudowie poprzez likwidację czterech przednich kolumn. W 1932 r. do północnej elewacji dostawiono werandę, Dwór uległ

poważnemu zniszczeniu podczas II wojny światowej. W 1958 r. jego część zawaliła się. Po gruntownym remoncie ze środków Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, w latach 1966-1989 dwór służył jako stacja PTTK. Od 1989 r. dwór jest ponownie własnością rodziny Bilminów.

Dwór wzniesiony w stylu nawiązującym do architektury barokowej, rozplanowany na rzucie prostokąta, posadowiony na wysokiej podmurówce, wzniesiony z drewna w technice sumikowo-łątkowej, jednokondygnacyjny, przykryty czterospadowym dachem. Elewacja frontowa dziewięcioosiowa z otworem drzwiowym w piątej osi, poprzedzonym otwartym gankiem na czterech kolumnach. Ganek zwieńczony trójkątnym szczytem, oszalowanym pionowo deskami, przykryty dwuspadowym daszkiem.

Drewniany dwór w Łosośnej Małej

5.2.5. Budynki użyteczności publicznej

Przez budynki użyteczności publicznej należy rozumieć obiekty przeznaczone na potrzeby administracyjne, wymiary sprawiedliwości, kultury, oświaty, nauki, wychowania, opieki zdrowotnej, obsługi finansowej, handlu, gastronomii i usług. W tej kategorii obiektów zabytkowych na terenie gminy Kuźnica zaliczamy zespół szkoły podstawowej w Popławcach.

Zespół szkoły podstawowej w Popławcach. Po lewej budynek szkolny, po prawej dom nauczyciela

Tuż po zakończeniu II wojny światowej w miejscu gdzie przed II wojną światową znajdował się budynek szkoły (rozebrany podczas wojny) rozpoczęto budowę nowego budynku szkolnego z materiałów rozbiórkowych sokólskich koszar. Nauczanie ruszyło 1 września 1949 r. Szkoła Podstawowa w Popławcach została zamknięta w 2008 r. i od tego czasu budynku nie są użytkowane.

Zespół znajduje się po północno-wschodniej stronie drogi do Starowlan. Na prostokątnej działce posadowiono budynki: szkołę, dom nauczycieli oraz budynki gospodarcze. Droga dojazdowa wysadzona lipami biegnie po południowo-wschodniej stronie budynku szkolnego. Całość ogrodzona współczesnym ogrodzeniem z siatki.

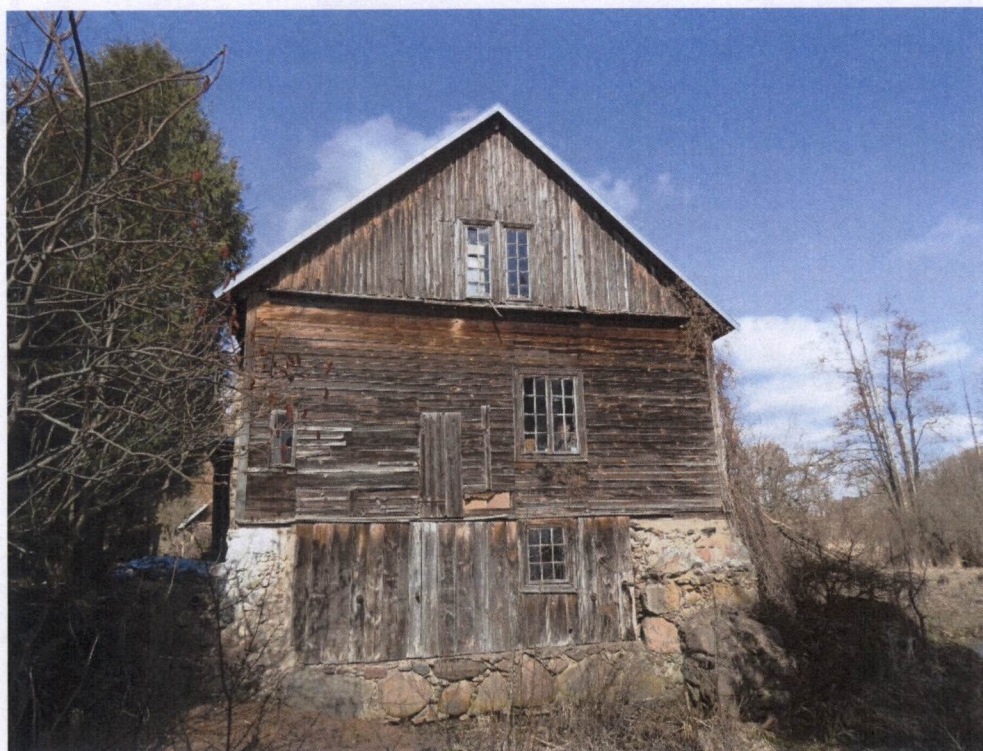
Kompleks szkolny w Popławcach stanowi cenny przykład budownictwa użyteczności publicznej z pierwszych lat po II wojnie światowej, ulokowanego stylistycznie w budownictwie okresu międzywojennego.

5.2.6. Zabytki techniki i przemysłowe

Charakterystycznym elementem zabytkowego krajobrazu są zespoły i budynki przemysłowe. Kuźnica i okolice nie miały rozwiniętego przemysłu, stąd nie ma wielu tego typu zabytkowych

obiektów. Jedynym przykładem może być młyn wodny w Łosośnej Wielkiej, obecnie wykorzystywany jako budynek mieszkalny.

Młyn wodny w Łosośnej Wielkiej

Młyn wodny został zbudowany w 1798 r. jako jedno z zabudowań gospodarczych należących do majątku Chreptowiczów. Od 1919 r. jest własnością rodziny Blacharczyków. W 1930 r. należał do Stanisława Blacharczyka.

Młyn został wzniesiony na planie prostokąta w konstrukcji kamienno-drewnianej. Dwukondygnacyjny, z użytkowym poddaszem, przykryty dachem dwuspadowym. Pierwsza kondygnacja murowana z kamienia polnego. Druga – zbudowana w technice zrębowej, oszalowana poziomo deskami. Szczyt oszalowany pionowo. Brak koła młyńskiego.

Młyn jest jednym z nielicznych zachowanych osiemnastowiecznych obiektów przemysłu wiejskiego. Jest wartościowym elementem dziedzictwa kulturowego i świadectwem historii regionalnej.

5.2.7. Zabytkowe cmentarze

Na obszarze gminy Kuźnica znajduje się obecnie siedem cmentarzy objętych ochroną oraz kilka nekropolii z czasów I wojny światowej pozostających bez opieki. Cmentarze rzymskokatolickie

zarówno starsze, przykościelne, jaki i parafialne znajdują się w Klimówce oraz w Kuźnicy. W Kuźnicy są także cmentarze prawosławne: przycerkiewny i parafialny oraz nieczynny cmentarz wyznawców judaizmu.

Wymienione cmentarze mają różną specyfikę i znajdują się w różnym stanie. Nekropole przyświątynne są w przewadze zatarte na powierzchni, co nie wyróżnia terenu gminy Kuźnica od innych obszarów regionu. Jedynymi zachowanymi nagrobkami na takich nekropolach są te znad mogił osób o wysokim statusie społecznym. Inaczej wygląda przypadek cmentarza przycerkiewnego w Kuźnicy. Zabytkowy cmentarz przycerkiewny znajduje się na północ od terenu, na którym w 1946 r. wzniesiona została murowana cerkiew. Dwie pierwsze cerkwie drewniane stały w innym miejscu i to wokół nich w XVI w. założony został cmentarz. Od lat 70. XX w. miejsce to oznakowane jest granitowym krzyżem z inskrypcją. Po wybudowaniu nowej cerkwi z terenu cmentarza przycerkiewnego w jej okolicy (w granicach ogrodzenia nowej świątyni) przeniesiono jedyny zachowany nagrobek z lat 20. XX w.

Cmentarze parafialne są czynnymi nekropolami. Nie wszystkie starsze groby zostają zachowane, gdyż część terenów przeznaczana jest pod nowe pochówki. Z tego powodu należy uzgodnić z zarządcami sposób postępowania z nagrobkami z likwidowanych grobów. Nie powinny one być usuwane na śmietnik. Najwartościowym rozwiązaniem jest stworzenie w wybranej części cmentarza lapidarium.

Cmentarz żydowski w Kuźnicy jest niemal w całości zatarty na powierzchni. Współcześnie jego degradacja została zahamowana. Jest ogrodzony i oznakowany.

Klimówka, cmentarz przykościelny

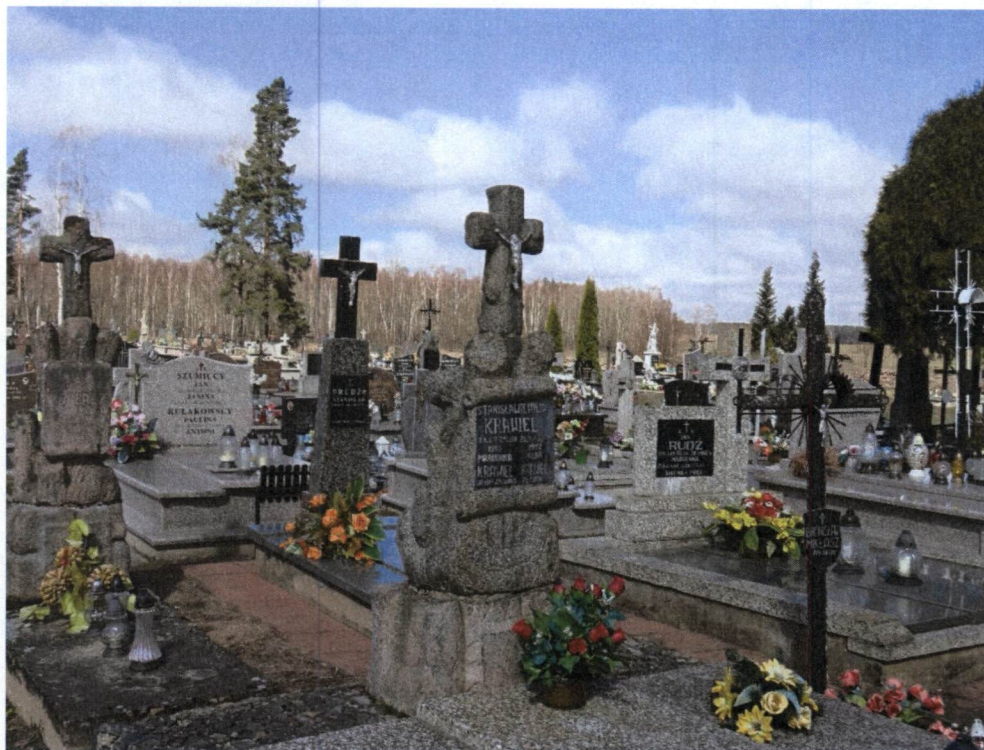

Kuźnica, cmentarz przykościelny

Kuźnica, cmentarz przycerkiewny

Klimówka, cmentarz rzymskokatolicki, parafialny

Kuźnica, cmentarz rzymskokatolicki, parafialny

Kuźnica, cmentarz prawosławny, parafialny

Kuźnica, cmentarz żydowski

5.2.8. Miejsca pamięci

Na terenie gminy Kuźnica znajduje się 7 miejsc pamięci związanych z wydarzeniami z przeszłości, przede wszystkim upamiętniających miejsca spoczynku poległych podczas wojen 1. połowy XX w.

Wykaz miejsc pamięci znajdujących się na terenie gminy Kuźnica		
Lp.	Adres	Obiekt
1.	Mieleszkowce Pawłowickie	Grób żołnierzy polskich poległych w 1920 r.
2.	Kuźnica, cmentarz parafialny	Zbiorowa mogiła żołnierzy polskich poległych w 1920 r.
3.	Klimówka, cmentarz parafialny	Zbiorowa mogiła żołnierzy polskich poległych w 1920 r.
4.	Czuprynowo, przy drodze gminnej Nr 103652B	Kurhan powstańczy z 1863 r.
5.	Czuprynowo, przy torach kolejowych	Kurhan powstańczy z 1863 r.

6.	Kowale, przy torach kolejowych	Mogiła młodej polki zastrzelonej w kwietniu 1947 r. przez żołnierzy radzieckich
7.	Kuźnica, ul. Spółdzielcza	Memoriał „Golgota Wschodu” upamiętniający Powstańców Styczniowych i wywózki na Sybir

Źródło: Urząd Gminy Kuźnica

5.2.9. Zabytki ruchome oraz zabytki w zbiorach muzealnych

W świetle obowiązujących przepisów zabytek ruchomy to przedmiot, jego części lub zespół, będący dziełem człowieka lub związany z jego działalnością i stanowiący świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Do rejestru zabytków zabytek ruchomy wpisuje się na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę. Centralną ewidencją zabytków ruchomych prowadzi Narodowy Instytut Dziedzictwa w Warszawie.

Wykaz zabytków objętych wpisem do rejestru zabytków ruchomych województwa podlaskiego z terenu gminy Kuźnica dostępny jest w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Białymstoku. Tą formą ochrony objęte są przede wszystkim zabytki sztuki sakralnej zgromadzone w świątyniach. Ze względów bezpieczeństwa, szczegółowe wykazy zabytków ruchomych znajdujących się na terenie miasta mogą być udostępniane jedynie osobom upoważnionym.

Na terenie gminy Kuźnica nie ma instytucji muzealnej figurującej w państwowym rejestrze muzeów i przechowującej zabytki ruchome.

5.2.10. Zabytki archeologiczne

Zabytek archeologiczny to „zabytek nieruchomy będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem”.

Podziału zabytków archeologicznych (stanowisk archeologicznych) można dokonywać stosując różne kryteria, takie jak chronologia bądź funkcja. Z uwagi na problemy ochrony konserwatorskiej oraz wszelkiego rodzaju zagrożenia należy stosować podział na:

- stanowiska płaskie (cmentarzyska, osady, obozowiska) – jest to najtrudniejsza grupa stanowisk jeżeli chodzi o ich ochronę z uwagi chociażby na miejsce ich zalegania – przeważnie na obszarach podlegających różnym działaniom inwestycyjnym oraz działalności rolniczej;
- stanowiska o własnej formie terenowej (grodziska, strażnice, wały, kurhany, kopce). Są one przeważnie dobrze widoczne w terenie i znane lokalnym społecznościom. Mimo to również ten rodzaj stanowisk podlega działaniom destrukcyjnym;
- nawarstwienia kulturowe w obrębie starych miast, układów urbanistycznych i ruralistycznych. Województwo podlaskie, jeżeli chodzi o formy zagrożenia jak też ich intensyfikację, nie odbiega w sposób zasadniczy od innych regionów. Oprócz naturalnej erozji podłoża glebowego, będącej czynnikiem praktycznie niezależnym od człowieka, występują zagrożenia, których człowiek jest głównym inicjatorem i jednocześnie sprawcą, a do których z pewnością należą: erozja i niszczenie stanowisk na skutek głębokiej orki na terenach rolniczych; działania inwestycyjne związane z budową i rozbudową współczesnej infrastruktury (systematyczne poszerzanie zabudowy zarówno w obrębie przestrzeni miejskich, jak też i wiejskich, budowa i modernizacja dróg, rozwój przemysłu i turystyki); coraz intensywniejszy i zakrojony na szeroką skalę proces nielegalnych poszukiwań z użyciem wykrywaczy metalu, często o charakterze komercyjnym i kolekcjonerskim, powodujący w wielu wypadkach całkowite zniszczenia stanowisk do tej pory niezagrożonych; coraz intensywniejsza eksploatacja surowców naturalnych (żwiru, piasku, itp.), w niektórych przypadkach przebiegająca w sposób nielegalny.

Na terenie gminy Kuźnica znajduje się 338 stanowisk archeologicznych o zróżnicowanej chronologii, od epoki kamienia / epoki brązu po okres nowożytny. Są to w przewadze tak zwane ślady osadnictwa, manifestujące się na powierzchni nielicznymi zabytkami archeologicznymi, głównie fragmentami ceramiki.

W myśl art. 6 pkt. 3 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne – bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece. Aktualnie zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych w miastach są wszelkie inwestycje związane z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, które wymagają prowadzenia prac ziemno-budowlanych. Wysoki stopień zurbanizowania miasta nakazuje szczególną ochronę pradziejowych, średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych w jego obrębie.

5.2.11. Dziedzictwo niematerialne

Niematerialne dziedzictwo kulturowe jest jedną z podstaw kształtowania tożsamości społeczeństwa, społeczności regionalnych i lokalnych oraz jednostek. Przetrawanie dziedzictwa

niematerialnego jest warunkiem zachowania zróżnicowania kulturowego, szczególnie we współczesnym, globalizującym się państwie. Wartość niematerialnego dziedzictwa kulturowego dostrzeżona została przez UNESCO, które w 2003 r. uchwaliło Konwencję w sprawie ochrony tego dziedzictwa, opracowując jednocześnie jego spójną definicję:

„Niematerialne dziedzictwo kulturowe” oznacza praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności. Dla celów niniejszej Konwencji, uwaga będzie skierowana wyłącznie na takie niematerialne dziedzictwo kulturowe, które jest zgodne z istniejącymi instrumentami międzynarodowymi w dziedzinie praw człowieka, jak również odpowiada wymogom wzajemnego poszanowania między wspólnotami, grupami i jednostkami, oraz zasadom zrównoważonego rozwoju.

Niematerialne dziedzictwo kulturowe, w rozumieniu Konwencji UNESCO, przejawia się między innymi w następujących dziedzinach:

- a) tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
- b) sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne;
- c) zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne;
- d) wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata;
- e) umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

Wyodrębnione przez UNESCO dziedziny zostały po wejściu w życie Konwencji w naszym kraju w dniu 16 sierpnia 2011 r. przeformułowane przez działający przy Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego Zespół ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego definiując polskie dziedzictwo niematerialne jako:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne,
- praktyki społeczno-kulturowe,
- wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata,
- wiedza i umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

Głównym składnikiem niematerialnego dziedzictwa kulturowego są przekazane nam przez przeszłe pokolenia nieuchwytnie przejawy tego, co tworzy naszą grupową, narodową, etniczną bądź religijną tożsamość. Do zjawisk tych należą praktyki, wiedza, wyobrażenia, idee i wartości, umiejętności, przekazy, ale też związane z nimi przedmioty czy też miejsca. Wiedza na ten temat została nam przekazana przez naszych dziadków, rodziców, w szkole, w trakcie świąt i uroczystości.

Niematerialne dziedzictwo kulturowe jest z jednej strony tradycyjne, z drugiej zaś współczesne i żywe, stanowiąc konglomerat odziedziczonych tradycji przeszłości, ale także współcześnie, twórczo przekształcanych praktyk, w których uczestniczymy jako przedstawiciele różnych grup społecznych i kulturowych. Zjawiska niematerialnego dziedzictwa kulturowego ewoluują w odpowiedzi na zmieniające się otoczenie stanowiąc ogniwo łączące naszą teraźniejszość z przeszłością naszych przodków i przyszłością naszych dzieci. Tak długo jak w żywych, zmieniających się przejawach dziedzictwa niematerialnego pozostanie ten sam rdzeń znaczeniowy kodujący nasz system wartości tak długo przetrwa nasza tożsamość.

Na terenie gminy Kuźnica kulturowane są zwyczaje i umiejętności tradycyjne wchodzące w skład dziedzictwa niematerialnego Sokólszczyzny, w tym dziedzictwa mieszkańców różnych wyznań zamieszkujących ten teren. Organizatorami wydarzeń są instytucje kultury, organizacje pozarządowe i związki wyznaniowe.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Formami ochrony zabytków w Polsce są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
  - 1 a) wpis na listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Obejmowanie ochroną prawną obiektów zabytkowych poprzez wpis do rejestru zabytków reguluje ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, przy czym zgodnie z art. 140 oraz 142 w/w ustawy zachowują swoją ważność decyzje wydane na mocy

przepisów obowiązujących przed 2003 rokiem, to jest rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 6 marca 1928 r. o opiece nad zabytkami (Dz. U. z 1928 r. Nr 29, poz. 265 z późn. zm.) oraz ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury i muzeach (Dz. U. z 1962r. Nr 10, poz. 48 - z późn. zm.). Procedurę w sprawie wpisu do rejestru zabytków, jak każdą inną sferę działania WUOZ, określają przepisy ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (j.t. Dz. U. z 2017 r., poz. 1257).

Zgodnie z art. 9 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego, bądź użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Na podstawie art. 9 ust. 2 ustawy do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru. Wpisu otoczenia (nie będącego używając obrazowego określenia - zabytkiem samym w sobie) dokonuje się w celu umożliwienia skutecznej ochrony wartości widokowych zabytkowych obiektów oraz ich ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Zgody właściciela, wyrażonej wnioskiem złożonym do wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga wpisanie do rejestru zabytku ruchomego (art. 10 ust. 1). Jednakże, w myśl art. 10 ust. 2 ustawy wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej.

Prawo do zgłaszania wniosku o wpis do rejestru zabytków mają także organizacje społeczne zajmujące się statutowo ochroną dziedzictwa i środowiska kulturowego. Jedynie w przypadku uznania wniosku za uzasadniony organ administracji publicznej wszczyna postępowanie z urzędu (art. 31 KPA).

W postępowaniu stroną jest każdy (osoba fizyczna i prawna), czyjego interesu prawnego lub obowiązku dotyczy postępowanie albo kto żąda czynności organu ze względu na swój interes prawny lub obowiązek (art. 28 KPA). Jako dowód w postępowaniu należy dopuścić wszystko, co może przyczynić się do wyjaśnienia sprawy, a nie jest sprzeczne z prawem. W szczególności dowodem mogą być dokumenty, zeznania świadków, opinie biegłych oraz w odniesieniu do zabytków przede wszystkim - oględziny (art. 75 KPA). W przypadku braku wniesienia odwołania od decyzji (a zatem na podstawie ostatecznej i wykonalnej decyzji) dokonywany jest wpis do księgi rejestru zabytków. Rejestr prowadzony jest w formie odrębnych ksiąg, oznaczonych literami: A - dla zabytków nieruchomych, B - dla zabytków ruchomych, C - dla zabytków archeologicznych (ten ostatni dopiero od 2000 r.). Wpis do rejestru zabytków jest

trwałą zmianą w charakterze nieruchomości, rodzącą określone prawa i obowiązki (por. art. 5 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami), z tego też względu powinien on być ujawniany również w katastrze nieruchomości oraz w księdze wieczystej. Czynność ta dokonywana jest na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków (zgodnie z art. 9 ust. 4 i 5 ustawy).

Artykuł 6 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa co może być przedmiotem ochrony, ale nie zawiera katalogu obiektów, które mogą być wpisane do rejestru zabytków. Jest to wyliczenie przykładowe, a zawarte w tym artykule stwierdzenie w szczególności wskazuje wyraźnie na możliwość rozszerzającej interpretacji. Oznacza to, że przedmiotem wpisu może być każdy obiekt, istniejący w jakiejkolwiek formie fizycznie postrzegalnej. Nie można więc wpisać rzeczy, których istnienie jest przypuszczalne lub prawdopodobne, ale nie udowodnione, uwaga ta ma zasadnicze znaczenie dla postępowania w sprawie wpisu obiektów archeologicznych tzw. warstw kulturowych przed ich ujawnieniem w drodze wykopalisk. W myśl ust 2 w/w art. obowiązującej ustawy do rejestru zabytków ochronie mogą podlegać także nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nawy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej. Definicję legalną zabytku zawiera art. 3 pkt. 1 ustawy. Mówi ona, iż zabytek to ruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Powyżej cytowana definicja zawiera nieostre pojęcie wartości. Na rozumienie, iż musi to być wartość szczególna (ponadprzeciętna) wskazuje konieczność przedłożenia interesu społecznego nad - prawnie równorzędny - interes strony. Ustawa nie normuje również w sposób wystarczający pojęcia minionej epoki, którą potocznie wydaje się być wszystko co wydarzyło się przed naszym urodzeniem, a ściślej urodzeniem najstarszego żyjącego człowieka. Pomocna w tym przypadku jest definicja encyklopedyczna epoki mówiąca, iż terminem tym określa się okres obejmujący pewne stadium procesu dziejowego, związany z panowaniem określonych stosunków politycznych, gospodarczych, społecznych lub kulturalnych (Encyklopedia Powszechna, 1995). Zatem obecnie mamy możliwość uznania za zabytek obiekty powstałe do okresu socrealizmu włącznie. W odniesieniu do zabytków ruchomych, komentując art. 51 ustawy (ustalający potencjalnie rejestrowy wiek dla zabytku na nie mniej niż 50 lat dla obiektu techniki, a ściślej środka transportu i 50 - 150 lat dla pozostałych zabytków ruchomych) stwierdzić należy, iż w zasadzie nie dokonuje on przesunięcia granicy czasowej, stanowi jedynie w przypadku zaistnienia ściśle określonych okoliczności wymienionych w kolejnych punktach przepisu

o braku konieczności uzyskania pozwolenia na wywóz za granicę dla niektórych obiektów zabytkowych lub posiadających cechy zabytku, a także nie zabytkowych, lecz będących dobrami kultury współczesnej.

Na terenie gminy Kuźnica znajduje się jedenaście obiektów objętych ochroną prawną przez wpis do rejestru zabytków województwa podlaskiego.

Drugą formą prawnej ochrony zabytków w Polsce jest uznanie za pomnik historii. Terminem tym określa się zabytek nieruchomy o szczególnym znaczeniu dla kultury i narodu polskiego. Uznanie za pomnik historii ustanawiane jest przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej specjalnym rozporządzeniem na wniosek Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Treść rozporządzenia powinna zawierać omówienie szczególnych cech zabytku świadczących o jego najwyższej wartości, określać jego granice oraz zawierać mapę z lokalizacją i otoczeniem.

Pomniki historii ustanawiane są w Polsce od 1994 r. Do dzisiaj status ten otrzymało 109 obiektów zabytkowych. Lista ta powiększana jest sukcesywnie z roku na rok. Za pomnik historii mogą zostać uznane różne kategorie obiektów zabytkowych takie jak obiekty architektoniczne, krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne i ruralistyczne, zabytki techniki, obiekty budownictwa obronnego, parki i ogrody, cmentarze, miejsca pamięci wydarzeń lub postaci historycznych oraz stanowiska archeologiczne.

Na terenie gminy Kuźnica nie ma obiektów zabytkowych uznanych za pomnik historii.

Trzecią formą ochrony prawnej zabytków w Polsce jest ustanowienie parku kulturowego. Zgodnie z brzmieniem przepisu artykułu 3 pkt. 14 i 16 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., krajobraz kulturowy to przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze. Powszechnie wiadomym jest, że wszelkie dzieła człowieka „dzieją się” na tle uwarunkowań przyrodniczych, bądź wyraźnie widocznych w przypadku krajobrazu otwartego czy wiejskiego – poza miastami i osadami, bądź występujących jako „elementy” w przypadku krajobrazu miasteczek czy miast. Ta zależność tworzy integralną strukturę przestrzenną, na którą składają się: płaszczyzny (lasy, łąki, grunty orne, zbiorniki wodne), ciągi (rzeki, strumienie, drogi, granice), i punkty (obiekty kulturowe i przyrodnicze). Stąd też park kulturowy jest formą ochrony obejmującą określony obszar krajobrazu kulturowego oraz wyróżniające się krajobrazowo tereny z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

Park kulturowy jest powoływany przez radę gminy / miasta po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Parki obejmujące obszary kilku dmin mogą być

ustanawiane wspólnie przez gminy bądź związek gmin. W uchwale powołującej park kulturowy zawiera się nazwę parku, sposób ochrony dziedzictwa kulturowego oraz opisuje zakazy i ograniczenia związane z prowadzeniem robót budowlanych, różnego rodzaju działalnością, w tym rolniczą i przemysłową, zmianami sposobu korzystania z zabytków nieruchomości oraz umieszczania znaków niezwiązanych bezpośrednio z samym parkiem.

Na terenie gminy Kuźnica nie ustanowiono jak dotąd parku kulturowego.

Czwartą formą prawnej ochrony zabytków w Polsce jest ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Kształtowanie i prowadzenie polityki przestrzennej na terenie gminy należy do jej zadań własnych (art. 3 ust. 1. ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym). Realizacji tego zadania służą: studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy i miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. W myśl tej ustawy, w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się między innymi, „wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków”, a opracowywanie projektów (...) studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego jest projektowaniem zagospodarowania przestrzennego, w rozumieniu art. 2 ust. 3 oraz art. 6 ust. 1 ustawy z dnia 15 grudnia 2000 r. o samorządach zawodowych architektów, inżynierów budownictwa oraz urbanistów.

Organy ochrony zabytków mają obowiązek wydania, ustawowo wymaganych, wniosków konserwatorskich do studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Celem opracowania i wydania tych wniosków jest umożliwienie samorządom gminnym realizacji obowiązku wprowadzenia do opracowań planistycznych zasad ochrony wartości zabytkowych obiektów i obszarów w zakresie wymaganym dla właściwej ochrony i opieki nad zabytkami na obszarze objętym granicami opracowania. Równocześnie dla organu sporządzającego plan, na który ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym w art. 7 ust. 1 pkt 9 nakłada obowiązek ochrony dziedzictwa kulturowego, zagadnienia związane z ochroną i opieką nad zabytkami stanowią istotny obszar działania, a zapisy dotyczące ich rozstrzygnięcia w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego posiadają rangę prawa miejscowego. Jest to szczególnie

istotne ze względu na to, że dziedzictwo kulturowe i zabytki są nie tylko materialnymi i niematerialnymi śladami przeszłości, lecz także cennymi elementami krajobrazu kulturowego, przyczyniającymi się do kształtowania atrakcyjnego, jedyne w swoim rodzaju, przyjaznego otoczenia człowieka, zachowania tożsamości lokalnej i więzi społecznych.

Ustanowienie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego obejmuje lokalne formy architektury, reprezentowane przez obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków, kompozycje przestrzenne o walorach zabytkowych wyznaczaną w ustanowionych w planie strefach ochrony konserwatorskiej, w tym obszarów o szczególnych walorach krajobrazowych, wykluczonych z lokalizacji inwestycji, które mogą mieć negatywny wpływ na krajobraz. Wyznaczone w planie strefy ochrony konserwatorskiej powinny obejmować przede wszystkim ochronę historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego, zespołu budowlanego, ekspozycji zabytku lub historycznej panoramy, krajobraz kulturowego, stanowiska archeologicznego i otoczenia zabytku.

Gmina Kuźnica posiada opracowane studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz kilka obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. We wszystkich tych dokumentach zawarte zostały odpowiednie zapisy dotyczące ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego.

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Zgodnie z art. 22 ust 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w gminnej ewidencji zabytków, prowadzonej przez organy samorządu terytorialnego, powinny być ujęte zabytki nieruchome: wpisane do rejestru zabytków, znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji oraz inne zabytki wyznaczone przez wójta/burmistrza/prezydenta miasta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Ustawa stanowi zatem możliwość wyznaczenia przez organ samorządu zabytku nieruchomego przewidzianego do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków, jednakże nakazuje aby dokonać tego w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków na podstawie rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. 2019 poz. 1886). Zgodnie z jego treścią wójt (burmistrz, prezydent miasta) włącza kartę adresową zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków lub znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków do

gminnej ewidencji zabytków po zweryfikowaniu, że dane zawarte w karcie adresowej są wyczerpujące i zgodne z danymi zawartymi odpowiednio w decyzji o wpisie zabytku do rejestru lub w karcie ewidencyjnej zabytku (§ 18 ust. 1). W przypadku zabytku nieruchomego innego niż zabytki określone w ust. 1 wójt (burmistrz, prezydent miasta) włącza kartę adresową tego zabytku do gminnej ewidencji zabytków po osiągnięciu porozumienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków co do zasadności ujęcia tego zabytku w gminnej ewidencji zabytków oraz najpilniejszych postulatów konserwatorskich (§ 18 ust. 2). W przypadku stwierdzenia konieczności zastąpienia niezgodnych ze stanem faktycznym lub prawnym danych zawartych w karcie adresowej zabytku włączonej do gminnej ewidencji zabytków odpowiednimi danymi zgodnymi ze stanem faktycznym lub prawnym, ujawnienia nowych danych lub usunięcia błędnych danych wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza nową kartę adresową zabytku zawierającą dane zgodne ze stanem faktycznym i prawnym (§ 18a ust. 1). Pierwotną kartę adresową zabytku pozostawia się w gminnej ewidencji zabytków, łącząc ją trwale z nową kartą adresową zabytku (§ 18a ust. 2). O zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty wójt (burmistrz, prezydent miasta) zawiadamia niezwłocznie właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości, która przestała być zabytkiem (§ 18b ust. 1). Zawiadomienia o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku będącego historycznym układem urbanistycznym lub ruralistycznym, historycznym zespołem budowlanym, terenem, na którym znajduje się znaczna ilość zabytków archeologicznych, lub nieruchomością o nieuregulowanym stanie prawnym do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej takiego zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej takiego zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty dokonuje się w drodze obwieszczenia umieszczonego na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej (§ 18b ust. 2). Zawiadomienie o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków umieszcza się na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej do czasu zamieszczenia informacji odpowiednio o włączeniu karty adresowej zabytku, o włączeniu nowej karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo o wyłączeniu karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków (§ 18b ust. 3). Wójt (burmistrz, prezydent miasta) o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków zawiadamia właściciela lub posiadacza

zabytku albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, na co najmniej 14 dni przed planowanym terminem włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo wyłączenia tej karty z gminnej ewidencji zabytków (§ 18b ust. 4). Do zawiadomienia o włączeniu karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków lub o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku dołącza się odpowiednio potwierdzoną kopię karty adresowej zabytku albo nowej karty adresowej zabytku (§ 18b ust. 5). Dokumenty dotyczące zabytku uzasadniające treść w karcie adresowej zabytku rubryki "czas powstania" oraz rubryki "historia, opis i wartość" gromadzi się w sposób zapewniający ich kompletność i ochronę przed poradniknieuprawnionym dostępem (§ 18c).

Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków nie podlega ograniczeniom czasowym, gdyż obie wojewódzka i gminna - mają otwarty charakter. Zgodnie ze stanowiskiem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, wyrażonym w piśmie z dnia 18 grudnia 2012 roku, zarówno założenie gminnej ewidencji, jak i wprowadzenie zmian w tejże, oznacza dla organu gminy konieczność wydawania stosownych zarządzeń. Oznacza to spełnienie zasady informowania obywateli o działaniach organów, które mają wpływ na ich prawa i obowiązki.

W Polsce powojennej pierwsze prace inwentaryzacyjne zakrojone na szeroką skalę miały miejsce na przełomie lat 50. i 60. XX w. Powstała wówczas ewidencja obejmowała, w formie tzw. kart zielonych około 35.000 zabytków, podzielonych następnie na pięć grup 0 i od I do IV. W krótkim czasie zaniechano stosowania tej kontrowersyjnej klasyfikacji, mającej swe odzwierciedlenie w systemie dotacji prac konserwatorskich oraz pociągającej za sobą rozbiórki obiektów zaliczonych do grup niższych. W 1975 roku opracowano nowy wzór karty ewidencyjnej. Określana potocznie mianem karty białej obowiązuje, z pewnymi modyfikacjami, do dziś. Bardziej rozbudowane przez co czasochłonne działania ewidencyjne zostały uzupełnione tzw. kartami adresowymi. Przygotowywane w formie fiszek katalogowych miały umożliwić szybkie rozeznanie w zasobach zabytkowych i do dziś są często jedyną dokumentacją sporządzoną dla zabytku. Obok karty ewidencyjnej przyjętej dla zabytków architektury i budownictwa sporządzane są również ewidencje zabytkowych założeń zieleni i założeń cmentarnych, zespołów budowlanych i układów urbanistycznych, stanowisk archeologicznych (tzw. karta KEZA) oraz zabytków ruchomych, w tym zabytków techniki i instrumentów muzycznych. Sporządzane są zawsze w kilku egzemplarzach, a przynajmniej w dwóch: przechowywanym w archiwach urzędów konserwatorskich oraz archiwum Narodowego Instytut Dziedzictwa (NID). W myśl przepisów częściowe tj. wojewódzkie zbiory kart ewidencyjnych współtworzą centralną, ogólnokrajową ewidencję zabytków, której depozytariuszem jest NID (w imieniu Generalnego Konserwatora Zabytków).

Regulacje obecnie obowiązującego rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 roku w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. 2019, poz. 1886) wprowadzają rozróżnienie dokumentacji ewidencyjnej dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków oraz dla zabytku nie wpisanego do rejestru zabytków, pomimo iż zbiory te w praktyce zazębiają się (przykładowo zabytek włączony do wojewódzkiej ewidencji może być wpisany do rejestru zabytków). Natomiast dokumentacja dla zabytków znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków nieruchomości wykonywana jest na zlecenie samorządu w formie karty adresowej zabytku.

Zbiór kart ewidencyjnych systematycznie powiększa się, jednocześnie część dokumentacji zyskuje walor wyłącznie archiwalny, gdyż wartości zabytkowe nie są niezmiennie i mogą ulec znacznemu zmniejszeniu lub zostać utracone wraz z całkowitym zniszczeniem zabytku, jak i podważone wskutek nowych ustaleń naukowych. Tym samym, obowiązek umieszczenia zabytku włączonego do wojewódzkiej ewidencji zabytków w ewidencji gminnej winien być weryfikowany bieżącymi ustaleniami.

Aktualnie obowiązująca gminna ewidencja zabytków gminy Kuźnica sporządzona została w 2021 r. i obowiązuje na podstawie aktualnego zarządzenia w sprawie włączenia kart adresowych zabytków nieruchomości do gminnej ewidencji zabytków gminy Kuźnica. Obejmuje ona wszystkie obiekty zabytkowe objęte ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków województwa podlaskiego oraz obiekty z wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także stanowiska archeologiczne.

Gminna ewidencja zabytków stanowi zbiór otwarty. W przyszłości możliwe będzie jej uzupełnienie poprzez włączenie do niej obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków decyzją Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków lub których karty ewidencyjne zostaną włączone do wojewódzkiej ewidencji zabytków zarządzeniem Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zgodnie z rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. Gmina Kuźnica dąży także do rozszerzenia zakresu gminnej ewidencji zabytków wskazując obiekty, które powinny zostać objęte ochroną ze względu na ich wartość dla lokalnego dziedzictwa i tożsamości miasta.

Wykaz obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków gminy Kuźnica

(stan na kwiecień 2021 r.)

L.p.	Adres	Obiekt	Datowanie	Nr rejestru zabytków
1.	Auls	park dworski	koniec XIX – początek XX w.	---
2.	Chreptowce	park dworski	XVI-XVII w.	---
3.	Czuprynowo	park dworski	2. połowa XIX w.	---
4.	Klimówka dz. geod. nr 63/4	kościół parafialny pw. św. Trójcy i św. Dominka	1922-1928 r.	A-123 z 16.08.1995 r.
5.	Klimówka dz. geod. nr 63/4	cmentarz przykościelny w zespole kościoła parafialnego	XVII w.	A-123 z 16.08.1995 r.
6.	Klimówka dz. geod. nr 81/7	cmentarz rzymskokatolicki, parafialny	początek XX w.	---
7.	Kowale dz. geod. nr 143	kolejowy budynek mieszkalny	1870 r.	---
8.	Kuścin	park dworski	XIX w.	---
9.	Kuźnica Plac Tysiąclecia 15 dz. geod. nr 1032	kościół parafialny pw. Opatrzności Bożej	1863-1864 r.	A-124 z 2.11.1993 r.
10.	Kuźnica Plac Tysiąclecia dz. geod. nr 1032	cmentarz przykościelny w zespole kościoła parafialnego	XVI-XIX w.	A-124 z 2.11.1993 r.
11.	Kuźnica ul. Cmentarna dz. geod. nr 537	cmentarz rzymskokatolicki, parafialny	początek XIX w.	---
12.	Kuźnica ul. Sidrzańska dz. geod. nr 928	cmentarz przycerkiewny	początek XVIII w.	---
13.	Kuźnica ul. Sidrzańska dz. geod. nr 953	cmentarz prawosławny, parafialny	koniec XIX w.	---
14.	Kuźnica ul. Jagiellońska /Kopernika dz. geod. nr 510/1	cmentarz żydowski	XVIII w.	---

15.	Kuźnica ul. Kolejowa 2 dz. geod. nr 842/8	kolejowy budynek mieszkalny	1900 r.	---
16.	Kuźnica ul. Kolejowa 4 dz. geod. nr 842/7	kolejowy budynek mieszkalny	1870 r.	---
17.	Łosośna Mała	zespół dworsko- folwarczny	XVIII w.	---
18.	Łosośna Mała dz. geod. nr 354, 358 obręb Kruglany	dwór drewniany	XVIII w.	A-559 z 11.07.1956 r.
19.	Łosośna Mała	park dworski	połowa XIX w.	---
20.	Łosośna Wielka dz. geod. nr 94, 176	młyn wodny, kamiennieo-drewniany	około 1798 r.	A-590 z 14.10.2015 r.
21.	Łosośna Wielka	park dworski	początek XIX w.	---
22.	Milenkowce	zespół folwarczny	XIX w.	---
23.	Pawłowicze	zespół pałacowo- ogrodowy	XVII w.	---
24.	Pawłowicze dz. geod. nr 377 obręb Litwinki	pałac murowany	1610 r.	A-245 z 1.09.1956 r.
25.	Pawłowicze dz. geod. nr 377 obręb Litwinki	oficyna północna (pozostałości) w zespole pałacowo- ogrodowym	4. ćwierć XVIII w.	---
26.	Pawłowicze dz. geod. nr 377 obręb Litwinki	oficyna południowa w zespole pałacowo- ogrodowym	4. ćwierć XVIII w.	---
27.	Pawłowicze	park pałacowy	XVII w.	---
28.	Popławce 29 dz. geod. nr 17/3	zespół szkoły podstawowej	lata 50. XX w.	A-613 z 20.02.2018 r.
29.	Popławce 29 dz. geod. nr 17/3	dom nauczyciela w zespole szkoły podstawowej	lata 50. XX w.	---
30.	Popławce 29 dz. geod. nr 17/3	budynek szkolny w zespole szkoły podstawowej	1949 r.	---
31.	Sterpejki	park dworski	początek XIX w.	---

32.	Tołoczki Małe	zespół dworsko-folwarczny	1876 r.	---
33.	Tołoczki Małe	park dworski	1. połowa XIX w.	---
34.	Tołoczki Wielkie dz. geod. nr 84	dwór murowany	1936 r.	---
35.	Tołoczki Wielkie	park dworski	1. połowa XIX w.	---
36.	Wołkusze dz. geod. nr 86 obręb Łosośna Wielka	kapliczka przydrożna	XVIII w.	61 z 13.07.1956 r.
37.	Zajzdra	zespół folwarczny	połowa XIX w.	---

Wykaz stanowisk archeologicznych ujętych w gminnej ewidencji zabytków gminy Kuźnica
(stan na kwiecień 2021 r.)

L.p.	Miejscowość	Nr obszaru AZP	Nr stan. w miejscowości	Nr stan. na obszarze	Funkcja i chronologia stanowiska
1.	Achrymowce	29-90	1	10	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ osada, późne średniowiecze/nowożytność
2.	Achrymowce	29-90	2	39	ślad osadnictwa, nowożytność
3.	Achrymowce	29-90	3	40	1/ osada, średniowiecze 2/ punkt osadniczy, nowożytność
4.	Achrymowce	29-90	4	41	1/ punkt osadniczy, późne średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
5.	Achrymowce	29-90	5	42	punkt osadniczy, nowożytność
6.	Achrymowce	29-90	6	43	osada, późne średniowiecze/nowożytność

7.	Achrymowce	29-90	7	44	1/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze 2/ punkt osadniczy, nowożytność
8.	Achrymowce	29-90	8	45	punkt osadniczy, późne średniowiecze/nowożytność
9.	Achrymowce	29-90	9	46	ślad osadnictwa, późne średniowiecze/nowożytność
10.	Achrymowce	29-90	10	47	1/ ślad osadnictwa, średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
11.	Auls	29-90	1	78	ślad osadnictwa, nowożytność
12.	Białobłockie Kolonia	30-90	1	2	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ punkt osadniczy, późne średniowiecze
13.	Białobłockie Kolonia	30-90	2	3	osada, XV-XVII w.
14.	Białobłockie Kolonia	30-90	3	4	osada, XVI-XVII w.
15.	Białobłockie Kolonia	30-90	4	12	1/ punkt osadniczy, późne średniowiecze 2/ osada, XVI-XVII w.
16.	Białobłockie Kolonia	30-90	5	13	punkt osadniczy, średniowiecze
17.	Białobłockie Kolonia	30-90	6	14	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ punkt osadniczy, późne średniowiecze-nowożytność
18.	Białobłockie Kolonia	30-90	7	15	punkt osadniczy, XVI-XVII w.
19.	Bilminy	31-91	1	24	punkt osadniczy, średniowiecze
20.	Bilminy	31-91	2	25	punkt osadniczy, XV-XVI w.
21.	Bilminy	31-91	3	26	osada, XV-XVI w.

22.	Bilminy	31-91	4	27	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ punkt osadniczy, późne średniowiecze
23.	Bilminy	31-91	5	42	punkt osadniczy, XV-połowa XVII w.
24.	Bilminy	31-91	6	44	punkt osadniczy, późne średniowiecze
25.	Bilminy	31-91	7	45	punkt osadniczy, późne średniowiecze
26.	Bilminy	31-91	8	46	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ punkt osadniczy, późne średniowiecze-nowożytność
27.	Bilminy	31-91	9	48	punkt osadniczy, późne średniowiecze
28.	Bilminy	31-91	10	49	punkt osadniczy, XV-XVI w.
29.	Bilminy	31-91	11	51	osada, późne średniowiecze-nowożytność
30.	Bilminy	31-91	12	52	punkt osadniczy, późne średniowiecze
31.	Bilminy	31-91	13	56	1/ ślad osadnictwa, neolit 2/ punkt osadniczy, późne średniowiecze
32.	Bilminy	31-91	14	57	punkt osadniczy, XV-XVI w.
33.	Bilminy	31-91	15	58	osada, XV-XVII w.
34.	Bilminy	31-91	16	59	osada, XV-XVII w.
35.	Bilminy	31-91	17	60	punkt osadniczy, późne średniowiecze
36.	Chreptowce	29-91	1	46	punkt osadniczy, późne średniowiecze/nowożytność
37.	Chreptowce	29-91	2	48	punkt osadniczy, późne średniowiecze
38.	Cimanie	29-90	1	28	punkt osadniczy, późne średniowiecze/nowożytność

39.	Cimanie	29-90	2	30	śląd osadnictwa, średniowiecze
40.	Cimanie	29-90	3	31	punkt osadniczy, późne średniowiecze/nowożytność
41.	Cimanie	29-90	4	32	śląd osadnictwa, nowożytność
42.	Cimanie	29-90	5	33	śląd osadnictwa, średniowiecze
43.	Cimanie	29-90	6	34	punkt osadniczy, nowożytność
44.	Cimanie	29-90	7	35	1/ śląd osadnictwa, późne średniowiecze 2/ punkt osadniczy, nowożytność
45.	Cimanie	29-90	8	36	punkt osadniczy, późne średniowiecze/nowożytność
46.	Cimanie	29-90	9	37	1/ śląd osadnictwa, średniowiecze 2/ punkt osadniczy, nowożytność
47.	Cimanie	29-90	10	38	punkt osadniczy, nowożytność
48.	Cimanie	29-90	11	79	śląd osadnictwa, późne średniowiecze/nowożytność
49.	Cimanie	29-90	12	80	1/ śląd osadnictwa, średniowiecze 2/ punkt osadniczy, nowożytność
50.	Czepiele	30-91	1	52	punkt osadniczy, XVI-XVII w.
51.	Czepiele	30-91	2	53	punkt osadniczy, połowa XV-XVI w.
52.	Czepiele	30-91	3	54	punkt osadniczy, XV-XVI w.
53.	Czepiele	30-91	4	55	punkt osadniczy, XV-XVI w.
54.	Czuprynowo	30-91	bez nr	bez nr	grób ciałopalny?, kultura wielbarska, okres wpływów rzymskich

					[dane archiwalne, brak lokalizacji]
55.	Czuprynowo	30-91	1	5	punkt osadniczy, późne średniowiecze
56.	Czuprynowo	30-91	2	6	punkt osadniczy, późne średniowiecze
57.	Czuprynowo	30-91	3	7	punkt osadniczy, XIV-połowa XV w.
58.	Czuprynowo	30-91	4	8	punkt osadniczy, XV-XVI w.
59.	Czuprynowo	30-91	5	9	osada, XV-połowa XVII w.
60.	Czuprynowo	30-91	6	11	punkt osadniczy, późne średniowiecze
61.	Czuprynowo	30-91	7	12	punkt osadniczy, późne średniowiecze
62.	Czuprynowo	30-91	8	13	punkt osadniczy, późne średniowiecze
63.	Czuprynowo	30-91	9	14	punkt osadniczy, XIV-XVI w.
64.	Czuprynowo	30-91	10	17	punkt osadniczy, późne średniowiecze
65.	Czuprynowo	30-91	11	18	punkt osadniczy, XV-XVI w.
66.	Czuprynowo	30-91	12	19	punkt osadniczy, XV-połowa XVI w.
67.	Czuprynowo	30-91	13	36	punkt osadniczy, XIV-XVI w.
68.	Czuprynowo	30-91	14	72	punkt osadniczy, późne średniowiecze
69.	Czuprynowo	30-91	15	73	punkt osadniczy, XV-XVI w.
70.	Czuprynowo	30-91	16	74	punkt osadniczy, późne średniowiecze
71.	Czuprynowo	30-91	17	75	1/ ślad osadnictwa, epoka brązu? 2/ punkt osadniczy, XV-XVI w.
72.	Czuprynowo	30-91	18	76	ślad osadnictwa, późne średniowiecze

73.	Czuprynowo	30-91	19	77	śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze
74.	Czuprynowo	30-91	20	78	śląd osadnictwa, późne średniowiecze
75.	Czuprynowo	30-91	21	79	punkt osadniczy, XV-XVI w.
76.	Czuprynowo	30-91	22	80	punkt osadniczy, XV w.
77.	Czuprynowo	30-91	23	81	kurhan, wczesne średniowiecze
78.	Czuprynowo	30-91	24	82	kurhan, wczesne średniowiecze
79.	Długosielce	28-90	1	34	1/ śląd osadnictwa, późne średniowiecze 2/ śląd osadnictwa, nowożytność
80.	Długosielce	28-90	2	35	1/ osada, średniowiecze 2/ osada, nowożytność
81.	Długosielce	29-90	3	66	punkt osadniczy, nowożytność
82.	Długosielce	29-90	4	67	punkt osadniczy, późne średniowiecze/nowożytność
83.	Klimówka	31-91	1	50	punkt osadniczy, późne średniowiecze-XVI w.
84.	Kowale	29-91	1	1	osada, średniowiecze
85.	Kowale	28-91	2	12	1/ śląd osadnictwa, średniowiecze? 2/ śląd osadnictwa, nowożytność
86.	Kowale	28-91	3	13	1/ śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ śląd osadnictwa, nowożytność
87.	Kowale	28-91	4	14	1/ śląd osadnictwa, średniowiecze 2/ śląd osadnictwa, nowożytność
88.	Kowale	29-90	5	73	punkt osadniczy, późne średniowiecze/nowożytność

89.	Kowale	29-90	6	74	punkt osadniczy, późne średniowiecze
90.	Kowale	29-90	7	75	śląd osadnictwa, późne średniowiecze
91.	Kowale	29-90	8	76	punkt osadniczy, nowożytność
92.	Kowale	29-90	9	77	śląd osadnictwa, późne średniowiecze
93.	Kowale	29-91	10	2	punkt osadniczy, średniowiecze
94.	Kowale	29-91	11	3	śląd osadnictwa, późne średniowiecze
95.	Kowale	29-91	12	4	śląd osadnictwa, średniowiecze
96.	Kowale	29-91	13	6	punkt osadniczy, wczesne średniowiecze
97.	Kowale	29-91	14	9	1/ śląd osadnictwa, mezolit 2/ punkt osadniczy, wczesne średniowiecze 3/ śląd osadnictwa, nowożytność
98.	Kowale	29-91	15	10	1/ śląd osadnictwa, schyłek epoki kamienia – wczesna epoka brązu 2/ punkt osadniczy, późne średniowiecze/nowożytność
99.	Kowale	29-91	16	11	śląd osadnictwa, epoka kamienia
100.	Kowale	29-91	17	12	punkt osadniczy, średniowiecze
101.	Kowale	29-91	18	13	punkt osadniczy, średniowiecze
102.	Kowale	29-91	19	14	punkt osadniczy, średniowiecze
103.	Kowale	29-91	20	15	1/ punkt osadniczy, średniowiecze 2/ punkt osadniczy, nowożytność

104.	Kowale	29-91	21	16	punkt osadniczy, późne średniowiecze/nowożytność
105.	Kowale	29-91	22	17	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, pradziej
106.	Kowale	29-91	23	18	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, neolit
107.	Kowale	29-91	24	20	1/ punkt osadniczy, średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
108.	Kowale	29-91	25	21	1/ ślad osadnictwa, średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
109.	Kowale	29-91	26	22	1/ punkt osadniczy, średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
110.	Kowale	29-91	27	23	ślad osadnictwa, późne średniowiecze
111.	Kowale	29-91	28	24	1/ ślad osadnictwa, schyłek epoki kamienia – wczesna epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
112.	Kowale	29-91	29	25	ślad osadnictwa, średniowiecze
113.	Kowale	29-91	30	26	punkt osadniczy, późne średniowiecze/nowożytność
114.	Kowale	29-91	31	27	1/ osada, późne średniowiecze 2/ punkt osadniczy, nowożytność
115.	Kowale	29-91	32	28	osada, późne średniowiecze
116.	Kowale	29-91	33	29	1/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze

					2/ punkt osadniczy, nowożytność
117.	Kowale	29-91	34	30	punkt osadniczy, późne średniowiecze/nowożytność
118.	Kowale	29-91	35	31	osada, późne średniowiecze/nowożytność
119.	Kowale	29-91	36	32	śląd osadnictwa, późne średniowiecze
120.	Kowale	29-91	37	49	śląd osadnictwa, nowożytność
121.	Kowale	29-91	38	64	punkt osadniczy, późne średniowiecze/nowożytność
122.	Kruglany	30-91	1	22	śląd osadnictwa, 2. połowa XV-XVI w.
123.	Kruglany	30-91	2	23	osada, XV-połowa XVI w.
124.	Kruglany	30-91	3	24	punkt osadniczy, XV-XVI w.
125.	Kruglany	30-91	4	25	osada, XIV-XVI w.
126.	Kruglany	30-91	5	26	punkt osadniczy, XIV-XVI w.
127.	Kruglany	30-91	6	27	1/ śląd osadnictwa, pradzieje 2/ punkt osadniczy, późne średniowiecze-XVI w.
128.	Kruglany	30-91	7	28	punkt osadniczy, XV-połowa XVII w.
129.	Kruglany	30-91	8	29	punkt osadniczy, połowa XV-XVI w.
130.	Kruglany	30-91	9	30	punkt osadniczy, XV-XVI w.
131.	Kruglany	30-91	10	31	śląd osadnictwa, późne średniowiecze
132.	Kruglany	30-91	11	32	śląd osadnictwa, XVI-połowa XVII w.
133.	Kruglany	30-91	12	33	punkt osadniczy, późne średniowiecze-XVI w.

134.	Kruglany	30-91	13	34	punkt osadniczy, XV-XVI w.
135.	Kruglany	30-91	14	35	punkt osadniczy, XV-połowa XVII w.
136.	Kuścin	28-90	1	70	osada, średniowiecze
137.	Kuścin	29-90	2	71	1/ ślad osadnictwa, średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
138.	Kuścin	29-90	3	72	1/ osada, średniowiecze 2/ punkt osadniczy, nowożytność
139.	Kuścińce	28-90	1	9	punkt osadniczy, późne średniowiecze/nowożytność
140.	Kuścińce	28-90	2	10	punkt osadniczy, średniowiecze
141.	Kuścińce	28-90	3	11	1/ ślad osadnictwa, średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
142.	Kuścińce	28-90	4	12	1/ ślad osadnictwa, średniowiecze 2/ punkt osadniczy, nowożytność
143.	Kuźnica Białostocka	29-91	1	5	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ punkt osadniczy, średniowiecze
144.	Kuźnica Białostocka	29-91	2	7	punkt osadniczy, późne średniowiecze/nowożytność
145.	Kuźnica Białostocka	29-91	3	8	ślad osadnictwa, późne średniowiecze/nowożytność
146.	Kuźnica Białostocka	29-91	4	19	ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze
147.	Kuźnica Białostocka	29-91	5	33	osada, późne średniowiecze
148.	Kuźnica Białostocka	29-91	6	34	punkt osadniczy, późne średniowiecze

149.	Kuźnica Białostocka	29-91	7	35	punkt osadniczy, nowożytność
150.	Kuźnica Białostocka	29-91	8	36	punkt osadniczy, późne średniowiecze/nowożytność
151.	Kuźnica Białostocka	29-91	9	37	punkt osadniczy, późne średniowiecze/nowożytność
152.	Kuźnica Białostocka	29-91	10	39	osada, późne średniowiecze/nowożytność
153.	Kuźnica Białostocka	29-91	11	47	1/ ślad osadnictwa, pradzieje 2/ punkt osadniczy, późne średniowiecze
154.	Kuźnica Białostocka	29-91	12	50	punkt osadniczy, późne średniowiecze/nowożytność
155.	Kuźnica Białostocka	29-91	13	51	punkt osadniczy, późne średniowiecze/nowożytność
156.	Kuźnica Białostocka	29-91	14	52	punkt osadniczy, późne średniowiecze/nowożytność
157.	Kuźnica Białostocka	29-91	15	53	punkt osadniczy, późne średniowiecze/nowożytność
158.	Kuźnica Białostocka	29-91	16	54	punkt osadniczy, późne średniowiecze/nowożytność
159.	Kuźnica Białostocka	29-91	17	55	osada, późne średniowiecze/nowożytność
160.	Kuźnica Białostocka	29-91	18	56	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ punkt osadniczy, nowożytność
161.	Kuźnica Białostocka	29-91	19	57	1/ cmentarz żydowski, nowożytność 2/ punkt osadniczy, późne średniowiecze/nowożytność

162.	Kuźnica Białostocka	29-91	20	58	punkt osadniczy, późne średniowiecze/nowożytność
163.	Kuźnica Białostocka	29-91	21	59	punkt osadniczy, późne średniowiecze/nowożytność
164.	Kuźnica Białostocka	29-91	22	60	punkt osadniczy, późne średniowiecze/nowożytność
165.	Kuźnica Białostocka	29-91	23	61	1/ punkt osadniczy, późne średniowiecze 2/ punkt osadniczy, nowożytność
166.	Kuźnica Białostocka	29-91	24	62	osada, późne średniowiecze
167.	Kuźnica Białostocka	29-91	25	63	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ punkt osadniczy, wczesne średniowiecze 3/ punkt osadniczy, nowożytność
168.	Litwinki	29-90	1	2	punkt osadniczy, późne średniowiecze/nowożytność
169.	Litwinki	29-90	2	3	punkt osadniczy, późne średniowiecze/nowożytność
170.	Litwinki	29-90	3	5	ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze
171.	Litwinki	29-90	4	6	punkt osadniczy, późne średniowiecze/nowożytność
172.	Litwinki	29-90	5	7	punkt osadniczy, późne średniowiecze/nowożytność
173.	Litwinki	29-90	6	8	punkt osadniczy, późne średniowiecze
174.	Litwinki	29-90	7	9	1/ ślad osadnictwa, średniowiecze 2/ punkt osadniczy, nowożytność
175.	Litwinki	29-90	8	11	1/ ślad osadnictwa, średniowiecze

					2/ punkt osadniczy, nowożytność
176.	Litwinki	29-90	9	12	punkt osadniczy, nowożytność
177.	Litwinki	29-90	10	13	punkt osadniczy, późne średniowiecze/nowożytność
178.	Litwinki	29-90	11	14	punkt osadniczy, nowożytność
179.	Litwinki	29-90	12	15	osada, późne średniowiecze
180.	Litwinki	29-90	13	16	1/ ślad osadnictwa, pradzieje 2/ punkt osadniczy, wczesne średniowiecze 3/ osada, XII-XIV w. 4/ osada, późne średniowiecze/nowożytność
181.	Litwinki	29-90	14	17	1/ punkt osadniczy, średniowiecze 2/ punkt osadniczy, nowożytność
182.	Łosośna Wielka	30-91	1	1	1/ osada, okres przedrzymski 2/ grodzisko, wczesne średniowiecze rejestr zabytków C-51 z 14.05.1975 r.
183.	Łosośna Wielka	30-91	2	2	znalezisko luźne, neolit
184.	Łosośna Wielka	30-91	3	3	1/ punkt osadniczy, wczesne średniowiecze 2/ punkt osadniczy, późne średniowiecze
185.	Łosośna Wielka	30-91	4	4	1/ punkt osadniczy, wczesne średniowiecze 2/ punkt osadniczy, późne średniowiecze
186.	Łosośna Wielka	30-91	5	10	1/ punkt osadniczy, późne średniowiecze 2/ osada, X-połowa XII w.

187.	Łosośna Wielka	30-90	7	33	punkt osadniczy, XV-XVI w.
188.	Łosośna Wielka	30-90	8	34	punkt osadniczy, XVI-XVII w.
189.	Łosośna Wielka	30-90	9	35	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ punkt osadniczy, późne średniowiecze
190.	Łosośna Wielka	30-90	10	36	osada, XV-XVII w.
191.	Łosośna Wielka	30-90	11	37	ślad osadnictwa, XIII-XIV w.
192.	Łosośna Wielka	30-90	12	38	punkt osadniczy, późne średniowiecze
193.	Łosośna Wielka	30-90	13	39	punkt osadniczy, późne średniowiecze
194.	Łosośna Wielka	30-90	14	40	punkt osadniczy, XV-XVII w.
195.	Łosośna Wielka	30-90	15	41	punkt osadniczy, XV-XVI w.
196.	Łosośna Wielka	30-90	16	42	punkt osadniczy, późne średniowiecze
197.	Łosośna Wielka	30-90	17	43	punkt osadniczy, XVI-XVII w.
198.	Łosośna Wielka	30-90	18	44	punkt osadniczy, późne średniowiecze
199.	Łowczyki	30-90	1	bez nr	cmmentarzysko ze stellami, nowożytność C-43 z 15.12.1995 r.
200.	Mieleszkowce Pawłowickie	29-90	1	48	ślad osadnictwa, nowożytność
201.	Mieleszkowce Pawłowickie	29-90	2	49	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ punkt osadniczy, późne średniowiecze/nowożytność
202.	Mieleszkowce Pawłowickie	29-90	3	50	ślad osadnictwa, późne średniowiecze/nowożytność

203.	Mieleszkowce Pawłowickie	29-90	4	51	punkt osadniczy, późne średniowiecze/nowożytność
204.	Mieleszkowce Pawłowickie	29-90	5	52	1/ punkt osadniczy, średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
205.	Mieleszkowce Pawłowickie	29-90	6	53	osada, średniowiecze
206.	Mieleszkowce Pawłowickie	29-90	7	54	punkt osadniczy, późne średniowiecze/nowożytność
207.	Mieleszkowce Pawłowickie	29-90	8	68	punkt osadniczy, późne średniowiecze/nowożytność
208.	Mieleszkowce Zaleszańskie	29-90	1	4	punkt osadniczy, późne średniowiecze/nowożytność
209.	Mieleszkowce Zaleszańskie	29-90	2	55	1/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze 2/ punkt osadniczy, nowożytność
210.	Mieleszkowce Zaleszańskie	29-90	3	56	punkt osadniczy, nowożytność
211.	Mieleszkowce Zaleszańskie	29-90	4	57	punkt osadniczy, nowożytność
212.	Mieleszkowce Zaleszańskie	29-90	5	60	punkt osadniczy, późne średniowiecze/nowożytność
213.	Mieleszkowce Zaleszańskie	29-90	6	61	1/ punkt osadniczy, późne średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
214.	Mieleszkowce Zaleszańskie	29-90	7	62	1/ punkt osadniczy, późne średniowiecze 2/ punkt osadniczy, nowożytność
215.	Mieleszkowce Zaleszańskie	29-90	8	63	osada, późne średniowiecze
216.	Mieleszkowce Zaleszańskie	29-90	9	64	punkt osadniczy, późne średniowiecze

217.	Mieleszkowce Zaleszańskie	29-90	10	65	punkt osadniczy, późne średniowiecze/nowożytność
218.	Mileńkowce	28-90	1	21	punkt osadniczy, nowożytność
219.	Mileńkowce	28-90	2	22	śląd osadnictwa, średniowiecze
220.	Mileńkowce	28-90	3	23	1/ śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ punkt osadniczy, nowożytność
221.	Mileńkowce	28-90	4	24	1/ śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ punkt osadniczy, nowożytność
222.	Mileńkowce	28-90	5	26	1/ śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ śląd osadnictwa, nowożytność
223.	Mileńkowce	28-90	6	28	1/ śląd osadnictwa, średniowiecze 2/ śląd osadnictwa, nowożytność
224.	Nowodziel	30-91	1	45	punkt osadniczy, późne średniowiecze
225.	Nowodziel	30-91	2	46	1/ śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ śląd osadnictwa, późne średniowiecze
226.	Nowodziel	30-91	3	47	śląd osadnictwa, XV- XVI w.?
227.	Nowodziel	30-91	4	48	śląd osadnictwa, późne średniowiecze
228.	Nowodziel	30-91	5	49	1/ śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ śląd osadnictwa, późne średniowiecze
229.	Nowodziel	30-91	6	50	punkt osadniczy, XV- XVI w.
230.	Nowodziel	30-91	7	51	punkt osadniczy, późne średniowiecze

231.	Nowodziel	30-91	8	59	punkt osadniczy, 2. połowa XV-XVI w.
232.	Nowodziel	30-91	9	60	punkt osadniczy, późne średniowiecze
233.	Nowodziel	30-91	10	61	śląd osadnictwa, połowa XV-XVI w.
234.	Nowodziel	30-91	11	62	punkt osadniczy, późne średniowiecze
235.	Nowodziel	30-91	12	63	punkt osadniczy, XIV-XVI w.
236.	Nowodziel	30-91	13	64	śląd osadnictwa, XIV-XV w.
237.	Nowodziel	30-91	14	65	punkt osadniczy, XV-XVI w.
238.	Nowodziel	30-91	15	66	punkt osadniczy, XV-XVI w.
239.	Nowodziel	30-91	16	67	punkt osadniczy, XV-XVI w.
240.	Nowodziel	30-91	17	68	punkt osadniczy, XV-XVI w.
241.	Nowodziel	30-91	18	69	śląd osadnictwa, XIII-XIV w.
242.	Nowodziel	30-91	19	70	punkt osadniczy, XV-XVII w.
243.	Nowodziel	30-91	20	71	śląd osadnictwa, XIV-XV w.
244.	Palestyna	31-91	1	53	osada, schyłek wczesnego średniowiecza-późne średniowiecze
245.	Palestyna	31-91	2	54	punkt osadniczy, późne średniowiecze-XVII w.
246.	Palestyna	31-91	3	55	punkt osadniczy, XVI-XVII w.
247.	Parczowce	30-91	1	15	punkt osadniczy, XVI-XVII w.
248.	Parczowce	30-91	2	16	punkt osadniczy, XVI-XVII w.
249.	Parczowce	30-91	3	83	kopiec, chronologia nieznana

250.	Popławce	30-90	1	1	znalezisko luźne, wczesne średniowiecze
251.	Popławce	30-90	2	5	osada, XVI-XVII w.
252.	Popławce	30-90	3	6	punkt osadniczy, XVI-XVII w.
253.	Popławce	30-90	4	7	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ punkt osadniczy, XVI-XVII w.
254.	Popławce	30-90	5	9	punkt osadniczy, późne średniowiecze-połowa XVIII w.
255.	Popławce	30-90	6	10	punkt osadniczy, XV-XVI w.
256.	Popławce	30-90	7	11	1/ ślad osadnictwa, pradzieje 2/ punkt osadniczy, XVI-XVII w.
257.	Popławce	30-90	8	16	punkt osadniczy, XVI-XVII w.
258.	Popławce	30-90	9	17	punkt osadniczy, późne średniowiecze
259.	Saczkowce	28-91	1	2	punkt osadniczy, wczesne średniowiecze
260.	Saczkowce	28-91	2	3	1/ ślad osadnictwa, pradzieje 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze
261.	Saczkowce	28-91	3	4	punkt osadniczy, późne średniowiecze
262.	Saczkowce	28-91	4	5	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ punkt osadniczy, nowożytność
263.	Saczkowce	28-91	5	6	1/ punkt osadniczy, XII-XIV w. 2/ punkt osadniczy, nowożytność
264.	Saczkowce	28-91	6	7	1/ ślad osadnictwa, pradzieje 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze

					3/ ślad osadnictwa, nowożytność
265.	Saczkowce	28-91	7	8	ślad osadnictwa, średniowiecze
266.	Saczkowce	28-91	8	9	punkt osadniczy, średniowiecze
267.	Saczkowce	28-91	9	10	1/ punkt osadniczy, średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
268.	Saczkowce	28-91	10	11	1/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
269.	Saczkowce	28-90	11	1	1/ ślad osadnictwa, średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
270.	Saczkowce	28-90	12	2	punkt osadniczy, późne średniowiecze/nowożytność
271.	Saczkowce	28-90	13	3	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze 3/ punkt osadniczy, nowożytność
272.	Saczkowce	28-90	14	4	punkt osadniczy, późne średniowiecze/nowożytność
273.	Saczkowce	28-90	15	5	1/ osada, XII-XIV w. 2/ ślad osadniczy, nowożytność
274.	Saczkowce	28-91	16	15	1/ ślad osadnictwa, pradzieje 2/ punkt osadniczy, średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, nowożytność
275.	Starowlany	30-90	1	32	punkt osadniczy, późne średniowiecze

276.	Starowlany	29-90	2	29	punkt osadniczy, późne średniowiecze/nowożytność
277.	Szalciny	30-91	1	41	śląd osadnictwa, późne średniowiecze
278.	Szalciny	30-91	2	42	śląd osadnictwa, późne średniowiecze
279.	Szalciny	30-91	3	43	śląd osadnictwa, późne średniowiecze
280.	Szalciny	30-91	4	44	punkt osadniczy, późne średniowiecze
281.	Szymaki	31-91	1	28	punkt osadniczy, nowożytność
282.	Szymaki	31-91	2	29	punkt osadniczy, nowożytność
283.	Szymaki	31-91	3	30	1/ punkt osadniczy, późne średniowiecze 2/ punkt osadniczy, nowożytność
284.	Szymaki	31-91	4	31	punkt osadniczy, późne średniowiecze-XVI w.
285.	Szymaki	31-91	5	32	śląd osadnictwa, średniowiecze
286.	Tołcze	30-91	1	56	punkt osadniczy, XVI-połowa XVII w.
287.	Tołcze	30-91	2	57	punkt osadniczy, późne średniowiecze
288.	Tołcze	30-91	3	58	punkt osadniczy, XV-XVI w.
289.	Tołoczki Wielkie	31-91	1	14	punkt osadniczy, późne średniowiecze-XVI w.
290.	Tołoczki Wielkie	31-91	2	15	punkt osadniczy, XIII-XIV w.
291.	Tołoczki Wielkie	31-91	3	16	1/ punkt osadniczy, wczesne średniowiecze 2/ punkt osadniczy, późne średniowiecze
292.	Tołoczki Wielkie	31-91	4	17	punkt osadniczy, wczesne średniowiecze
293.	Tołoczki Wielkie	31-91	5	18	punkt osadniczy, późne średniowiecze

294.	Tołoczki Wielkie	31-91	6	19	punkt osadniczy, późne średniowiecze
295.	Tołoczki Wielkie	31-91	7	20	punkt osadniczy, późne średniowiecze-XVI w.
296.	Tołoczki Wielkie	31-91	8	21	punkt osadniczy, późne średniowiecze
297.	Tołoczki Wielkie	31-91	9	22	punkt osadniczy, wczesne średniowiecze
298.	Tołoczki Wielkie	31-91	10	23	osada, późne średniowiecze
299.	Ułoczki	30-91	1	20	punkt osadniczy, XV-XVI w.?
300.	Ułoczki	30-91	2	21	punkt osadniczy, XV-XVI w.
301.	Ułoczki	30-91	3	37	śląd osadnictwa, późne średniowiecze
302.	Ułoczki	30-91	4	38	punkt osadniczy, XIII-XIV w.
303.	Ułoczki	30-91	5	39	punkt osadniczy, połowa XV-połowa XVII w.
304.	Ułoczki	30-91	6	40	punkt osadniczy, późne średniowiecze
305.	Wojnowce	29-91	1	38	punkt osadniczy, późne średniowiecze/nowożytność
306.	Wojnowce	29-91	2	40	osada, późne średniowiecze/nowożytność
307.	Wojnowce	29-91	3	41	punkt osadniczy, późne średniowiecze
308.	Wojnowce	29-91	4	42	punkt osadniczy, późne średniowiecze
309.	Wojnowce	29-91	5	43	punkt osadniczy, późne średniowiecze
310.	Wojnowce	29-91	6	44	punkt osadniczy, późne średniowiecze/nowożytność
311.	Wojnowce	29-91	7	45	punkt osadniczy, późne średniowiecze/nowożytność

312.	Wołkusz	30-90	1	45	punkt osadniczy, późne średniowiecze
313.	Wołkusz	30-90	2	46	punkt osadniczy, XV-XVII w.
314.	Wołkusz	30-90	3	47	punkt osadniczy, XVI-XVII w.
315.	Wołkusz	30-90	4	48	punkt osadniczy, XV-XVI w.
316.	Wołkusz	30-90	5	49	śląd osadnictwa, późne średniowiecze
317.	Wołkusz	30-90	6	50	śląd osadnictwa, późne średniowiecze
318.	Wołkusz	30-90	7	51	punkt osadniczy, późne średniowiecze
319.	Wołkusz	30-90	8	52	punkt osadniczy, XVI-XVII w.
320.	Wołkusz	30-90	9	53	śląd osadnictwa, późne średniowiecze
321.	Wołkusz	30-90	10	54	śląd osadnictwa, późne średniowiecze?
322.	Wołkusz	30-90	11	55	punkt osadniczy, późne średniowiecze
323.	Wołkusz	30-90	12	56	punkt osadniczy, XVI-XVII w.
324.	Wołkusz	30-90	13	57	śląd osadnictwa, późne średniowiecze
325.	Wołkusz	30-90	14	58	śląd osadnictwa, późne średniowiecze
326.	Wołkusz	30-90	15	59	punkt osadniczy, późne średniowiecze
327.	Wołkusz	30-90	16	60	punkt osadniczy, XVI-XVII w.
328.	Wołkusz	30-90	17	61	śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze
329.	Wołkusz	30-90	18	62	punkt osadniczy, XVI-XVII w.
330.	Wołkusz	30-90	19	63	punkt osadniczy, późne średniowiecze
331.	Wołkusz	30-90	20	64	punkt osadniczy, XVI-XVII w.

332.	Wołyńce	28-91	1	1	1/ punkt osadniczy, średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
333.	Wołyńce	28-90	2	6	punkt osadniczy, nowożytność
334.	Wołyńce	28-90	3	7	1/ ślad osadnictwa, średniowiecze? 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
335.	Wołyńce	28-90	4	8	punkt osadniczy, średniowiecze
336.	Wyzgi	29-90	1	69	ślad osadnictwa, późne średniowiecze/nowożytność
337.	Zajdra	28-90	1	13	ślad osadnictwa, nowożytność
338.	Zajdra	28-90	2	14	1/ osada, XIII-XV w. 2/ osada, nowożytność

5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Kwestia wartościowania dziedzictwa kulturowego i zabytków jest rozważana przez specjalistów od wielu lat. Zagadnieniu temu poświęcono niezliczoną liczbę wystąpień, artykułów i publikacji, nie dochodząc do wiążących wniosków. W trakcie dyskusji wpracowano kilka schematów wartościowania zabytków, które w dalszym ciągu są dyskutowane. Najszerzej do tematu nadawania wartości obiektom zabytkowym podszedł M. T. Witwicki⁴ proponując pięć kryteriów oceny:

- 1/ ocena wartości historycznej - autentyczność substancji, funkcji i formy; materialne odzwierciedlenie historii; wartość dokumentu historii;
- 2/ ocena wartości artystycznej - bogactwo form; wartości stylowe; wartości twórcze; rola w zespole; wartości estetyczne;
- 3/ ocena wartości naukowej - wartość świadka / dokumentu dziejów; wartość obiektu jako przedmiotu badań; wartość edukacyjna (dydaktyczna);
- 4/ ocena wartości niematerialnych - wartość emocjonalna przeżyć religijnych; wartość tradycji historycznej; wartość symbolu; wartość emocji estetycznych;

⁴ M. T. Witwicki, *Kryteria oceny wartości zabytkowej obiektów architektury jako podstawa wpisu do rejestru zabytków*, Ochrona Zabytków, 2007, Nr 1.

5/ dodatkowe kryteria oceny - ocena stanu technicznego, ocena wartości użytkowej, wartość miejsca obiektu w regionie, wartości historyczne w świetle interesu społecznego.

Przywołane kryteria jako jedne z nielicznych uwzględniają nie tylko materialne aspekty wartościowania dziedzictwa, ale także wartości ulotne, jak emocje mieszkańców łączące się z konkretnymi obiektami.

Wartościowanie dziedzictwa i wskazywanie, które obiekty powinny zostać objęte ochroną prawną a które przez pozbawienie tej ochrony mogą być skazane na unicestwienie jest kwestią niezwykle trudną. Jak wskazują specjaliści NID, z analizy wpisów do rejestru zabytków, prowadzonej od wielu lat przez tę instytucję wynika, że zapisy tych decyzji w przeważającej liczbie nie odzwierciedlają i nie opisują jednoznacznie rzeczywistych wartości zabytku, przesądzających o objęciu go ochroną. Nieprecyzyjne opisy przedmiotu i zakresu ochrony, sporządzane przez kolejne dziesięciolecia w oparciu o zmienne kryteria oceny wartości zabytkowej, a niekiedy w ogóle nie wymieniające, co podlega ochronie, generują wiele problemów związanych z bieżącą działalnością konserwatorską. Dotykają one zarówno urzędów ochrony zabytków, które w zależności od indywidualnego podejścia wojewódzkiego konserwatora zabytków lub kierownika delegatury stosują różne kryteria ocen, a tym samym dyktują zróżnicowane zasady postępowania, jak i po stronie właścicieli i użytkowników zabytków, którzy wprawdzie na ogół dysponują decyzją o wpisie do rejestru zabytków, lecz często nie są świadomi wartości, jakie przedstawia zabytek i co faktycznie powinno podlegać prawnej ochronie.

W przeszłości, tuż po zakończeniu II wojny światowej, władze części polskich miast, wspierane przez specjalistów w zakresie ochrony zabytków stanęły przed zadaniem i koniecznością podjęcia decyzji w sprawie odbudowy miast, nie tylko domów, urzędów, fabryk i innych elementów infrastruktury, lecz także obiektów dziedzictwa kulturowego, które konstituowały tożsamość mieszkańców. Najlepiej charakteryzują podjęte wówczas decyzje słowa Jana Zachwatowicza, architekta, profesora Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej: *„...Poczucie odpowiedzialności wobec przyszłych pokoleń domaga się odbudowy tego, co nam zniszczono, odbudowy pełnej, świadomej tragizmu popełnianego fałszu konserwatorskiego... Sprawa zabytków jest podstawowym zagadnieniem społecznym — zagadnieniem kultury narodu. Nie możemy wobec nich stosować jednostronnie abstrakcyjnej teorii, musimy uwzględnić potrzeby dnia dzisiejszego..”⁵.*

⁵ J. Zachwatowicz, O polskiej szkole odbudowy i konserwacji zabytków, *Ochrona Zabytków* 34/1-2 (132-133), 1981, s. 8.

Kierując się dobrem nadrzędnym jakim jest tożsamość mieszkańców podjęto wówczas decyzję o rekonstrukcji wielu obiektów zabytkowych. Według zasad współcześnie stosowanych kryteriów „dawności” i „oryginalności” substancji zabytkowej, obiekty te nie spełniałyby definicji zabytków. W tym przypadku najważniejsze stały się przesłanki niemierzalne, wartość emocjonalna oraz tradycji historycznej, a także symboliczna wartość tych obiektów jako sztandarowych zabytków miasta.

Mając świadomość wymienionych wyżej problemów, przy braku innych przesłanek powszechnie przyjmuje się, że największe znaczenie dla miasta, wsi czy regionu mają zabytki objęte ochroną prawną – pomniki historii lub obiekty wpisane do rejestru zabytków.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy

Analiza szans i zagrożeń

Stan obecny i perspektywy ochrony dziedzictwa kulturowego na obszarze gminy Kuźnica podsumowane zostały w układzie słabych i mocnych stron oraz szans i zagrożeń w tej dziedzinie. Analiza SWOT jest jednym z elementarnych narzędzi diagnostycznych opisujących stan obecny analizowanego obszaru. Składa się z opisu jego czterech elementów: mocnych i słabych stron – czyli pozytywnych i negatywnych warunków wewnętrznych oraz szans i zagrożeń – czyli pozytywnych i negatywnych uwarunkowań zewnętrznych. Prezentowana analiza stanowi podstawę do opracowania zasadniczych kierunków działania w zakresie opieki nad zabytkami gminy.

Tabela 1. Analiza SWOT dla terenu gminy Kuźnica

SILNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> - atrakcyjna lokalizacja terenu gminy; - bliskość stolicy powiatu, co przekłada się na zainteresowanie władz samorządowych różnych szczebli; - postrzeganie terenu gminy jako atrakcyjnego produktu turystycznego, zarówno dzięki substancji zabytkowej, jak też walorom przyrodniczym; - uwzględnienie zagadnień dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego w dokumentach strategicznych i planistycznych gminy; - pozytywne nastawienie władz gminy i regionu oraz mediów do zagadnień związanych z dziedzictwem kulturowym; - funkcjonowanie gminnej ewidencji zabytków; - znaczna aktywność władz gminy w pozyskiwaniu funduszy ze źródeł zewnętrznych; - duży potencjał organizacji pozarządowych prowadzących działalność na rzecz opieki nad zabytkami; - prowadzenie zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych, w tym w zakresie edukacji artystycznej, kulturowej, historycznej, ekologicznej; - posiadanie charakterystycznego zasobu zabytków nieruchomych, ukazujących dziedzictwo kulturowe gminy. 	<ul style="list-style-type: none"> - nowa zabudowa w części nienawiązująca do pierwotnego układu zabudowy (brak harmonii); - średni lub zły stan techniczny niektórych obiektów zabytkowych; - przypadki zaniedbania porządku w obrębie niektórych zabytkowych posesji, co obniża ich estetykę i pozytywny odbiór; - przypadki wprowadzania niewłaściwych materiałów do prac konserwatorsko-budowlanych; - modernizacja obiektów zabytkowych przy użyciu niewłaściwych technologii prowadzących do zakłócenia estetyki tych obiektów (plastikowa stolarka, sposób ocieplania ścian, blachodachówka); - brak dostatecznych środków finansowych na konserwację i rewaloryzację obiektów zabytkowych; - niedostateczna świadomość społeczna wartości i potrzeby chronienia zasobów kulturowych;
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> - stała poprawa jakości środowiska naturalnego; - możliwości w pozyskiwaniu środków finansowych z różnych źródeł; - postępujący rozwój inicjatyw lokalnych organizacji pozarządowych mających w swym polu działania między innymi troskę o dziedzictwo kulturowe; 	<ul style="list-style-type: none"> - niestabilność i luki legislacyjne zarówno w sferze finansowej, jak też ochrony zasobów kulturowych; - nadmierna komercjalizacja w sferze zabytków; - zanikająca edukacja estetyczna na rzecz praktyczności przy zastosowaniu minimalnych nakładów finansowych; - częste jednowymiarowe postrzeganie zasobów dziedzictwa kulturowego: bądź poprzez pryzmat

<ul style="list-style-type: none"> - upowszechnianie edukacji nastawionej na poszanowanie zabytków i ich prawidłową ochronę z zachowaniem wartości kulturowych; - funkcjonowanie zabytków w kontekście atrakcyjnego środowiska przyrodniczego; - korzystanie z pozytywnych doświadczeń innych miast i regionów; - wykorzystanie mediów w edukacji nastawionej na ochronę zabytków i krajobrazu; - dobra dostępność komunikacyjna terenu gminy.	<ul style="list-style-type: none"> ich komercyjnego wykorzystania lub też jedynie jako zasobu historycznego; - wciąż niezadawalający stan usług towarzyszących turystyce; - dokonywanie wtórnych podziałów i parcelacji obiektów zabytkowych; - niedostatek mechanizmów promujących działania na rzecz ochrony, konserwacji i rewaloryzacji zabytków.
---	--

Źródło: opracowanie własne

7. Założenia programowe gminnego programu opieki nad zabytkami

W założeniach programowych i działaniach programu powinna zostać uwzględniona specyfika gminy Kuźnica wynikająca z jej położenia, historii, przemian społecznych i gospodarczych. Wspieranie rozwoju miasta z poszanowaniem dziedzictwa kulturowego powinno być podstawą obecnych i przyszłych działań, tak aby Kuźnica i okolice była miejscem atrakcyjnym i przyjaznym, zarówno dla mieszkańców jak i przyjezdnych.

Założeniami programu opieki nad zabytkami są:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania gminy;
- uwzględnienie problemów ochrony zabytków w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego,
- uwzględnienie w planach zagospodarowania przestrzennego problematyki historycznego sąsiedztwa i form zabudowy tradycyjnej oraz egzekwowanie nawiązania w nowych budynkach do lokalnych form i materiałów;
- uwzględnienie w planach zagospodarowania przestrzennego ochrony krajobrazu naturalnego związanego przestrzennie z założeniami urbanistycznymi i ruralistycznymi na terenie gminy;
- skuteczne stosowanie i wykorzystywanie form prawnej ochrony zabytków;
- wdrażanie instrumentów finansowych prowadzących do skutecznej poprawy stanu zabytków.

7.1. Priorytety programu opieki

Sprawowanie opieki nad zabytkami przez władze samorządowe różni się od działań podejmowanych przez indywidualnych właścicieli zabytków lub społecznych opiekunów zabytków. Przede wszystkim istniejące uwarunkowania prawne dają możliwość kreowania polityki gminnej w stosunku do obiektów zabytkowych i uprawniają organy samorządowe do podejmowania działań o odmiennym charakterze niż typowa dla właścicieli troska o utrzymanie obiektów zabytkowych w jak najlepszym stanie. Gmina ze względu na prawny obowiązek ochrony wartości społecznie istotnych posiada instrumenty prawne umożliwiające budowanie i poszerzanie świadomości społecznej dotyczącej ochrony i opieki nad lokalnym dziedzictwem kulturowym. Ponadto poprzez prowadzone działania ma możliwość wskazywania kierunków rozwoju w stosunku podmiotów prywatnych posiadających obiekty

zabytkowe i kreowania polityki promocyjnej budującej wizerunek i prestiż gminy jako miejsca atrakcyjnego turystycznie, nasyconego dziedzictwem kulturowym o indywidualnym i unikalnym charakterze. Wobec powyższego objęcie należytą opieką zabytków stanowi jeden z istotnych aspektów działalności lokalnego samorządu.

Na potrzeby gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Kuźnica na lata 2021-2024 wyznacza się trzy podstawowe priorytety, które poprzez realizowane w ich ramach działania wypełniają cele ustawowe dla opracowywania gminnych programów opieki nad zabytkami. Są to:

Priorytet I

Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy

Priorytet II

Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

Priorytet III

Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja, służące budowaniu tożsamości gminy i mieszkańców

7.2. Kierunki działań programu opieki

W ramach **Priorytetu I** ustalono trzy kierunki działań związanych z:

- zahamowaniem procesu degradacji zabytków i doprowadzeniem do poprawy ich stanu zachowania,
- wspieraniem inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- podejmowaniem współpracy z właścicielami zabytków położonymi na terenie gminy.

W ramach **Priorytetu II** ustalono trzy kierunki działań związanych z:

- realizowaniem zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami, jako potwierdzenia uznania znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy,
- budowaniem zintegrowanego systemu ochrony dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego,
- rozszerzeniem zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy.

W ramach **Priorytetu III** ustalono cztery kierunki działań związanych z:

- opracowanie dokumentacji zasobów dziedzictwa kulturowego gminy oraz monitorowanie ich stanu zachowania,
- umożliwieniem jak najszerszego dostępu do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy,

- rozwojem edukacji i popularyzacji wiedzy o dziedzictwie kulturowym gminy.

7.3. Zadania programu opieki

Priorytet I	
Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy	
Kierunki działań	Zadania
<p>Zahamowanie procesu degradacji zabytków i poprawa ich stanu zachowania</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Dążenie do pozyskiwania środków zewnętrznych na renowację zabytków stanowiących własność gminy 2. Prowadzenie prac konserwatorskich i remontowych w obiektach zabytkowych stanowiących własność gminy 3. Zmiana sposobu użytkowania lub adaptacja nieużytkowanych obiektów zabytkowych będących własnością gminy 4. Dążenie do opracowania planu systematycznych kontroli stanu zachowania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach komunalnych 5. Zapewnienie właściwego utrzymania grobownictwa wojennego i miejsc pamięci narodowej, w szczególności prowadzenie planowych prac konserwatorskich 6. Współpraca władz gminy ze związkami wyznaniowymi będącymi właścicielami i zarządcami zabytków sakralnych, umożliwiającą wspieranie ich działań przy podejmowaniu niezbędnych prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych
<p>Wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Stosowanie 50% zwolnień od podatku od nieruchomości w odniesieniu do budynków i gruntów wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej (zgodnie z art. 7 ust 1 pkt 6 ustawy z dnia 12 stycznia 1991r. o podatkach i opłatach lokalnych (j.t. Dz. U. z 2016 r. poz. 716 z późn. zm.) 2. Współpraca z organizacjami pozarządowymi, mająca na celu realizację zadań ważnych dla społeczności lokalnej związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami 3. Współpraca organizacyjna i merytoryczna z organizatorami zbiórek publicznych przeznaczonych na ratowanie zabytkowych pomników nagrobnych na cmentarzach
<p>Podejmowanie współpracy z właścicielami zabytków</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Informowanie za pośrednictwem gminnej strony internetowej informacji dotyczących możliwości pozyskiwania zewnętrznych środków finansowych, ułatwiających właścicielom i zarządcom obiektów zabytkowych terminowe i prawidłowe składanie stosownych

położonymi na terenie gminy	wniosków związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami gminy 2. Doradztwo dla właścicieli i zarządców obiektów zabytkowych w zakresie możliwości pozyskania środków finansowanych na działania przy obiektach zabytkowych.
Priorytet II Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego	
Kierunki działań	Zadania
Realizowanie zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami, jako potwierdzenia uznania znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy	<ol style="list-style-type: none"> 1. Przyjęcie przez Radę Gminy Kuźnica gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Kuźnica na lata 2021-2024 oraz okresowe monitorowanie jego realizacji. 2. Prowadzenie i bieżąca aktualizacja gminnej ewidencji zabytków gminy Kuźnica 3. Zawieranie w umowach sprzedaży, dzierżawy zabytków nieruchomości warunków nakładających obowiązek przeprowadzenia prac konserwatorskich 4. Coroczna aktualizacja planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych gminy Kuźnica sporządzonego na podstawie otrzymanych aktualizacji od właścicieli lub zarządców obiektów zabytkowych
Budowanie zintegrowanego systemu ochrony dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego	Uwzględnianie ochrony zabytków nieruchomości ujętych w gminnej ewidencji zabytków w opracowywanych dla terenu gminy dokumentach studialnych dotyczących polityki przestrzennej - np. studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, w dokumentach mających charakter prawa miejscowego np. miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, a ponadto w decyzjach o warunkach zabudowy
Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy	<ol style="list-style-type: none"> 1. Dążenie do uzupełniania gminnej ewidencji zabytków o obiekty dziedzictwa kulturowego pozostające dotychczas poza ochroną prawną, a także aktualizowanie zasobów tego typu obiektów w oparciu o dane uzyskane w wyniku przeprowadzonych prac naukowo-badawczych 2. Dążenie do objęcia ochroną prawną wartościowych obiektów zabytkowych stanowiących własność miasta poprzez występowanie do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z wnioskiem o wpisanie do rejestru zabytków cennych obszarów i obiektów zabytkowych, w celu zapewnienia tym obszarom i obiektom pełnej ochrony prawnej
Priorytet III Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja, służące budowaniu tożsamości gminy i mieszkańców	
Kierunki działań	Zadania

<p>Opracowanie dokumentacji zasobów dziedzictwa kulturowego gminy oraz monitorowanie ich stanu zachowania</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Stałe prowadzenie monitoringu i weryfikacji gminnej ewidencji zabytków nieruchomości z zastosowaniem komputerowej bazy danych 2. Aktualizacja mapy dziedzictwa kulturowego gminy z naniesioną lokalizacją obiektów i obszarów chronionych oraz stref ochrony stanowisk archeologicznych, systematycznie uaktualnianą, na podstawie informacji własnych oraz uzyskiwanych od PWKZ. 3. Finansowanie inwentaryzacji architektoniczno-konserwatorskiej zagrożonych obiektów zabytkowych, stanowiących własność gminy
<p>Umożliwienie jak najszerszego dostępu do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zamieszczenie na stronie internetowej miasta gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Kuźnica lata 2021-2024 2. Udostępnienie i systematyczna aktualizacji na stronie internetowej gminy wykazu obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków 3. Systematyczne zamieszczanie na stronie internetowej gminy informacji dotyczących historii i dziedzictwa kulturowego 4. Systematyczne aktualizowanie danych dotyczących obiektów zabytkowych w gminnym systemie informacji przestrzennej 5. Współpraca z organizacjami pozarządowymi w celu opracowywania zasobów i prezentacji dziedzictwa kulturowego gminy
<p>Rozwój edukacji i popularyzacji wiedzy o dziedzictwie kulturowym</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Organizowanie i wspieranie działań edukacyjnych związanych z dziedzictwem kulturowym gminy 2. Realizacja zadań w dziedzinie edukacji i promocji dziedzictwa kulturowego za pośrednictwem samorządowych instytucji kultury 3. Współdziałanie z organizatorami ogólnodostępnych przedsięwzięć (konferencje, sesje popularno-naukowe, rajdy) popularyzujących dziedzictwo kulturowe oraz potrzebę jego ochrony 4. Wspieranie wydawnictw naukowych i popularno-naukowych dotyczących materialnego i niematerialnego dziedzictwa historyczno-kulturowego i tradycji gminy 5. Popularyzacja dobrych praktyk w zakresie realizacji działań przy obiektach zabytkowych i zagospodarowania obszarów cennych kulturowo, przyrodniczo i krajobrazowo 7. Propagowanie idei społecznej opieki nad zabytkami oraz współdziałanie i współpraca ze społecznymi opiekunami zabytków działającymi na terenie gminy.

8. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Przyjmuje się, że realizacja zadań, poprzez działania wskazane w niniejszym programie możliwa będzie dzięki zastosowaniu następujących instrumentów:

- **prawnych**, polegających na uwzględnianiu zapisów niniejszego programu przy tworzeniu innych dokumentów prawa miejscowego;
- **finansowych**, polegających na finansowaniu wszelkich działań zawartych w programie w większej części z budżetu gminy, przy czym prace konserwatorskie przy obiektach należących do osób prywatnych, będą wymagały zaangażowania środków prywatnych,
- **koordynacji**, oznaczających współdziałanie w zakresie realizacji celów programu z zainteresowanymi organizacjami pozarządowymi i osobami fizycznymi,
- **społecznych**, co oznacza, że program skierowany jest do odbiorcy masowego poprzez wszelkie działania edukacyjne i promocyjne,
- **kontrolnych**, polegających na egzekwowaniu zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną oraz walce z samowolami budowlanymi na zabytkach.

Obiekty, zespoły i założenia urbanistyczne wpisane do rejestru zabytków objęte są rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z ustawy z dnia 23 lipca 2003 o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Rygory te obowiązują niezależnie od położenia obiektu w poszczególnych strefach ochrony konserwatorskiej lub poza strefami.

Zgodnie z art. 21 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, podstawą sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami jest gminna ewidencja zabytków. Ewidencją zostają objęte zespoły i obiekty o istotnych, lokalnych walorach historycznych, kulturowych i krajobrazowych. Obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków nieruchomych spoczywa na burmistrzu (art. 22 ust. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Na podstawie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami **prowadzona jest gminna ewidencja zabytków gminy Kuźnica**. Ewidencja zabytków prowadzona jest przez wójta Kuźnicy w formie kart adresowych. Ewidencja obejmuje karty zabytków nieruchome oraz stanowisk archeologicznych. Dla zabytków tych na kartach adresowych podawane są następujące informacje: nazwa, czas powstania, miejscowość, adres, przynależność administracyjna, formy ochrony, fotografia z opisem wskazującym orientację w stosunku do sąsiednich terenów lub stron świata albo mapa z zaznaczonym stanowiskiem

archeologicznym, historia, opis i wartości, stan zachowania i postulaty dotyczące konserwacji, wykonanie karty. W gminnej ewidencji zabytków gminy Kuźnica nie ma obiektów, których włączenie do gminnej ewidencji zabytków wymagałoby zatwierdzenia przez Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Aktualizacja i uzupełnianie ewidencji zabytków polega na:

- 1) dokonaniu przeglądu w terenie z częstotliwością raz na cztery lata obiektów figurujących w gminnej ewidencji zabytków w celu weryfikacji obiektów pod kątem stanu estetycznego;
- 2) wykonaniu dokumentacji fotograficznej w razie zmiany stanu zachowania obiektu zabytkowego;
- 3) uzupełnieniu kart adresowych gminnej ewidencji zabytków o uzyskane w trakcie przeglądu dane merytoryczne i dokumentację fotograficzną.

9. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, z realizacji programu wójt Kuźnicy sporządza co dwa lata sprawozdanie, które przedstawia Radzie Gminy Kuźnica. Sprawozdanie o którym mowa będzie sporządzone w pierwszym kwartale po upływie dwóch lat od uchwalenia przez Radę Gminy niniejszego programu.

Prace nad kolejnym programem opieki nad zabytkami powinny być zainicjowane na trzy miesiące przed zakończeniem okresu czteroletniego obowiązywania programu. Dwuletnia ocena realizacji programu zawarta w sprawozdaniu będzie służyła ewaluacji programu. Zmiany w programie wymagają uchwały Rady Gminy Kuźnica.

Przy ocenie realizacji oraz efektów wprowadzenie gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Kuźnica na lata 2021-2024 przyjmuje się następujące kryteria oceny (wskaźniki):

W ramach priorytetu I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy:

- poziom (w %) wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansowa zrealizowanych kompleksowych programów rewaloryzacji i rewitalizacji oraz liczba (bądź inne mierniki) obiektów poddanych rewaloryzacji w ramach tych programów,
- wartość finansowa wykonanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych ww. pracom,
- liczba i wartość dofinansowań udzielonych właścicielom i użytkownikom zabytków z przeznaczeniem na remonty i modernizacje,
- liczba i wartość zastosowanych zwolnień od podatku od nieruchomości w odniesieniu do budynków i gruntów wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami o ochronie zabytków,
- zakres i skala współpracy z organizacjami pozarządowymi,

Dodatkowo wymagana będzie charakterystyka opisowa osiągniętych rezultatów, do których niemożliwe jest zastosowanie wskaźników.

W ramach priorytetu II: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego:

- wysokość dorocznych środków finansowych przeznaczonych w budżecie gminy na realizację zadań własnych samorządu w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- liczba kontroli właściwego oznakowania zabytków wpisanych do rejestru zabytków znakiem informacyjnym Konwencji Haskiej,
- liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych.

Dodatkowo wymagana będzie charakterystyka opisowa osiągniętych rezultatów, do których niemożliwe jest zastosowanie wskaźników.

W ramach priorytetu III: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja, służące budowaniu tożsamości gminy i mieszkańców

- liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych na terenie gminy,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych i imprez z zakresu turystyki kulturowej gminy,
- liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej,
- liczba opracowanych, wydanych wydawnictw naukowych i popularno-naukowych na temat dziedzictwa kulturowego gminy,
- liczba działań edukacyjnych dotyczących dziedzictwa kulturowego gminy skierowanych do mieszkańców i gości.

Dodatkowo wymagana będzie charakterystyka opisowa osiągniętych rezultatów, do których niemożliwe jest zastosowanie wskaźników.

10. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Finansowanie ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce może odbywać się z różnych źródeł.

Podstawowe to:

1. Źródła publiczne: krajowe

- budżet państwa – m.in. środki w ramach programów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ministra Administracji i Cyfryzacji, Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
- budżety jednostek samorządu terytorialnego – m.in. dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, dotacje inwestycyjne dla instytucji kultury podległych jednostce samorządu terytorialnego, jeżeli są to obiekty wpisane do rejestru zabytków; dotacje dla organizacji pozarządowych oraz innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, na wsparcie realizacji zadań publicznych województwa podlaskiego w zakresie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego;

2. źródła publiczne: zagraniczne

- fundusze Unii Europejskiej związane z programami uwzględniającymi dziedzictwo kulturowe, m.in.: Regionalny Program Operacyjny Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020⁶, Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko.

3. źródła prywatne:

- osób fizycznych – składki i zbiórki publiczne na określony cel;
- osób prawnych;
- organizacji pozarządowych – stowarzyszeń, fundacji;
- kościelnych osób prawnych.

1. Źródła publiczne. Środki krajowe.

Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami w Polsce może być finansowana z różnych źródeł, w tym w szczególności w ramach krajowych środków publicznych. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2019, poz. 730, 1696) dopuszcza

---

⁶ Okres finansowania programu kończy się w 2020 r., czyli w terminie opracowywania niniejszego programu. Brak na razie informacji o zasadach które będą obowiązywać w kolejnym okresie finansowania. W związku z tym, pozostawiono w niniejszym opracowaniu informacje o dotychczasowych zasadach które mogą być powielone w kolejnych latach lub być wskazówką, gdzie szukać informacji.

możliwość udzielania dotacji z budżetu państwa przez dysponentów jego części przeznaczonej na kulturę zarówno na poziomie krajowym, jak i wojewódzkim. Odpowiednio dotacje udzielane są, w drodze ogłaszanych konkursów, przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

I. Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego dysponuje instrumentami finansującymi działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego na mocy przyjętych rozwiązań wynikających z „Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020”. Jednym z trzech instrumentów wdrażania przyjętych celów częściowych są Narodowe Programy Kultury, w tym Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego”. Określony jest on poprzez podprogramy, priorytety i działania, które MKiDN realizuje w corocznie ogłaszanych programach.

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego co roku ogłasza programy, w ramach których można się ubiegać o dofinansowanie projektów związanych z ochroną zabytków. Mimo, że są one ogłaszane każdego roku, zakres merytoryczny i tematyczny w poszczególnych latach zasadniczo nie ulegał zmianie.

Aplikowanie w programach odbywa się na zasadzie konkursu, w ramach którego składa się wnioski w dwóch terminach:

I nabór – do dnia 31 października lub 30 listopada każdego roku,

II nabór – do dnia 31 marca każdego roku, o ile środki finansowe w danym programie bądź priorytecie nie zostaną wyczerpane w I naborze.

Projekty dotyczące ochrony i promocji dziedzictwa narodowego zostały zgrupowane w programie „Dziedzictwo kulturowe”, którego celem jest ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą, wspieranie działalności muzeów oraz popularyzacja kultury ludowej.

„OCHRONA ZABYTKÓW”

Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. Kluczowe dla realizacji celów programu są zadania prowadzące do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku, w ramach programu dofinansowania nie mogą zaś uzyskać projekty zakładające adaptację, przebudowę obiektów zabytkowych lub ich znaczącą rekonstrukcję. Duży nacisk kładziony będzie na dofinansowanie prac przy obiektach najbardziej zagrożonych oraz zabytkach najcenniejszych

– wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego Ludzkości UNESCO, uznanych za Pomniki Historii oraz tych, posiadających wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Istotnym celem programu jest również zwrócenie uwagi na obiekty, mające szczególne znaczenie dla dziedzictwa kulturowego – zarówno w kontekście ogólnosiwiatowym, jak lokalnym, gdzie pełnią ważną rolę nośnika historii i tradycji. Określone regulaminem zasady dopuszczają możliwość całkowitego finansowania zadania, to jednakże wsparcie takie będzie można otrzymać tylko w szczególnych przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną i naukową, wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac lub gdy stan zabytku wymaga niezwłocznej interwencji. Istotnym elementem brany pod uwagę przy ocenie organizatorów będzie podejmowanie przez nich w przeszłości działań zmierzających do zabezpieczenia obiektu, będące wyrazem troski i dbałości o dziedzictwo. Kluczowym efektem działań realizowanych w ramach programu winno być stworzenie trwałych podstaw dla harmonijnego funkcjonowania obiektów zabytkowych we współczesnym, podlegającym dynamicznym, nierzadko nieodwracalnym zmianom otoczeniu. Dzięki realizacji nakreślonych wyżej celów obiekty zabytkowe, zachowując status materialnych świadectw minionych wieków, pozostaną integralną, pełnoprawną częścią czasów obecnych i przyszłych.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

1) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;

2) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych);

3) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków);

4) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę

Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych).

Do programu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich. O dofinansowanie w ramach priorytetu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego – osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

Instytucja zarządzająca:

Departament Ochrony Zabytków,

ul. Krakowskie Przedmieście 15/17, 00-071 Warszawa

<http://bip.mkidn.gov.pl/pages/departamenty-i-biura/departament-ochrony-zabytkow.php>

„WSPIERANIE DZIAŁAŃ MUZEALNYCH”

Strategicznym celem programu jest wspieranie działalności w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także - prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych.

Główny nacisk w ramach programu zostaje położony na projekty kompleksowe, charakteryzujące się wysoką wartością merytoryczną oraz nowatorskimi rozwiązaniami aranżacyjnymi, dopełnionymi umiejętnie wykorzystanymi elementami multimedialnymi. Finansowane w ramach programu zadania konserwatorskie powinny być realizowane w zgodzie z dobrymi praktykami w zakresie opracowywania i ewidencjonowania zbiorów, przy czym szczególnie istotne jest wspieranie działań, które prowadzić będą do zachowania lub przywrócenia stanu właściwego obiektom zagrożonym nieodwracalnym uszkodzeniem. Z kolei projekty wydawnicze, prócz wysokiej wartości prezentowanych treści, powinny wyróżniać się oryginalną i spójną koncepcją graficzną. Zasadniczym celem programu jest wspieranie zadań o charakterze niekomercyjnym. Program umożliwia też wsparcia dla zadań, które wysoką wartość merytoryczną łączą z potencjałem komercyjnym – pod warunkiem, że wsparcie mieści się w dopuszczalnych limitach pomocy publicznej. Biorąc pod uwagę fakt, że istotnym czynnikiem umożliwiającym skuteczną realizację projektów o wyżej nakreślonym profilu jest stabilność finansowa i organizacyjna, w ramach programu przewidziana jest możliwość finansowania zadań w trybie dwuletnim, a suma tych dofinansowań może wynieść do 40% budżetu programu. Wsparcie finansowe udzielane będzie tym projektom, których autorzy i wykonawcy gwarantują realizację założonych celów merytorycznych. Istotnym elementem

branym pod uwagę przy ocenie potencjału podmiotów będzie ich doświadczenie, zgodność procedur działania ze standardami rekomendowanymi przez ministerstwo, a także umiejętność nawiązywania współpracy z innymi partnerami na szczeblu lokalnym, ogólnopolskim i międzynarodowym.

Zasadniczym efektem działań finansowanych w ramach programu powinno być umocnienie muzeów oraz innych podmiotów działających w tym obszarze jako ważnych centrów kultury, dzięki którym świadomość historyczna i tożsamość kulturowa obywateli staje się kluczowym elementem kształtującym współczesną przestrzeń społeczną. O dofinansowanie w ramach priorytetu ubiegać mogą się:

- samorządowe instytucje kultury - z wyjątkiem instytucji współprowadzonych przez ministra i jednostki samorządu terytorialnego;
- organizacje pozarządowe;
- kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.

Instytucja zarządzająca:

Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów,

ul. Goraszewska 7, 02-910 Warszawa

<http://nimosz.pl/>

„KULTURA LUDOWA I TRADYCYJNA”

Strategicznym celem programu jest wspieranie zjawisk związanych z kulturami tradycyjnymi funkcjonującymi na poziomie lokalnym, regionalnym i ogólnopolskim (oraz narodowym), które występują zarówno na obszarach wiejskich, jak i miejskich. Dofinansowywane będą przedsięwzięcia związane ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych ich elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania, w tym odnoszących się także do kultur mniejszości narodowych i etnicznych oraz tradycji środowiskowych (w tym zawodowych i wiekowych np. zjawisk folkloru dziecięcego i młodzieżowego). Inicjatywy te mają przyczyniać się do integracji członków społeczności, wśród których dane zjawiska funkcjonują, i w ramach których są przekazywane (transmitowane). Zadaniem programu jest wspieranie działań związanych z materialnym oraz niematerialnym wymiarem dziedzictwa kulturowego, co wpisuje się w założenia ratyfikowanej w 2011 roku przez Rzeczpospolitą Polską Konwencji UNESCO z 2003 roku w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Szczególny nacisk w programie zostaje położony na projekty kompleksowe, integrujące

zarówno nadawców – twórców depozytariuszy i nosicieli treści kultury wywodzących się ze społeczności lokalnych i regionalnych oraz profesjonalistów i znawców w swoich dziedzinach, jak i odbiorców (indywidualnych i zbiorowych). Istotne jest rejestrowanie, dokumentowanie i archiwizowanie materialnych i niematerialnych przejawów kultur tradycyjnych; tworzenie odpowiednich metod i narzędzi służących ich ochronie i upowszechnianiu; wypracowywanie i dzielenie się dobrymi praktykami oraz nawiązywanie interdyscyplinarnych i międzyśrodowiskowych kontaktów; wykorzystywanie wszelkich form i sposobów promocji podejmowanych działań, w tym tworzenie ogólnodostępnych repozytoriów związanych z zasobami kultur tradycyjnych i ich transformacjami. Biorąc pod uwagę fakt, że czynnikiem wpływającym na skuteczną realizację projektów o wyżej nakreślonym profilu jest stabilność finansowa i organizacyjna, w ramach programu wprowadza się możliwość finansowania zadań w trybie wieloletnim, a suma dofinansowań udzielanych w tym trybie może wynieść do 40% budżetu programu. Wsparcie finansowe kierowane będzie przede wszystkim do zadań konstruowanych w oparciu o różnorodne źródła finansowania, przy założeniu, że autorzy projektów gwarantują stabilność działania i realizację podjętych celów merytorycznych. Istotnym elementem brany pod uwagę przy ocenie potencjału organizatorów będzie ich doświadczenie oraz umiejętność pozyskiwania znaczących środków na realizację zadania, a także zdolność do nawiązywania współpracy z innymi partnerami na szczeblu lokalnym, regionalnym, ogólnopolskim i międzynarodowym. Ze względu na specyfikę programu szczególnie ważne dla realizacji jego celów będą zadania, dla których problematyka związana z kulturami tradycyjnymi (zarówno w aspekcie historycznym, jak i współczesnym) będzie punktem wyjścia do podjęcia działań na rzecz integracji społeczności lokalnych, co przyczynić się może do wzmocnienia tożsamości i budowania poczucia dumy z przejawów lokalnych i regionalnych kultur. Zakres podejmowanych działań jest zgodny z założeniami Konwencji UNESCO z 2003 roku. Głównym celem tego trybu dofinansowania jest wspieranie procesu transmisji w obrębie danej wspólnoty kulturowej, przejawiającego się w bezpośrednim przekazie wiedzy, umiejętności, funkcji – ze szczególnym naciskiem na ich unikatowość, bądź zagrożenie zanikiem. Istotnym jest przy tym czynnik in situ – przekaz winien odbywać się pomiędzy osobami wywodzącymi się z tej samej wspólnoty i kultury lokalnej, bądź możliwie najbliższej. Sposób przekazywania powinien odbywać się w jak najbardziej naturalny sposób, z uwzględnieniem lokalnie rozwijających się technik i sposobów transmisji, będących integralną częścią tradycji. O dofinansowanie mogą ubiegać się także przedstawiciele mniejszości narodowych, etnicznych i wyznaniowych, których kultura lokalna stanowi integralną część niematerialnego dziedzictwa kulturowego Polski. Najbardziej pożądanym

efektem programu ma być wypracowanie wzorców ochrony oraz twórczego inspirowania się elementami kultur tradycyjnych zarówno w wymiarze materialnym jak i niematerialnym, z uwzględnieniem społecznego kontekstu funkcjonowania.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie zadań mających na celu wspieranie przedsięwzięć związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, przemianami ich elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania, w tym odnoszących się także do kultur mniejszości narodowych i etnicznych oraz tradycji środowiskowych. Szczegółowy zakres kwalifikujących się zadań oraz limity finansowe warunkujące uzyskanie dofinansowania określa załącznik do regulaminu. Z programu wyłączone są zadania dofinansowane w ramach innych programów ministra oraz programów objętych finansowaniem ze środków budżetu państwa realizowanych przez państwowe instytucje kultury jako zadanie własne.

O dofinansowanie w ramach programu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego: 1) samorządowe instytucje kultury – z wyjątkiem instytucji współprowadzonych przez ministra i jednostki samorządu terytorialnego; 2) organizacje pozarządowe; 3) podmioty prowadzące działalność gospodarczą; 4) kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne

Instytucja zarządzająca:

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Departament Narodowych Instytucji Kultury,

ul. Krakowskie Przedmieście 15/17,

00-071 Warszawa

„OCHRONA ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH”

Strategicznym celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych. Cel ten został sformułowany w oparciu o fundamentalną dla ochrony dziedzictwa kulturowego zasadę zrównoważonego rozwoju, która dopuszcza inwazyjne metody badawcze jedynie w ostateczności, gdy stanowisko (zabytek archeologiczny) narażone jest na bezpośrednie zniszczenie spowodowane oddziaływaniem przyrodniczym, bądź działaniami człowieka. Stąd zadaniem programu jest wspieranie i promocja badań prowadzonych metodami niedestrukcyjnymi, wykorzystującymi techniki tradycyjne oraz nowoczesne osiągnięcia techniczne, a także opracowanie i publikacja ich wyników. W obu

grupach zadań na wsparcie mogą liczyć przede wszystkim projekty, które zakładają prowadzenie badań na obszarach (lub w dziedzinach) niewystarczająco rozpoznanych lub upowszechnionych, promujących nowe kierunki badawcze, a także opracowanie i publikację wyników badań archeologicznych, zwłaszcza zakończonych przed 2010 r. Nie będą natomiast wspierane projekty, które prowadzą do niszczenia stanowisk archeologicznych (np. poprzedzające rekonstrukcje na stanowisku archeologicznym) lub służące planowaniu dalszych badań wykopaliskowych. Ze względu na rozległość, różnorodność, a zwłaszcza nieodnawialność zasobów tworzących dziedzictwo archeologiczne oraz złożoność procesów związanych z jego badaniem i ochroną, kluczowe dla właściwej realizacji celów programu jest nie tylko zachowanie wysokiej wartości naukowej i poznawczej prowadzonych działań, lecz również przestrzeganie w trakcie ich realizacji określonych norm międzynarodowych, wskazanych w Europejskiej konwencji o ochronie dziedzictwa archeologicznego (Konwencja Maltańska) i Międzynarodowej Karcie Ochrony i Zarządzania Dziedzictwem Archeologicznym ICOMOS (Karta Lozańska). Zadania finansowane w ramach programu powinny być realizowane zgodnie z tymi zasadami. Biorąc pod uwagę fakt, że istotnym czynnikiem, umożliwiającym skuteczną realizację projektów o wyżej nakreślonym profilu, jest stabilność finansowa i organizacyjna, program umożliwia finansowanie zadań w trybie dwuletnim, a suma dofinansowań udzielanych w tym trybie może wynieść do 40% budżetu programu. Wsparcie finansowe udzielane będzie tym projektom, których autorzy, dysponując niezbędnym doświadczeniem oraz zapleczem organizacyjnym i naukowym, gwarantują stabilność działania oraz wysoki poziom kadry odpowiedzialnej za realizację podjętych zamierzeń merytorycznych. Zasadniczym efektem działań finansowanych w ramach programu powinno być upowszechnienie w środowisku naukowym i konserwatorskim wyników przeprowadzonych dotychczas badań, co pozwoli na wykorzystanie ich do świadomej i zrównoważonej ochrony dziedzictwa. Równoległe działania te powinny rozwijać świadomość społeczną, zarówno jeśli chodzi o wartość dziedzictwa archeologicznego, jak i potrzebę jego zachowania i ochrony, zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie zadań służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, realizowanych zgodnie z obowiązującymi przepisami w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Szczegółowy zakres kwalifikujących się zadań oraz limity finansowe warunkujące uzyskanie dofinansowania określa załącznik do regulaminu. Z programu wyłączone są zadania dofinansowane w ramach innych programów ministra oraz programów objętych finansowaniem ze środków budżetu państwa realizowanych przez państwowe instytucje kultury jako zadanie własne.

O dofinansowanie w ramach programu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego: 1) samorządowe instytucje kultury; 2) państwowe instytucje kultury; 3) organizacje pozarządowe; 4) publiczne uczelnie akademickie; 5) niepubliczne uczelnie akademickie; 6) podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Instytucja zarządzająca:

Narodowy Instytut Dziedzictwa,
ul. Kopernika 36/40, 00-924 Warszawa

<http://www.nid.pl>

„OCHRONA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO ZA GRANICĄ”

Strategicznym celem programu jest poprawa stanu zachowania i wzmocnienie ochrony dziedzictwa kulturowego znajdującego się poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej oraz upowszechnianie wiedzy na jego temat. Założeniem programu jest stworzenie warunków do efektywnej ochrony i popularyzacji spuścizny kulturowej, obejmującej zarówno dziedzictwo wielonarodowościowej Rzeczypospolitej Obojga Narodów, powstałej na obszarach należących współcześnie do suwerennych państw sąsiadujących z Rzeczpospolitą, jak i dorobku wielu generacji emigracji polskiej, wytworzonego, zgromadzonego bądź przechowywanego w całej Europie i innych częściach świata. Szeroki katalog zadań, uwzględniający prace konserwatorskie i remontowe w obiektach polskich lub z Polską związanych znajdujących się poza granicami kraju, ich ewidencjonowanie i dokumentowanie oraz działania naukowe i promocyjne, pozwala na realizację projektów zgodnych z zasadniczymi celami programu. Kluczowe dla realizacji celów programu są w szczególności zadania: - prowadzące do zabezpieczenia lub zachowania szczególnie cennych obiektów dziedzictwa za granicą. - zmierzające do zachowania lub przywrócenia stanu właściwego obiektom zagrożonego dziedzictwa za granicą. W ramach programu dofinansowania nie mogą uzyskać projekty zakładające adaptację, przebudowę obiektów zabytkowych lub ich znaczną rekonstrukcję. Biorąc pod uwagę fakt, że istotnym czynnikiem umożliwiającym skuteczną realizację projektów jest stabilność finansowa i organizacyjna Wnioskodawców, w ramach programu wprowadzona zostaje możliwość finansowania zadań w trybie dwuletnim. Suma dofinansowań udzielanych w tym trybie może wynieść do 40% budżetu programu. Mimo, że określone regulaminem zasady dopuszczają możliwość całkowitego finansowania zadania, to wsparcie takie będzie można otrzymać tylko w szczególnych przypadkach, gdy obiekt posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną i naukową, wymaga przeprowadzenia złożonych

pod względem technologicznym prac. Kluczowym efektem działań realizowanych w ramach programu będzie zachowanie obiektów polskiego dziedzictwa kulturowego poza granicami kraju, jako świadectwa dziejów Rzeczypospolitej i cennego elementu kształtującego współczesne postawy, budującego świadomość historyczną oraz tworzącego fundament tożsamości narodowej.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie zadań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego znajdującego się poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej oraz upowszechnianie wiedzy na jego temat. Szczegółowy zakres kwalifikujących się zadań oraz limity finansowe warunkujące uzyskanie dofinansowania określa załącznik do regulaminu. Z programu wyłączone są zadania dofinansowane w ramach innych programów ministra oraz programów objętych finansowaniem ze środków budżetu państwa realizowanych przez państwowe instytucje kultury jako zadanie własne.

O dofinansowanie w ramach programu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego: 1) państwowe instytucje kultury; 2) samorządowe instytucje kultury; 3) archiwa państwowe; 4) organizacje pozarządowe; 5) kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.

Instytucja zarządzająca:

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego

ul. Krakowskie Przedmieście 15/17, 00-071 Warszawa

„MIEJSCA PAMIĘCI I TRWAŁE UPAMIĘTNIANIE W KRAJU”

Strategicznym celem programu jest wspieranie opieki nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski. Wspierane są także działania mające na celu upowszechnianie wiedzy na temat miejsc, faktów i postaci związanych z walką i męczeństwem. W sposób szczególny dotyczy to miejsc noszących ślady masowych zbrodni reżimów totalitarnych. Realizacja ustawowych zadań Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego służy podtrzymywaniu i rozpowszechnianiu tradycji narodowej i państwowej. Celem programu jest otoczenie miejsc pamięci i trwałych upamiętnień opieką polegającą w szczególności na:

- 1) naukowym badaniu i dokumentowaniu miejsca pamięci oraz wydarzeń i osób z nim związanych;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy miejscach pamięci;

- 3) zabezpieczeniu i utrzymaniu miejsca pamięci oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) utrwaleniu wartości i autentyczności miejsc pamięci;
- 5) popularyzowaniu i upowszechnianiu wiedzy o miejscu pamięci oraz jego znaczeniu dla historii, dziedzictwa i tożsamości narodowej.

Promowane jest:

- 1) podkreśleniu prestiżu miejsca pamięci/trwałego upamiętnienia;
- 2) nadanie lub przywrócenie odpowiedniego wyrazu;
- 3) zaangażowanie w opiekę nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami jak największej liczby różnych podmiotów;
- 4) zapewnienie jak najlepszej dostępności miejsca/trwałego upamiętnienia;
- 5) tworzenie nowych trwałych upamiętnień w miejscach, gdzie ich obecność jest uzasadniona interesem społecznym;
- 6) twórcze zastosowanie nowoczesnych metod badań, edukacji i promocji do ochrony dziedzictwa narodowego;
- 7) stosowanie rozwiązań prawnych sprzyjających lepszej opiece nad miejscami pamięci/trwałym upamiętnieniami (uwzględnienie miejsca pamięci, jego ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, czy objęcie go inną formą ochrony prawnej).

Instytucja zarządzająca:

Departament Dziedzictwa Kulturowego MKiDN

ul. Krakowskie Przedmieście 15/17, 00-071 Warszawa

„GROBY I CMENTARZE WOJENNE W KRAJU”

Strategicznym celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem. Realizacja ustawowych zadań Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego służy podtrzymywaniu i rozpowszechnianiu tradycji narodowej i państwowej. Celem programu jest otoczenie grobów i cmentarzy wojennych w kraju opieką polegającą na :

- prowadzeniu robót budowlanych, prac remontowych, konserwatorskich i restauratorskich;
- zabezpieczeniu i utrzymaniu w jak najlepszym stanie;
- prowadzeniu badań archeologicznych i prac poszukiwawczych;
- prowadzeniu prac związanych z urządzeniem grobu/kwatery/cmentarza wojennego;

- dokumentowaniu i prowadzeniu badań naukowych;
- popularyzowaniu i upowszechnianiu wiedzy.

Promowane jest:

- obejmowanie opieką obiektów, których stan zachowania wymaga podjęcia niezwłocznego działania;
- opieka nad grobami i cmentarzami wojennymi o wyjątkowej wartości historycznej;
- nadanie lub przywrócenie odpowiedniej rangi obiektom grobownictwa wojennego;
- wykorzystanie nowoczesnych metod badań, edukacji, i promocji;
- zaangażowanie w opiekę nad grobami i cmentarzami wojennymi jak największej liczby różnych podmiotów;
- stosowanie, w ramach obowiązujących przepisów prawa, rozwiązań sprzyjających lepszemu ochronie prawnej grobów i cmentarzy wojennych.

Instytucja zarządzająca:

Departament Dziedzictwa Kulturowego MKiDN
ul. Krakowskie Przedmieście 15/17, 00-071 Warszawa

III. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji – Fundusz Kościelny

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87, z późn. zm.) jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez państwo nieruchomości ziemskie. Fundusz ten, stosownie do zasady równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych wyrażonej w art. 25 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., działa na rzecz kościołów i innych związków wyznaniowych, posiadających uregulowany status prawny w Rzeczypospolitej Polskiej.

Fundusz Kościelny stanowi wyodrębnioną pozycję w części 43 budżetu państwa - wyznania religijne oraz mniejszości narodowe i etniczne, w dziale 758 – różne rozliczenia, w rozdziale 75822 – Fundusz Kościelny, której dysponentem jest minister właściwy do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych – obecnie Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji.

Dotacje z Funduszu Kościelnego są udzielane między innymi na remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac

zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.). Z Funduszu nie finansuje się remontów i konserwacji obiektów towarzyszących (takich jak np.: dzwonnice wolnostojące, krzyże) ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: obrazy, ikonostasy, stalle, epitafia, szaty i naczynia liturgiczne, instrumenty muzyczne, dzwony) oraz otoczenia świątyni, a także stałych elementów wystroju wewnątrz (takich jak np.: polichromie, freski, witraże i posadzki).

O przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego instytucje wyznaniowe mogą się ubiegać na realizację następujących zadań:

1. konserwacja i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo, bądź orzecznictwo. tj.

a) ustawę z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane zgodnie z którą ilekroć w ustawie jest mowa o remoncie należy przez to rozumieć wykonywanie w istniejącym obiekcie budowlanym robót budowlanych polegających na odtworzeniu stanu pierwotnego, a niestanowiących bieżącej konserwacji, przy czym dopuszcza się stosowanie wyrobów budowlanych innych niż użyto w stanie pierwotnym (art. 3 pkt. 8),

b) ustawę z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zgodnie z którą użyte w ww. ustawie określenia oznaczają:

- zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową (art. 3 pkt 1),

- prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań (art. 3 pkt 6).

c) w aktualnym ustawodawstwie brak jest legalnej definicji „obektu sakralnego” oraz „obektu kościelnego”, dlatego na potrzeby udzielenia dotacji z Funduszu Kościelnego przyjmuje się, że:

- obiekty sakralne - są te miejsca, w których stale i systematycznie zbierają się wierni danej religii (wyznania) dla wzięcia udziału w nabożeństwach i innych zorganizowanych formach uprawiania kultu religijnego (vide wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 17 czerwca 1991 r., sygn. akt II SA 391/91),

- obiekty kościelne – są to inne obiekty należące do kościelnych osób prawnych, które, co do zasady, stanowią „budynki towarzyszące” obiektom sakralnym, przez które, na gruncie ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. 2013, poz. 1169, z późn. zm.) rozumie się „położone w sąsiedztwie obiektów sakralnych: budynki stanowiące mieszkanie proboszcza lub rektora i kancelarię parafialną lub kancelarię rektora (plebanię), budynki stanowiące mieszkanie wikariuszy (wikariatę), budynki stanowiące mieszkanie pracowników świeckich parafii lub rektoratu (organistówkę), budynki punktu katechetycznego i budynki domu zakonnego związanego z duszpasterstwem w tym obiekcie sakralnym albo świadczeniem w nim pomocy.”. Dotacje przeznaczane są, co do zasady, na remonty i prace konserwatorskie zabytkowych obiektów sakralnych (w szczególności: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, wodnej, kanalizacyjnej, odgromowej). W szczególnie uzasadnionych przypadkach może nastąpić finansowanie z Funduszu Kościelnego ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: instrumenty muzyczne, dzwony) oraz stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: ołtarze, polichromie, freski, posadzki). Z Funduszu Kościelnego nie finansuje się co do zasady prac dotyczących otoczenia obiektu (takich jak np.: chodniki, ogrodzenia, trawniki).

III. Wojewódzki Konserwator Zabytków

Podlaski Wojewódzki Konserwator Zabytków, działając z upoważnienia ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (j.t. Dz. U. 2017, poz. 1086 z późn. zm.) ustala kryteria i sposób naboru wniosków oraz rozdziału środków finansowych na cele związane z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami w ramach środków przyznanych przez Wojewodę Podlaskiego, pozostających w jego dyspozycji.

Dotacja może być udzielona na dofinansowanie:

1) nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia wniosku, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków:

- a) wymagających wyłonienia wykonawcy na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych,
- b) niewymagających wyłonienia wykonawcy na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych;

2) nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, przeprowadzonych w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku (tzw. refundacja) po przeprowadzeniu wszystkich prac lub robót, określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne na:

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
  - 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
  - 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
  - 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
  - 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
  - 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrza;
  - 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
  - 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
  - 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
  - 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
  - 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
  - 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
  - 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
  - 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;
  - 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
  - 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;
  - 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.
- Dotacja może być udzielona w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie prac

konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru.

4. Jeżeli zabytek, o którym mowa w ust. 1, posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, dotacja może być udzielona w wysokości do 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

5. W przypadku, jeżeli stan zachowania zabytku, o którym mowa w ust. 1, wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, dotacja może być również udzielona do wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

6. Wnioskodawca ubiegający się o kwotę wyższą niż 50% nakładów koniecznych zobowiązany jest dołączyć informację na ten temat wraz z uzasadnieniem, w którym zostanie opisana wyjątkowa wartość historyczna, artystyczna lub naukowa zabytku albo też informację o konieczności przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych oraz innych dokumentów potwierdzających konieczność niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych. Wniosek nie zawierający takiego uzasadnienia zostanie potraktowany, jako wniosek o udzielenie dotacji w wysokości określonej zgodnie z §1 ust.3.

7. Łączna wysokość dotacji udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego i wojewódzkiego konserwatora zabytków nie może przekraczać wysokości dofinansowania określonej w ust. 3-5.

IV. Budżety jednostek samorządu terytorialnego

Ustawodawca w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami przewidział też możliwość dofinansowywania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków ze środków jednostek samorządu terytorialnego na zasadach określonych przez organy stanowiące tych jednostek. Dotyczy to samorządów wszystkich szczebli.

W każdym przypadku o dotację może ubiegać się, w drodze corocznie ogłaszanego konkursu, każdy podmiot posiadający tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, ograniczonego prawa rzeczowego, trwałego zarządu albo stosunku zobowiązaniowego. Ze środków dotacji można dofinansować wykonanie planowanych prac lub robót budowlanych tylko przy zabytkach wpisanych do rejestru, które mieszczą się w katalogu wskazanym w w/w art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Na szczeblu wojewódzkim, co roku w budżecie województwa Marszałka Podlaskiego zabezpieczane są środki finansowe przeznaczone na udzielenie dotacji na wykonanie prac lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków województwa podlaskiego.

Ponadto w ramach sprawowanego mecenatu zarówno przez samorząd województwa, jak i gminny, udzielane są, w drodze corocznie ogłaszanych konkursów ofert, dotacje dla organizacji pozarządowych oraz innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, na wsparcie realizacji zadań publicznych w zakresie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

2. Źródła publiczne. Środki zagraniczne.

Możliwość finansowania ochrony zabytków została włączona do działań współfinansowanych środkami finansowymi Unii Europejskiej. Wejście Polski do Unii Europejskiej otworzyło wiele nowych możliwości związanych z realizacją projektów z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Fundusze europejskie, tj. fundusze strukturalne, programy wspólnotowe oraz Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego i Norweski Mechanizm Finansowy umożliwiły realizację wielu ciekawych inicjatyw, zarówno tych o charakterze infrastrukturalnym, jak i przedsięwzięć artystycznych.

Działania związane z zakresem kultury i ochrony dziedzictwa narodowego mogą być dofinansowywane z dwóch zasadniczych źródeł:

I. Fundusze Unii Europejskiej

1. Fundusze strukturalne i Fundusz Spójności:

3. Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko,
4. Regionalny Program Operacyjny Województwa Podlaskiego

II. Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego i Norweski Mechanizm Finansowy

Ze względu na czas przejściowy pomiędzy dwoma okresami finansowania, w czasie sporządzenia niniejszego opracowania nie były jeszcze znane zasady finansowania działań związanych z ochroną zabytków i dziedzictwa kulturowego po 2020 r.

Inne źródła finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.

Projekty związane z ochroną zabytków mogą być również finansowane z różnego rodzaju funduszy, powołanych do realizacji zadań w innych dziedzinach. Wśród nich należy wymienić Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej oraz Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Białymstoku, który w ramach priorytetowych działań wspiera prace leczniczo-pielęgnacyjne przy drzewach i krzewach, a w szczególności – pomnikach przyrody oraz parkach. Warto podkreślić, że działania na rzecz ochrony zabytkowych parków i ogrodów oraz inicjowanie szczegółowych prac badawczych w tych obiektach prowadzone są także z ramienia Narodowego Instytutu Dziedzictwa. W ramach wieloletniej współpracy, w zakresie wspierania procesu rewaloryzacji najbardziej prestiżowych historycznych założeń ogrodowych, pomiędzy Narodowym Instytutem Dziedzictwa a Narodowym Funduszem Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, powstała Lista zabytkowych założeń ogrodowych, których właściciele i użytkownicy mogą ubiegać się o dofinansowanie ze środków Funduszu. Lista składa się z części stałej „Listy najcenniejszych zabytkowych założeń ogrodowych Polski” i części ruchomej, ustalanej w cyklu trzyletnim „Listy preferencyjnej zabytkowych parków i ogrodów dla Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej”. Na stronie internetowej Narodowego Instytutu Dziedzictwa www.nid.pl opisana została szczegółowa procedura aktualizacji w/w listy.

Środki Wojewódzkiego Funduszu (a także Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej) mogą być przeznaczone m.in. na: edukację ekologiczną oraz propagowanie działań proekologicznych i zasady zrównoważonego rozwoju, przedsięwzięcia związane z ochroną przyrody, w tym urządzenie i utrzymanie terenów zieleni, zadrzewień, zakrzewień oraz parków, dofinansowywanie działań związanych z utrzymaniem i zachowaniem parków oraz ogrodów, będących przedmiotem ochrony na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej udziela pomocy finansowej w formie pożyczek, dotacji, dopłaty do oprocentowania kredytów i pożyczek zaciąganych w bankach komercyjnych.

O pomoc ze środków WFOŚiGW w Białymstoku ubiegać się mogą zarówno jednostki samorządu terytorialnego, jak i przedsiębiorcy oraz organizacje pozarządowe. Finansowanie zadań związanych z ochroną zabytków zagwarantowano w Priorytecie: Ochrona przyrody i krajobrazu. Dotacja oraz dofinansowanie w formie przekazania środków państwowym jednostkom budżetowym mogą być przyznawane do wysokości 99% całkowitego kosztu zadania z zakresu ochrony przyrody i krajobrazu obejmujące prace rewitalizacyjne realizowane na terenach objętych ochroną lub w stosunku do obiektów poddanych pod ochronę, ujętych

w rejestrze albo ewidencji, zgodnie z ustawą z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody lub z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Narodowe Centrum Nauki

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne lub inne badania naukowe związane z prowadzeniem prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach mogą być również dofinansowane przez na zasadach określonych w przepisach o zasadach finansowania nauki ze środków pozostających w dyspozycji Narodowego Centrum Nauki.

Europejskie Dni Dziedzictwa

Europejskie Dni Dziedzictwa to największy w Europie projekt społeczny i edukacyjny, najważniejsze święto zabytków kultury Starego Kontynentu. Ich idea narodziła się w 1985 r. w Granadzie w Hiszpanii podczas II Konferencji Rady Europy. Wówczas po raz pierwszy bezpłatnie udostępniono zwiedzającym obiekty, do których dostęp dotychczas był ograniczony. Inicjatywa cieszyła się tak dużym zainteresowaniem, że w 1991 r. zainspirowała Radę Europy do ustanowienia Europejskich Dni Dziedzictwa. Głównym celem Europejskich Dni Dziedzictwa jest promowanie regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz przypomnienie o wspólnych korzeniach kultury europejskiej. Imprezy skierowane są do bardzo szerokiej i różnorodnej grupy odbiorców, co nadaje im wymiar uniwersalny. W obchodach Europejskich Dni Dziedzictwa uczestniczą wszystkie państwa, członkowie Rady Europy, w tym Polska, która włączyła się do tej akcji w 1993 r. Co roku we wrześniu organizatorzy udostępniają do zwiedzania szerokiej publiczności zabytki i miejsca kultury, przygotowują festyny, jarmarki, imprezy plenerowe, inscenizacje, turnieje rycerskie, wystawy, odczyty naukowe, konkursy, spotkania z twórcami kultury i wiele innych imprez o różnorodnym charakterze, skierowanych do różnych grup społecznych i wiekowych. Dzięki temu obywatele państw uczestniczących w EDD mają doskonałą okazję do poznania dorobku kulturowego regionu, który zamieszkują.

Ogólnopolski konkurs „Zabytek zadbany”

„Zabytek Zadbany” jest corocznym konkursem ogłaszanym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Podmiotem realizującym procedurę konkursową, podobnie jak wyżej omówione Europejskie Dni Dziedzictwa jest Narodowy Instytut Dziedzictwa. Konkurs, skierowany jest

do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków, nie stanowi źródła finansowania zabytków, jednak warto o nim wspomnieć, bowiem jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

Pozostałe źródła finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

fundusze fundacji krajowych, m.in. Fundacja im. Stefana Batorego (www.batory.org.pl), Fundacja Kronenberga (www.citibank.pl/poland/kronenberg/polish/index);

fundusze europejskie, m.in. Programy Europejskiej Fundacji Kultury (www.eurocult.org), Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej (www.efrwp.pl);

fundusze międzynarodowe, m.in. Fundusze Wyszehradzkie (www.visegradfund.org), Szwajcarska Fundacja dla Kultury Pro Helvetia (www.prohelvetia.pl), Fundacja Współpracy Polsko–Niemieckiej (www.fwpm.org.pl), Polsko–Amerykańska Fundacja Wolności (www.pafw.pl);

fundusze organizacji międzynarodowych, m.in. Europa Nostra wręcza nagrody za utrzymywanie i restaurację obiektów kulturowych w krajach europejskich (www.europanostra.org).

11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki, wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenia nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane spoczywa na właścicielu i posiadaczu obiektu zabytkowego, dysponującego tytułem prawnym do zabytku.

W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zdaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd gminny powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

- 1) opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest gmina Kuźnica;
- 2) kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze gminy.

Gmina jako właściciel zabytków jest ustawowo zobligowana do opieki nad nimi tj. utrzymywania w dobrym stanie technicznym, przeprowadzania remontów i bieżących konserwacji. Niezależnie od zapisów legislacyjnych władze Kuźnica powinny dołożyć wszelkich starań, aby stan zabytków, jak i całej przestrzeni publicznej, wpływał pozytywnie na jakość życia mieszkańców, a turystów i gości zachęcał do dłuższych pobytów w regionie.

Mechanizmem sprzyjającym takim działaniom może być zapewnienie środków finansowych na dotacje celowe na prace przy zabytkach, które udzielane są właścicielom i zarządom. Dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane mogą być przyznane w wysokości do 75% nakładów koniecznych, które obejmują:

1. sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
2. przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
3. wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
4. opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
5. wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
6. sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrza;
7. zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
8. stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;

9. odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
10. odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
11. odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
12. modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
13. wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
14. uzupełnienie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
15. działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
16. zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;
17. zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Formą pomocy finansowej gminy dla właścicieli obiektów zabytkowych może być również system ulg podatkowych - poprzez stosowanie zwolnień od podatku od nieruchomości w odniesieniu do budynków i gruntów wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej (zgodnie z art. 7 ust 1 pkt 6 ustawy z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (t.j.: Dz.U. z 2006r. Nr 121, poz. 844 z późn. zm.).

Inną formą wspierania opieki nad zabytkami oraz upowszechniania dziedzictwa kulturowego gminy mogą być także stypendia artystyczne przyznawane osobom działającym na rzecz opieki nad zabytkami oraz otwarte konkursy ofert na realizację zadań publicznych z dziedziny kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego.